

Asiantuntijalausunnot: Kysymyksiä tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukseen

Sisällys

Sitra.....	5
Millaista on postnormaalin ajan ennakointi ja miten se haastaa ennakointia uudistumaan?	5
Menneisyyden paino: Miten tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia?.....	6
Nykyhetken työntö: Miten sisäistää nykyhetken muutokset ja kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan?	6
Tulevaisuuden imu: Miten laajentaa tulevaisuusvaltaa?	7
Miten arvioidaan erilaisia ennakkoinnin käytäntöjä?	7
Demo Finland.....	8
Voidaanko puolueiden välisellä yhteistyöllä ja dialogilla rakentaa laajempaa luottamusta poliittiseen järjestelmään?	8
Kuinka voimme kehittää tulevaisuuden päätöksentekoa niin, että hitaasti etenevät demokratiat selviävät nopeasti etenevistä kriiseistä?	9
Kestävyyspaneeli	9
Millaista tietämystä tarvitaan kestäväen tulevaisuuden luomisessa?	10
Miten tunnistamme ja korjaamme muutosharhat?.....	10
Miten opimme ottamaan opiksemme kriiseistä?	11
Kannattaisiko kestäväen kehityksen politiikka ja tulevaisuustyö integroida yhteen?	12
Miten kestävyys ja resilienssi nousevat vakavasti otetuksi tavoitteeksi?	13
Tulevaisuuden tutkimuskeskus	13
Pääkysymys vastattavaksi: Miten säilyttää planetaarinen kestävyys tulevaisuudessa?	14
Miten säilyttää ja edistää kokonaisturvallisuutta?	14
Mitä tulevaisuudentutkimus ja ennakointi voi tarjota kestävyysshaasteiden ratkaisemiseen?	15
Tulevaisuuden tutkimuksen seura.....	15
Miten tulevaisuusajattelun kehittyminen koko yhteiskunnassa turvataan? Minkälainen toimijaekosysteemi on tarpeen - viranomaiset, järjestöt ja muut voittoa tavoittelemattomat yhdistykset, kaupalliset toimijat?	16
Millaiset ovat virtuaalihahmojen ihmisoikeudet?	16
Minkälaista tukea ja välineitä tarvitaan valtioiden, alueiden ja maailman tulevaisuuskestävyyden ja muutoksetteryden arviointiin ja kehittämiseen?	17
Miten hyvinvointia ja kestävä kehitystä edistäviä innovaatioita voidaan edistää säädöksillä, taloudellisella ohjauksella, julkisessa hallinnossa ja julkisissa palveluissa?	17

Minkälainen on valtioiden johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän tulevaisuuden ideaaliratkaisu? Keitä ja miten sen tulisi palvella? Miten sen kehittämistä kannattaisi edistää?	18
Eero Paloheimo (TuV:n 1. pj):.....	19
Onko tulevaisuusvaliokunnilla merkitystä maailman muutokselle?	19
Voiko valiokunnan aloitteelle valita yhden keskeisen ja yhteisen tavoitteen?	20
Onko kaikkeen vaikuttavia yksittäisiä ongelma-alueita?.....	20
Planeetan ideaalitulanteen väkiluku.	21
Planeetanlaajuinen maankäyttösopimus.	21
Terve tekoälyn kritiikki.	21
Paula Tiihonen (TuV:n aikaisempi pitkäaikainen neuvos)	22
Mitä seuraa demokratian, demografian ja ekonomian suhteiden järkkymisestä?	22
Osmo Kuusi (TuV:n pysyvä asiantuntija 1999-2011)	23
Kuinka välttää sitä, että vallassa oleva hallitus ei koe tulevaisuusvaliokuntaa edustamaansa politiikkaa vaarantavaksi haastajaksi?	23
Millaisilla tulevaisuuskenttätutkimuksen menetelmillä voidaan parhaiten edistää tulevaisuutta laaja- alaisesti hahmottavaa tarkastelua ja suvaitsevaisuutta erilaisia tulevaisuuslinjauksia edustavien kesken?	24
Kuinka tulevaisuusvaliokunnat voisivat puolustaa moniarvoista demokratiaa maailmanlaajuisesti?	24
Risto Linturi (tulevaisuudentutkija)	24
Millä keinoin saavutetaan hiilineutraalius rakentamisessa ja rakennuksissa/ teollisuudessa/ elintarviketuotannossa?	25
Voisiko yhteiskunta tarjota tekoälyn avulla kirjastolaitoksen ja yleisradion kaltaisen julkisen, mutta yksilöllisen tukialypalvelun kansalaisten omaehtoisin keskustelutarpeisiin?	25
Johtaako totuuden jälkeinen aika kohti Fermin paradoksin ratkaisua?.....	25
Mikä on ihmisen rooli eteen avautuvassa utopian ja dystopian kilpajuoksussa?	26
Syntyykö digitaaliseen elämäämme metaversumissa/ virtuaalimaailmoissa julkista tilaa ja sijaa kansalaisyhteiskunnalle vai ovatko digitaaliset kaksosemme korporaatoiden vasalleja?	26
Toni Ahlqvist (tulevaisuudentutkimuksen professori)	27
Ehdotus 1: Toimintamalli yllättävien tapahtumien ja kehityskulkujen tunnistamiseksi ja ymmärtämiseksi.	28
Ehdotus 2: Tutkimushanke uuden maailmanjärjestyksen systeemisten elementtien määrittelemiseksi ja tulevaisuuden rauhantilan edistämiseksi.	28
Ehdotus 3: Tutkimusohjelma tulevaisuusajattelun kulttuuristen kontekstien avaamiseksi.	29
Kimmo Pietiläinen (tietokokirjailija ja -kustantaja)	30
Mitä tapahtuu globalisaatiolle?.....	30
Miten internet otetaan ihmiskunnan haltuun eliminoimalla sen haitat, kuitenkin sen hyviä puolia tuhoamatta?	31
Miten kirja pelastetaan?.....	32

Heikki Saxen (bioetiikan tutkija)	32
Miten genetiikan uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?	33
Miten tekoälyn uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?	34
Miten uuden teknologian aiheuttama kustannusten nousu voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?.....	36
Gerontologian tutkimuskeskus.....	38
Miten varautua elinajan pidentymiseen?	38
Mitä jos elämä jatkuukin keskeltä?	38
Miten varautua pidentyvän elinajan yksilötason vaikutuksiin?	38
Miten tukea vanhuutta tyydyttävänä elämänvaiheena?	39
Taiteen edistämiskeskus Taite	39
Mikä on taiteen sekä taiteellisten ja pelillisten menetelmien rooli tulevaisuuden ennakkoinnissa, strategisoinnissa ja innovoinnissa?	40
Mikä on taiteen mahdollisuus emergenttien ilmiöiden, viheliäisten ongelmien ja vuca-toimintaympäristöjen hallinnoinnin välineenä?.....	40
Miten päätöksenteon ja taiteen suhdetta voitaisiin tiivistää osana ilmastokriisin torjuntaa?	40
Mitä yhteiskunnalliset päätöksentekijät voisivat tehdä, että taiteilijoiden luottamus päätöksentekoon ja ammatilliseen arvostukseen lisääntyisi	40
Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore	41
Miten pystytään paremmin tunnistamaan ja tunnustamaan taiteen ja kulttuurin merkitys yhteiskunnallisessa kehityksessä ja hyvän elämän edellytyksien luomisessa ja sitä kautta saada paremmin käyttöön taiteen ja kulttuurin potentiaali yhteiskunnallisessa kehityksessä ja hyvän elämän edellytyksien luomisessa?	41
Fingo	45
Miten mahdollistamme sellaisen oppimisen yhteiskunnissa, jonka avulla "opimme olemaan yhtä maailman kanssa", kuten UNESCO on vuosikymmeniä muistuttanut meitä?	45
Mitä jos koko globaali ruoantuotanto irtikytettäisiin maasta ja eläimistä?	45
Tarvitaanko uusi kansainvälistä integraatiota rauhan ja vakauden edistäjänä korvaava paradigma, ja vaatiiko se jonkun uuden post-demokratia mallin luomista, joka mahdollistaa eksistentiaaliin kriiseihin, kuten ilmastomuutokseen vastaamiseen, reilulla ja vilpittömällä tavalla?	46
Onko hyvinvointitalous vain "ensimmäisen maailman" asia?	47
Kalevi Sorsa -säätö	47
Millä toimilla valtiot voivat vähentää eriarvoisuutta?	48
Miten varmistetaan oikeudenmukainen siirtymä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin?	48
Miten kansainvälistä muuttoliikettä koskevaa järjestelmää tulisi kehittää?	49
Maaseudun Sivistysliitto/ Ajatuspaja Alkio	49
Miten demokratian kriisi selätetään?.....	49
Mille perustalle hyvinvointivaltion tulevaisuus ja rahoitus voivat rakentua?.....	50

Miten taide voi tukea yhteiskunnan ongelmien ratkaisemista?	51
Onko taiteella yhteiskunnallista merkitystä – entä voidaanko taidetta käyttää yhteiskunnan ongelmien ratkaisemiseen?.....	52
Ruokajärjestelmän kestävyysmurros koskee meitä kaikkia	52
Tankesmedjan Agenda	53
Hur trygga Finlands tvåspråkighet i framtiden?	53
Hur garanterar vi en trygg och meningsfull ålderdom på individnivå?	54
Hur få finländarna att hållas längre i arbetslivet och trygga den nordiska välfärdsmodellen?	55

Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle liittyen tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa käsiteltäviin aiheisiin (O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous)

Kiitämme mahdollisuudesta ehdottaa aiheita käsiteltäväksi tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukseen Helsingissä 12. – 13.10.2022. Lausunnossamme nostamme esiin kysymyksiä, jotka liittyvät ennakointitiedon hyödynnettävyyteen ja edellytyksiin tukea päätöksentekoa postnormaalissa ajassa. Nostamme esiin kysymyksiä, jotka pureutuvat ennakointia ja tulevaisuustietoa ohjaaviin ajattelumalleihin ja lähestymistapoihin ja ohjaavat käsityksiä siitä, mitä ennakkoinnilla ymmärretään ja mitä siltä odotetaan suhteessa päätöksentekoon ja muutosten tekemiseen. Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa käsiteltäisiin kysymystä

Millaista on postnormaalin ajan ennakointi ja miten se haastaa ennakointia uudistumaan?

sekä sitä avaavia kysymyksiä

Miten tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia?

Miten sisäistää nykyhetken muutokset ja kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan?

Miten laajentaa tulevaisuusvaltaa?

Miten arvioidaan erilaisia ennakkoinnin käytäntöjä?

Avaamme ja perustelemme näitä kysymyksiä tarkemmin alla.

Millaista on postnormaalin ajan ennakointi ja miten se haastaa ennakointia uudistumaan?

Olemme siirtyneet postnormaaliin maailmaan, jossa yllätykset, epäjatkuvuudet ja ristiriitaisuudet yleistyvät. Tämä aiemmin melko abstraktilta tuntunut käsite on tullut hyvin konkreettiseksi niin koronapandemian kuin Ukrainan sodan myötä. Käsillä on merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia, mutta yhteiskuntamme toiminta ei nykyisellään riittävästi tue reilun, kestävän ja innostavan tulevaisuuden rakentamista. Olemme kiinni vanhoissa ajatusmalleissa ja tulevaisuusoletuksissa ja kyvyttömiä kuvittelemaan erilaisia innostavia tulevaisuuksia. Tulevaisuuskeskustelu on helposti yksipuolista ja tulevaisuuspohdinnat eivät kytkeydy päätöksiin ja valintoihin.

Ennakkoinnista on useita määritelmiä, mutta yleisesti ottaen se on pohdintaa nykyhetken muutoksista, vaihtoehtoisista tulevaisuuksista ja toimenpiteistä, joilla toivottuun tulevaisuuteen voitaisiin päästä. Tarkkojen ja suoraviivaisten, tehokkuutta painottavien toimenpidesuunnitelmien tekeminen tulee kuitenkin sekä hyödyttömäksi että mahdottomaksi, eikä keskittyminen jatkuvuuksiin ja normaaliin paluuseen ole hyödyllinen tapa hahmottaa maailmaa. Postnormaali aika haastaa täten myös ennakkoinnin arkea ja tulevaisuustyön käytäntöjä.

Kysyntää ja maaperää ennakointitiedolle on runsaasti. Emme jatkossa voi kuitenkaan yksinomaan keskittyä tulevaisuustiedon tuottamiseen. Nykyhetkessä tarvitaan ennen

kaikkea moniäänistä keskustelua toivottavista tulevaisuuksista, kykyä tarttua yllättäviin ilmiöihin, sekä sopeutumista ja ratkaisuja uusiin tilanteisiin. Kyse on siis paitsi tiedon ja ymmärryksen rikastamisesta suhteessa tulevaisuuteen, myös kyvystä käyttää tulevaisuustietoa nykyhetkessä tehtävien päätösten tukena.

Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa keskustellaan ennakkoinnin uudistumistarpeista ja siitä, millaista postnormaalin ajan ennakointi voisi olla.

Keskeisiä uudistumistarpeita voi hahmotella niin sanotun tulevaisuuskolmion avulla. Siinä mahdolliseen tulevaisuuteen nähdään vaikuttavan kolme asiaa: menneisyyden paino, nykyhetken työntö ja tulevaisuuden imu. Menneisyyden painolla tarkoitetaan kaikkia sitoumuksia, polkuriippuvuuksia, muutoksen esteitä ja ajatusmalleja, jotka rajoittavat sitä, mikä on mahdollista. Nykyhetken työntö pitää sisällään nyt käynnissä olevat muutokset. Tulevaisuuden imu puolestaan kuvaa unelmia, toiveita, suunnitelmia ja innostavia tulevaisuusnäkyymiä, joita kohti pyrimme. Postnormaali aika pakottaa lähestymään näitä kolmea asiaa uudella tavalla. Seuraavassa avataan näitä tarkemmin kysymysten kautta.

Menneisyyden paino: Miten tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia?

Ei ole sattumaa, että olemme nykyisessä tilanteessa. Nykyhetki on menneiden valintojen seurausta, ja nuo valinnat vaikuttavat myös siihen, mikä on tulevaisuudessa mahdollista. Emme voi ajatella tulevaisuuksia puhtaalta pöydältä, vaan meidän tulee tiedostaa polkuriippuvuudet ja ottaa tosissaan nykyisen tilanteen asettamat haasteet. Ongelmana on, että emme ole valmiita sille, mikä on jo tapahtunut. Haluamme pitää kynsin ja hampain kiinni vanhasta ja suljemme silmämme siltä muutokselta, joka on jo tapahtunut.

Jo tapahtuneiden muutosten tiedostamisen lisäksi on tärkeää tunnistaa ne tulevaisuutta koskevat oletukset, jotka eivät enää vie meitä eteenpäin. Olemme jatkuvuusaddikteja eli tulleet riippuvaisiksi nykytilan jatkumisesta, vaikka tiedostamme yhä selvemmin, että se ei ole meidän ja planeettamme etu. Tämä näkyy esimerkiksi asenteissa, ajattelumalleissa ja toimenpiteissä suhteessa ilmastonmuutokseen ja luontokatoon. Pidämme kiinni vanhoista tulevaisuuskuvista, jotka ovat saattaneet aiemmin olla hyödyllisiä, mutta ovat tällä hetkellä suorastaan haitallisia. Näitä oletuksia ja tulevaisuuskuvia tulee haastaa.

Haastamisesta saattaa tulla mieleen asioiden vastustaminen. Siitä ei kuitenkaan ole kyse, vaan ajattelun laajentamisesta ja useampien näkökulmien huomioimisesta. Nykyisiä oletuksia ja tulevaisuuskuvia haastettaessa niihin toki suhtaudutaan kriittisesti, mutta samalla niistä voi avautua uusia piirteitä. Haastaminen ei siis tarkoita kaiken nykyisen hylkäämistä, vaan tilan luomista uudelleenajattelulle. Haastaminen ei myöskään ole faktojen kieltämistä. Ilmastokriisi tai pandemia eivät katoa minnekään, vaikka niitä kuinka haastaisi. Haastamisessa on itse asiassa kyse faktojen ottamisesta tosissaan.

Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa keskustellaan siitä, millaisia haitallisia tulevaisuuskuvia ja oletuksia meillä on tällä hetkellä, ja miten niitä voisi tunnistaa ja haastaa.

Nykyhetken työntö: Miten sisäistää nykyhetken muutokset ja kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan?

Haastaminen auttaa vapautumaan opituista ajatusmalleista, jotka eivät ole enää hyödyllisiä reilun, kestävän ja innostavan tulevaisuuden rakentamiseksi. Tällöin on mahdollista tarkastella myös nykyhetken muutoksia uudesta näkökulmasta. Ennakoinnissa keskitytään usein juuri nykyhetken työntöön, eli trendeihin ja nykyisiin kehityskulkuihin. Niitä tarkastellaan kuitenkin helposti kapeasti ja toisistaan erillään. Niistä on runsaasti tietoa, mutta vähemmän sisäistettyä ymmärrystä niiden merkityksestä tai mahdollisista vaikutuksista.

Yksittäisten trendien sijaan postnormaalissa ajassa korostuu muutoksen kokonaiskuvan hahmottaminen ja keskittyminen kehityspolkujen välisiin jännitteisiin. Mitkä kaikki asiat muuttuvat, millaisia ristiriitaisuuksia niihin liittyy, ja millaisia näkemyseroja muutoksen toivottavuudesta? Millaiselta muutos näyttää eri alueilla ja eri ihmisten näkökulmasta? Mitä muutokset ja niiden väliset jännitteet oikeastaan tarkoittavat ihmisten arkipäivän kannalta?

Jos tulevaisuuspohdinnat jäävät yleiselle tasolle, niitä on hankala sisäistää. Kuitenkin juuri muutosten sisäistäminen ja herkkyys niiden herättämille tunteille ja ajatuksille on tärkeää postnormaalissa ajassa, jossa on tarpeen toimia kaiken epävarmuuden keskellä. Tulevaisuutta ei voi varmuudella kuvailla, minkä vuoksi se jää helposti arjen päätöksenteosta ja valinnoista irralliseksi ja etäiseksi. Erilaisia mahdollisia tulevaisuuksia voi kuitenkin pyrkiä kokemaan, jotta pystyisi toimimaan viisaammin nykyhetkessä. Tulevaisuuksien kokeminen ja sisäistäminen ovat avain myös monipuolisempaan keskusteluun siitä, mitä oikeastaan halutaan tulevaisuudessa tapahtuvan.

Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa keskustellaan keinoista tuoda nykyhetken muutokset ja niiden väliset jännitteet helpommin sisäistettäviksi ja siten kytkeä ne päätöksiin ja toimintaan.

Tulevaisuuden imu: Miten laajentaa tulevaisuusvaltaa?

Postnormaalissa ajassa on siis tärkeää tunnistaa ja haastaa vanhoja tulevaisuuskuvia ja sisäistää tämän hetken muutokset. Nämä luovat pohjan toisenlaisten tulevaisuuksien kuvittelulle ja niistä keskustelulle. Yhteiskunnallista visiointia vaivaa mielikuvituksen puute, ja päällekkäin kasautuvat kriisit kaventavat entisestään perspektiiviä ja tulevaisuusnäkyviä. Tarvitaan uusia, innostavia ja toivoa luovia tulevaisuuskuvia, jotka ottavat nykyhetken haasteet tosissaan.

Samalla tarvitaan kriittistä tarkastelua tulevaisuusvallasta, eli siitä, mistä nämä tulevaisuuskuvat tulevat, kuka niissä näkyy, millaisia intressejä ne edustavat ja millaiseen toimintaan ne ohjaavat. Tulevaisuusvaltaa voi lähestyä useasta suunnasta. Näkyvin ja helpoiten lähestyttävä suunta on katsoa tulevaisuuskuvia tai –väittämiä: mitä tulevaisuudesta oikein sanotaan? Tulevaisuusväittämien kautta pääsee myös kiinni toimijoiden ja prosessien tasolle: kuka tai ketkä ovat väittämien takana, millaisen prosessin myötä ne ovat syntyneet, millaisia rakenteita ylipäänsä on olemassa tulevaisuuskeskusteluun? Tämän kaiken taustalla on kysymys ihmisten mahdollisuuksista ja edellytyksistä osallistua tulevaisuuskeskusteluun, sillä siihen vaikuttaa paitsi yksilön tulevaisuuslukutaito, myös yleinen asennoituminen ja ajatusmallit tulevaisuuksien suhteen.

Tällä hetkellä tulevaisuusvalta on keskittynyt melko suppealle joukolle. Miten sitä saataisiin laajennettua? Postnormaalissa ajassa korostuvat ristiriitaisuudet ja konfliktit, joten on entistä tärkeämpää pystyä luomaan yhteistä ja moniäänistä keskustelua toivottavista tulevaisuuksista. Tämä on myös edellytys liberaalin demokratian ja osallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien vahvistamiselle, mutta myös polarisaation ehkäisemiselle. Tulevaisuuksien valloittamista yksipuolisilla näkemyksillä tulee haastaa ja samalla miettiä, miten rakentaa yhä useamman kannalta parempia tulevaisuuksia yhdessä.

Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa keskustellaan tulevaisuusvallan laajentamisesta ja keinoista lisätä moniäänisyyttä ennakoinnissa.

Miten arvioidaan erilaisia ennakkoinnin käytäntöjä?

Ennakoinnin uudistustarpeiden rinnalla on tarpeen tarkastella ajattelumalleja ja käytäntöjä, joilla ennakkoinnin tuloksia ja onnistumista mitataan ja arvioidaan. Kiinnostus ennakkoinnin arviointiin on lisääntynyt kansainvälisesti viime vuosina, mutta tarvitaan lisää ymmärrystä, miten arviointi voi aidosti tukea ennakkointia postnormaalissa ajassa, ei vain tilivelvollisuuden vaan erityisesti oppimisen ja kehittymisen näkökulmista. Ennakointi ja arviointi tietokäytäntöinä ovat kehittyneet viime vuosikymmenien aikana rinta rinnan, mutta yhteistyön potentiaalia ei ole vielä pystytty lunastamaan. Miten arviointi voisi paremmin palvella ennakkointia, toisaalta miten ennakkointi ja tulevaisuusajattelu voisivat tehdä arvioinnista tulevaisuusorientoituneempaa ja siten hyödyllisempää?

Arvioinnin lähtökohtana tulisi aina olla tarkoitus ja kysymykset, joihin haetaan vastauksia. Arviointi palautuu siten kysymykseen ennakkoinnin luonteesta ja käytännöistä: miten ennakkointi ymmärretään ja

mitä sillä tavoitellaan? Kenelle arviointitietoa tulisi tuottaa ja miten tietoa hyödynnetään? Keskeinen kysymys uudistumisen kannalta on, millaisin kriteerein ennakkoinnin onnistumista arvioidaan? Jos ennakointi ymmärretään tiedon tuottamisena, osana suunnitteluorientaatiota ja tarkkojen toimintasuunnitelmien tekemistä, on arvioinnin fokuksessa tiedon osuvuus, ”oikeellisuus” ja ennustettavuus. Jos ennakkoinnin tavoitteeksi otetaan transformaation tukeminen postnormaalissa ajassa, tulisi arvioinnissa keskittyä analysoimaan ennakkoinnin kontribuutiota muutokseen. Ensimmäisessä orientaatioissa korostuvat tuotokset, esimerkiksi ennakointiraportit, jälkimmäisessä ymmärrys ja kyvykyys sekä tulevaisuusajattelun ja -lukutaidon merkitys muutoksessa. Olennaista molemmissa on ymmärtää, kuinka ennakointitieto kytkeytyy päätöksiin ja tekoihin. Erilaiset lähestymistavat edellyttävät erilaisia arvioinnin prosesseja ja menetelmiä. Tarvitaan kykyä valita menetelmien kirjosta. Olennaista onkin tunnistaa, millaista arvioinnin tilaaja- ja toteutusosaamista milloinkin tarvitaan.

Ehdotamme, että tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa keskustellaan mitä ennakkoinnin arviointi postnormaalissa ajassa tarkoittaa.

Helsingissä 12.5.2022

Katri Vataja, ennakointi- ja strategiajohtaja, Sitra

Mikko Dufva, johtava asiantuntija, Sitra

Christopher Rowley, asiantuntija, Sitra

Demo Finland

Demo Finlandin ehdotukset kysymyksiksi Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukselle

Puolueiden kansainvälinen demokratiayhteistyö – Demo Finland kiittää mahdollisuudesta esittää aiheita Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukselle.

Demo Finland on kaikkien eduskuntapuolueiden yhteistyöjärjestö, ja toimimme demokratian edistämiseksi tukemalla suomalaisten puolueiden sekä uusien ja kehittyvien demokratioiden puolueiden välisiä yhteistyöhankkeita.

Voidaanko puolueiden välisellä yhteistyöllä ja dialogilla rakentaa laajempaa luottamusta poliittiseen järjestelmään?

Tulevaisuusvaliokunnan ensimmäisessä mietinnössä vuodelta 1994 todetaan: ”valiokunnan keskeisin tavoite on palauttaa luottamus poliittiseen järjestelmään ja sen eri instituutioihin”¹. Silloin luottamuspulan taustalla olivat maailmanpoliittiset mullistukset Neuvostoliiton hajotessa ja Suomen taloudellinen lama. Nyt luottamus poliittiseen järjestelmään on horjunut globalisaation vaikutusten, polarisaation, koronaviruspandemian, ilmastonmuutoksen ja sotien myötä. Edustuksellisen demokratian on kuvattu olevan kriisissä, ja kansainvälisten tutkimuslaitosten demokratia raportit kertovat demokratian heikkenemisestä sekä rapautumisesta². Edustuksellisessa demokratiassa puolueet ovat kuitenkin elintärkeitä demokratialle, eikä mikään muu taho voi hoitaa kaikkia puolueille kuuluvia, yhteiskunnalle

¹ Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1/1994 vp Valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta, s.49.

² International IDEA (2021) Global State of Democracy Report 2021: Building Resilience in a Pandemic Era.; Varieties of Democracy (V-Dem) Institute (2022): Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022.

tärkeitä tehtäviä. Puolueet asettavat ehdokkaat vaaleihin, muodostavat parlamentin ja hallituksen, kanavoivat kansalaisten tarpeita ja näkemyksiä poliittiseen keskusteluun ja antavat kansalaisille mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon.

Luottamuksen rakentamista poliittista järjestelmää kohtaan tarvitaan siis edelleen. Millainen on puolueiden yhteistyön ja dialogin rooli tässä – voidaanko toimivalla yhteistyöllä sekä dialogilla vahvistaa kansalaisten laajempaa luottamusta poliittiseen järjestelmään?

Kuinka voimme kehittää tulevaisuuden päätöksentekoa niin, että hitaasti etenevät demokraatit selviävät nopeasti etenevistä kriiseistä?

Monet aikamme kriisit, kuten ilmastonmuutos, turvallisuusympäristömme muutos sekä pandemia, etenevät nopeasti, mutta kriisien ratkaisemiseksi, hillitsemiseksi ja ennakoinniseksi tarvitaan pitkäjänteistä yhteistyötä sekä selkeitä visioita. Suuri merkitys on myös sillä, että ihmiset jakavat sekä hyväksyvät nämä visiot ja voivat vaikuttaa politiikan suuntaan. Etenkin politiikassa jo nyt aliedustettujen ryhmien, kuten nuorten, tulee olla entistä vahvemmin mukana vaikuttamassa yhteiskuntamme tulevaisuuteen.

Demokraattiset valtiot pystyvät vastaamaan haasteisiin paremmin kuin autoritaariset valtiot muuntautumalla, joustavilla toimintatavoilla sekä innovaatioilla³, eli olemalla resiliентtejä. Miten demokraattista päätöksentekoa voitaisiin kehittää niin, että kriiseihin ei vain reagoitaisi, vaan niitä myös entistä enemmän ennakoitaisiin, rakennettaisiin rohkeasti tulevaisuuden visioita sekä varauduttaisiin erilaisiin skenaarioihin? Miten kansalaiset otetaan osallisiksi päätöksentekoon niin, että myös kriisejä kohdattaessa tehdään parhaita mahdollisia demokraattisia päätöksiä, joihin kansalaisetkin voivat sitoutua?

Lisätiedot:

Anna Antila

dialogiasiantuntija

+358 50 575 8839

anna.antila@demofinland.org

Kestävyyspaneeli

Kestävyyspaneelin lausunto tulevaisuusvaliokunnalle 13.5.2022

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta (TuV) järjestää Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen Helsingissä 12.–13.10.2022. Tämä lausunto sisältää Kestävyyspaneelin edustajien ehdotukset aiheiksi, joita eri maiden tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi yhdessä käsitellä. Aiheet on esitetty kysymysmuodossa ja perusteltu lyhyesti. Viisi kiinnostaviksi identifioitua kysymystä on valikoitu kestävyystieteiden näkökulmasta pyrkien huomioimaan aihepiirien kattavuus, ajankohtaisuus nykyhetken päätöksenteon kannalta sekä muutosvoimaisuus kestävä tulevaisuuden saavuttamiseksi. Kysymysten kokoamiseen ovat osallistuneet Kestävyyspaneelin koordinaatiosta Jari Lyytimäki, Nina Janasik ja Katriina Soini. Paneelin jäsenistä kokoamiseen ovat osallistuneet Eeva Furman, Katriina Siivonen, Mikko Mönkkönen ja Lassi Linnanen.

³ International IDEA (2017). Democracy and Resilience: Conceptual Approaches and Considerations. Background paper.

Kysymykset pohjautuvat vahvasti Kestävyyspaneelin aiempiin kannanottoihin ja julkaisuihin, joista oleellimmat ovat mainittu alaviitteissä.

Millaista tietämystä tarvitaan kestävän tulevaisuuden luomisessa?

Kestävyyismurroksen toteuttaminen on tärkein ihmiskunnan tulevaisuuskysymys. Voimme päästä kestävään tulevaisuuteen monia ja eri tavoin mutkittelevia reittejä pitkin. Lisäksi voimme edetä valitsemallamme kulkuväylällä erityyppisten välineiden avulla. Parhaita reittiä ja kulkuvälinettä ei ole välttämättä mahdollista tunnistaa etukäteen. Suunnistuksessa on kuitenkin sitä helpompi onnistua, mitä kattavampaan ja luotettavampaan tietoon tiekartta perustuu. Paras tapa tuottaa luotettavaa tietoa on tutkimus, mutta tutkimustietoon ja sen käyttökelpoisuuteen päätöksenteossa liittyy paljon rajoitteita. Yksi keskeinen haaste on eri ilmiöiden ja kehityskulkujen välisten yhteisvaikutusten huomiointi, joka ei onnistu liian tarkasti rajattujen tutkimuskysymysten ja toisistaan eriytyneiden tieteenalojen kautta. Kestävän tulevaisuuden edellytys on tieteidenvälinen tieto eri systeemien ja toimijoiden yhteisvaikutuksista. Tähän voidaan päästä esimerkiksi systeemisellä, tieteidenvälisellä tutkimuksella tai arvioinneilla, joissa tutkijat kollektiivisesti yhdistävät laajaa tietopohjaa synteeseiksi.⁴ Lisäksi tarvitaan tieteellisen tiedon yhdistämistä muuhun tietämykseen, esimerkiksi kokeilujen avulla ja aktiivista kansalaistoimintaa tukemalla.

Kestävyyspaneeli on yhdessä eri tutkimushankkeiden kanssa tehnyt seuraavia huomioita kestäväysmurrosta koskevista tietotarpeista:⁵

- Erityistä huomiota kannattaa kiinnittää erilaisten kestävyystavoitteiden välisiin vuorovaikutuksiin siten, että mahdolliset ratkaisujen myönteiset yhteisvaikutukset löydetään ja maksimoidaan.
- Ongelmat ja ehdotetut ratkaisut ovat liian usein eri mittakaavassa: on paljon hyviä aloitteita, mutta järjestelmien rakenteissa on isoja valuvikoja, jotka estävät kestävyystavoitteiden valtavirtaistumisen.
- Kestävyyismurroksen orkestrointi ja johtaminen edellyttävät nykyistä systemaattisempia suunnitelmia vallankäytöstä, vastuusta, kannusteista, voimaannuttamisesta ja uusien kyvykkyyksien rakentamisesta kestävyystavoitteiden toteuttamiseksi. Kaikkia tarvitaan kestäväysmurroksen edistämässä.
- Läpinäkyvyyden puute niin päätöksenteossa kuin haittojen ja ulkoishyötyjen hinnoittelussa vaikeuttaa tietoon perustuvien, reilujen ja pitkäjänteisten päätösten tekoa ja toteutusta.
- Kestävyyismurrosta koskevaa ymmärrystä parantavan tiedontuotannon edellytykset tulee turvata riittävällä ja pitkäjänteisellä rahoituksella.

Miten tunnistamme ja korjaamme muutosharhat?

Moniin tulevaisuutta koskeviin käsityksiin liittyy harhaanjohtavia oletuksia. Ne voivat koskea esimerkiksi odotettavissa olevien muutosten todennäköisyyttä tai ominaislaatua, muutosten taustatekijöitä, syitä ja seurauksia tai muutosten hallintakeinoja. Kaikkiin näihin voi liittyä virheitä, väärinkäsityksiä, puutteellisuuksia ja harhoja. Jos harhaanjohtavat oletukset ovat kulttuurisesti syvään juurtuneita, niitä on

⁴ Furman, E., Siivonen, K., Linnanen, L., Halme, M., Jaakkola, J., Mönkkönen, M., Saari, J., Salonen, A. O., Toivonen, T., Tolvanen, A., Soini, K., Schönach P., Lyytimäki, J. (2020). Kuusi polkua kestävyteen: evästyket systeemisen kestäväysmurroksen edistämiseksi Suomessa. Kestävyyspaneeli, Luonnonvarakeskus, Suomen ympäristökeskus & Helsingin yliopiston kestävyystieteen instituutti. https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyteen_julkaisu2020.pdf.

⁵ Apajalahti E-L., Lammensalo L., Lyytimäki J., Soini K. (toim.) (2021). Kuuden polun kestäväysmurrokset: tabuista toimintaan. Kestävyyspaneeli, Helsinki. <https://www.kestavyyspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2021/10/Kuuden-polun-kestavyysmurrokset-tabuista-toimintaan.pdf>.

vaikea tunnistaa ja korvata kattavammalla ja luotettavammalla tiedolla. Tällaisia muutosharhoja ovat esimerkiksi jatkuvuusharha, irtikytkennän illuusio ja hankaluusharha.⁶

Jatkuvuusharhassa rakennetaan huomista eilisen kehityksen saumattomaksi jatkumoksi, eikä järki ja tunne anna tilaa radikaalisti muunlaisille tulevaisuuksille. Tämä on ongelmallista maailmassa, jossa muutoksia voimistavat globaalien keskinäisriippuvuuksien arvaamattomuudet, uudet teknologiat sekä ilmastokriisin ja luontokadon riskit. Aiemmin vallinneet toiminnan reunaehdot muuttuvat ja voivat murentua perinpohjaisesti. Jatkuvuusharhaa ruokkii myös ajatusmalli erilaisten tulevaisuuksien epärealistisuudesta, vaikka on varmaa, että tulevaisuus tulee joka tapauksessa olemaan toisenlainen kuin nykyisyys.

Jatkuvuusharhaan liittyy myös irtikytkennän illuusio eli kuvitelma siitä, että pystymme samanaikaisesti kasvattamaan taloutta ja pienentämään ympäristön kuormitusta. Tutkimusnäytön perusteella bruttokansantuotteella mitatun talouskasvun irtikytkentää ympäristökuormituksen kasvusta ei ole mahdollista saavuttaa. Lisähaasteena on nykymallinen tuotannon haittojen ulkoistaminen ulkomaille, mikä synnyttää ylioptimismia esimerkiksi ilmastopäästöjen vähenemisestä ja vihreän siirtymän toteuttamisesta Suomessa. Samalla kun yhteiskunnallinen paine vihreään siirtymään kasvaa, sen tosiasiallinen merkitys uudistuksia suuntaavana tekijänä laahaa jäljessä ja näyttäytyy tässä hetkessä pienenä.

Hankaluusharha on yleinen ensivaikutelma kestävään tulevaisuuteen johtavasta yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta murroksesta korostetun vaikeana ja hallitsemattomasti toisiinsa kytkeytyvien haasteiden hankalana kimpuna. Hankaluusharhan narratiiviin liittyy usein ajatus nykyisistä saavutuksista ja tulevaisuuden odotuksista luopumisesta. Tarvitaan karttuvan kestävyystiedon merkityksellistämistä uudenlaisiksi ajattelu- ja toimintatavoiksi. Vaihtoehtoisen narratiivin mukaan kestävyysmurros voidaan nähdä yhteistyöllä hallittavissa olevana, elämää rikastavana ja sujuvana siirtymänä kohti uusia ja kokonaisuudessaan kestäviä, planetaarisiin rajoihin asettuvia käytäntöjä.

Tarvitsemme parempaa kykyä ymmärtää polkuriippuvuudet, tunnistaa muutosten luonnetta ja tuottaa tavoitteellista, ihmisen ja luonnon hyvinvointia tukevaa muutosta epävarmassa maailmassa.

Tulevaisuustietoisuuden vahvistamisella voidaan luoda ymmärrystä vaihtoehtoista tulevaisuuksista, kykyä systeemiseen ajatteluun, toimijuutta muutosten hallitsemiseksi ja huolenpitoa toisista. Esimerkiksi digitalisaation myötä syntyy ennakoimattomia hallinnan haasteita, mutta myös oivaltavia uusia käytäntöjä ja toimijoiden uudelleen rooliutumista kestävyysmurroksessa. Kompleksisen kokonaisuuden hallinnassa tarvitaan ymmärrystä muutostoimien haitallisten sivuvaikutusten torjunnasta ja odottamattomien hyötyjen maksimoinnista. Miten vastuut ja yhteistyö rakennetaan tulevaisuustietoisuuden vahvistamiseksi sekä nopeasti että pitkällä aikavälillä?

Miten opimme ottamaan opiksemme kriiseistä?

Yhteiskunnat kohtaavat toistuvasti kriisejä, joihin reagoidaan enemmän tai vähemmän onnistuneesti. Kiinasta vuonna 2019 influenssaepidemiana alkanut ja nopeasti pandemiaksi muuttunut covid-19 ilmentää kouriintuntuvasti eri yhteiskuntien erilaisia kyvykkyyksiä kriisien hallintaan. Covid-19-pandemiassa näkyi myös globaalitason kyvyttömyyttä ongelman ehkäisyyn silloinkin, kun ongelma on helposti ennakoitavissa. Tutkimusperustaista tietoa uusien eläinvälitteisten tautien riskeistä on ollut runsaasti saatavilla ja 2000-luvulla on kohdattu useita konkreettisia varoittavia esimerkkejä uusista herkästi leviävistä taudeista.⁷ Oppia on ollut mahdollista ammentaa myös historiallisista esimerkeistä, kuten isorokon hävittämiseen vaadituista toimista tai yli sata vuotta sitten Yhdysvalloista maailmanvalloitukseen lähteneestä, espanjantaudiksi

⁶ Furman Eeva, Katriina Siivonen, Lassi Linnanen, Minna Halme, Jouni J.K. Jaakkola, Mikko Mönkkönen, Juho Saari, Arto O. Salonen, Tuuli Toivonen, Anne Tolvanen, Jari Lyytimäki, Katriina Soini, Eeva-Lotta Apajalahti & Linda Lammensalo (2022). Myönteinen tulevaisuus Suomelle. Kestävyyspaneeli, Helsinki. [Ilmestyy kesäkuussa 2022].

⁷ Esim. MERS, SARS, sikainfluenssa, Zika-virus.

nimetystä influenssasta, joka levisi ensimmäisen maailmansodan siivittämänä. Nykymaailmassa ihmisiä on miltei kuusi miljardia enemmän kuin espanjantaudin aikaan ja vilkas kansainvälinen liikenne mahdollistaa taudinaiheuttajien helpon siirtymisen tunneissa mantereelta toiselle.

Covid-19-pandemian synty kaikesta infektio- ja tautien hallintaa koskevasta tietämyksestä huolimatta voidaan nähdä oireena nykyisten sosioekonomisten systeemien haavoittuvuudesta ja kriisialttiudesta. Se herättää kysymyksen yhteiskuntien toimintaa ohjaavista paradigmoista, erityisesti lyhytjänteisestä tehokkuusajattelusta ja taloudellisen edun kapea-alaisesta tavoittelusta yhteiskuntien pitkäjänteisen resilienssin kehittämisen kustannuksella.⁸ Vaikka pandemian käsittelyssä nähtiin monia oivaltavia toimintatapoja niin kansallisesti kuin kansainvälisesti ja sekä systeemisesti että yksittäisinä ratkaisuin, kokonaisuudessaan pandemia voidaan kuitenkin nähdä ”synkkänä kenraaliharjoituksena” kertaluokkaa syvällisempien ongelmien ratkaisuyrityksille. Näitä ovat esimerkiksi ilmaston kuumentuminen kiihtyminen, elonkirjon raju hupeneminen, helposti hyödynnettävien luonnonvarojen ehtyminen, alueellisten konfliktien aiheuttamat globaalit ruoka- ja turvallisuuskriisit sekä yhteiskunnallista luottamusta horjuttava ihmisten eriarvoistuminen niin varallisuuden, hyvinvoinnin kuin toimintamahdollisuuksien osalta. Ihmiskunta tarvitsee sekä kykyä että halua oppia menneistä, meneillään olevista ja ennakoiduista kriiseistä. Keskeistä on tunnistaa ne oletukset, toimintatavat ja toimintaa ohjaavat rakenteet, jotka erityisesti altistavat yhteiskuntia tulevaisuuden kriiseille. Toisaalta kriisit tulisi nähdä myös mahdollisuuksina uudistaa rakenteita ja toimintatapoja, jotka ylläpitävät kestäväntä resilienssiä.

Kannattaisiko kestävä kehityksen politiikka ja tulevaisuustyö integroida yhteen?

Suomessa on valtiotasolla vahvat perinteet sekä kestävä kehityksen politiikan edistämiseksi että tulevaisuustyössä. Osoitus tästä on esimerkiksi eduskunnan kestävä kehityksen valiokunnan ja tulevaisuusvaliokunnan jo varhain alkanut, vakiintunut ja maailman mitassa urauurtava työ. Kummankin politiikka-alueen yhteiskunnallinen painoarvo on kuitenkin jäänyt vähäiseksi verrattuna vaikkapa talouspolitiikkaan. Käytännön päätöksenteossa ajallisesti kauas tähtäävä tulevaisuuspolitiikka jää herkästi akuutteina pidettyjen huolien varjoon ja laaja-alaiset kestävyystavoitteet spesifien kysymysten varjoon.

Kestävä kehityksen politiikan painoarvoa lisää YK-johtoinen kansainvälinen kestävä kehityksen tavoitteenasettelu, jossa on myös vahva tulevaisuusulottuvuus. Esimerkiksi Suomi on sitoutunut kansainväliseen kestävä kehityksen toimintaohjelmaan (Agenda 2030) ja tavoitteisiin (Sustainable Development Goals). Käytännössä nämä tavoitteet jäävät kuitenkin alisteisiksi kansalliselle päätöksenteolle, eli niitä toteutetaan pontevimmin silloin kun ne ovat samansuuntaisia kansallisten prioriteettien kanssa. Kansainvälisten kestävyystavoitteiden toteuttamatta jättämistä ei myöskään ole tehoavasti sanktioitu.

Sekä kestävä kehityksen politiikka että tulevaisuuspolitiikka tähtäävät pitkälle aikavälille hyvinvoinnin varmistavan tulevaisuuden rakentamiseen. Niiden haasteena on päästä asemaan, jossa ne aidosti luovat perustan kaikelle muulle päätöksenteolle. Tällainen kokonaisvaltainen päätösten perusta jää herkästi näkymättömiin, kun päätöksiä tehdään kapea-alaisempiin sektoreihin keskittyen ja kunkin sektorin omista lähtökohdista. Onkin aihetta kysyä, tulisiko kestävyys- ja tulevaisuustyö yhdistää yhdeksi kokonaisuudeksi? Olisiko tällainen integroitu kestävä tulevaisuuspolitiikka yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisempaa kuin erikseen toteutettava kestävyys- ja tulevaisuustyö?

Parhaimmillaan kyse voisi olla synergiaa tuottavasta symbioosista, jossa kokonaisuus olisi enemmän kuin osiensa summa. Esimerkiksi kestävä kehityksen vahvan indikaattoriseurannan integrointi tulevaisuuden

⁸ Halme Minna, Furman Eeva, Apajalahti Eeva-Lotta, Jaakkola Jouni, Linnanen Lassi, Lyytimäki Jari, Mönkkönen Mikko, Salonen Arto O., Soini Katriina, Siivonen Katriina, Toivonen Tuuli, Tolvanen Anne (2021). From efficiency to resilience: systemic change towards sustainability after COVID-19 pandemic. In: Böhm Steffen & Sullivan Sian (Eds.) Negotiating Climate Change in Crisis. Open Book Publishers, Cambridge, UK. Pp. 13-24. <https://doi.org/10.11647/OBP.0265>

skenarointiin tarjoaa mahdollisuuksia kokonaisvaltaiseen, vakuuttavaan ja vaikuttavaan päätöksenteon tietopohjaiseen tukemiseen. Toisaalta on mahdollista, että näiden politiikka-alueiden yhdistäminen vähentäisi niiden yhteenlaskettua yhteiskunnallista painoarvoa, varsinkin Suomen kaltaisissa maissa, joissa tulevaisuus- ja kestävyystyöllä on jo oma vakiintunut asema. Muissa maissa integrointi voisi tässäkin tapauksessa olla järkevä lähtökohta.

Miten kestävyys ja resilienssi nousevat vakavasti otetuksi tavoitteeksi?

Kestävyydessä talouden ja yhteiskunnan toiminnan perustana on planeetan rajojen tinkimätön kunnioittaminen. Yhteiskunnan tehtävänä on jakaa vaurautta ja toimintamahdollisuuksia niin, ettei planeetan systeeminen kyky tuottaa kaikille ihmisille hyvinvointia vaarannu. Ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta määrittää kuitenkin nykyajan yhteiskunnassa syvä dilemma.⁶⁹ Yksilötasolla ihminen voi olla erkaantunut luonnosta ja yhteiskunnan rakenteet ohjaavat häntä yhä kauemmas luontoympäristöstä. Toisaalta yksilöt ovat yhä edelleen täysin riippuvaisia sosio-ekologisesta järjestelmästä, jonka varaan heidän hyvinvointinsa rakentuu. Tätä riippuvaisuutta on vaikea paeta, sillä riskinä on, että mitä enemmän taloudellista turvallisuutta maksimoidaan, sitä enemmän sosio-ekologinen turvallisuus vaarantuu ja hupenee. Yksilötason hyvinvoinnilla ja turvallisuudella ei kuitenkaan ole suoraa ja itsestään selvää linkitystä yhteisöjen sosio-ekologiseen eli järjestelmätason turvallisuuteen. Kestävän ja resilientin tulevaisuuden on sisällettävä ainakin jonkinlainen toimiva ratkaisu yksilötason ja kollektiivisen tason väliseen jännitteeseen.

Resilientin kestävyiden rakentamisessa keskeinen tulevaisuuden haaste on myös varautuminen mustiin joutseniin, eli tapahtumiin, jota emme ole osanneet ennakoida. Epätodennäköisiinkin kehityskulkuihin on osattava suhtautua vakavasti. Pelkkä määrällinen riskinarviointi ei tässä riitä. Kulttuurin ja taiteen avulla voidaan 1) tukea ihmisten muutoskestävyyttä eli sosio-kulttuurillista resilienssiä, 2) havahtumista muutostarpeeseen ja 3) aktiivista muutoksen ja kestävyysmurroksen rakentamista yhteisluomalla uusia, planetaarisiin rajoihin merkityksellistettyjä käytänteitä.¹⁰ Ehdotammekin lopuksi, että yksi tapa nostaa resilientti kestävyys vakavasti otetuksi tavoitteeksi on tarkastella sitä käsitteen tulevaisuusresilienssi yhteydessä. Tällä käsitteellä tarkoitetaan ei niinkään jonkin tietyn sosio-ekologisen järjestelmän itsensä, vaan sen strategisen hallinnan resilienssiä. Se on siis hyytymättömyyttä ja vankkumattomuutta yllätysten edessä, niin sosio-ekologisten kuin sosio-kulttuurillistenkin.¹¹ Tulevaisuusresilienssi on näin ollen kyvykkyyttä suunnata ja muokata strategisia päämääriä joustavasti erinäisten yllättävien kriisien iskiessä yhteiskunnan toimivuuden kannalta välttämättömiin järjestelmiin.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Viite: Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous.

⁹ Paloniitty, T., N. Janasik, J. Levänen, L. Linnanen, I. Mustalahti, L. Peltonen. Kestävyysmurros ja rakenteet. Teoksessa: Halonen Tarja, Korhonen-Kurki Kaisa, Niemelä Jari, Pietikäinen Janna (toim.). Kestävyyden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo. Gaudeamus, Helsinki. [ilmestyy syksyllä 2022].

¹⁰ Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., Pietikäinen, J., Salonen, A. O., Kestävyysmurroksen keinot. Teoksessa: Halonen Tarja, Korhonen-Kurki Kaisa, Niemelä Jari, Pietikäinen Janna (toim.). Kestävyyden avaimet: Kestävyystieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteiselo. Gaudeamus, Helsinki. [ilmestyy syksyllä 2022].

¹¹ Ahvenainen, M., N. Janasik, A. Lehtikainen, T. Reinekoski (2021). Tulevaisuusresilienssi ja strateginen ennakointi: kriisinkestävyyden harjoittelua bayeslaisella kausaalimallinnuksella. Futura 4/2021.

Tulevaisuuden tutkimuskeskus lausuu pyydetystä aiheesta seuraavaa.

Pääkysymys vastattavaksi: Miten säilyttää planetaarinen kestävyys tulevaisuudessa?

Pääkysymykseen vastaaminen on koko planeetan säilymisen kannalta oleellista. Millaisia toimenpiteitä tarvitaan, jotta ihmiset voivat jatkaa olemassaoloaan osana planeetan elämän kirjoa? Eri puolilla maailmaa tapahtuva globaali ympäristön muutos ilmastomuutoksen ajamana lienee suurin ihmiskuntaa kohdannut muutosprosessi, joka muuttaa paitsi elinolosuhteitamme myös sitä, miten me elämämme järjestämme.

Ilman toimenpiteitä ihmistoiminta aiheuttaa yhä mittavampia tuhoja ihmisille, eläimille ja kasveille ja heikentää elämää ylläpitäviä prosesseja. Ilmastomuutoksen hidastaminen, siihen sopeutuminen ja luonnon monimuotoisuuden vähenemisen estäminen vaativat radikaaleja toimenpiteitä jo nyt. Osaksi työ on jo käynnissä, mutta tarvitsemme lisää nopeasti vaikuttavia toimenpiteitä. Koska elämme kytkennällisessä ja globaalissa maailmassa, jossa ilmasto, ekosysteemit, luonnon monimuotoisuus ja yhteiskunnat ovat vuorovaikutussuhteessa, tarvitaan holistista ja systeemistä, eri tekijöitä huomioivaa näkökulmaa haasteiden ratkaisemiseksi. Kansainvälisen ilmastopaneelin viimeisimmässä raportissa todetaan samansuuntaisesti, että paneeli tunnistaa keskinäisriippuvuuden ilmaston, ekosysteemien ja biodiversiteetin sekä yhteiskuntien välillä ja että nämä riippuvuussuhteet ovat aiempaa ilmeisempiä.

Pääkysymykseen liittyy useita alakysymyksiä, kuten sosiaalisen, kulttuurisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyiden yhtäaikaisen saavuttamisen ongelmavyöhyte. On käynyt selväksi, että esimerkiksi taloudellisen toiminnan on jatkossa oltava sellaista, joka ei vaaranna vaan pikemmin edistää kestävyiden tavoitteita. Tätä varten välttämätön, mutta ei riittävä ehto, on eri teknologioiden käyttö kestävyiden saavuttamiseksi. Tämä on tehtävä niin, että uudet teknologiat eivät luo uusia ongelmia. Esimerkiksi jatkuva tietoteknologioiden kehittyminen on luonut tilanteen, jossa tietojärjestelmiemme ylläpito luo kasvavaa sähköenergian tarvetta ja kysyntää strategisille mineraaleille, jotka ovat uusiutumattomia. Lisäksi riippuvuus tietojärjestelmistä ja -laitteista tekee yhteiskunnista haavoittuvaisia.

Miten muutamme tuotanto- ja kulutustapojamme niin, että kestävyysperiaatteet toteutuisivat? Vallalla olevat tapamme ovat keskeisiä syitä maapallon tilan huononemiseen elämän ylläpidon kannalta. On kysyttävä, miten muutamme tuotantoa ja kulutusta niin, että turvaamme ihmisten ja ympäristömme hyvinvoinnin. On todennäköisesti kyseenalaistettava materiaalliseen kasvuun perustuva talousmallimme ja mietittävä kasvun määritelmää uudelleen.

Ihmisten ja kansalaisten näkökulmasta tärkeä kysymys on, mitä annamme ja jätämme nuorille ja tuleville sukupolville? Miten huomioimme tulevat sukupolvet päätöksenteossa? Kyse on lisäksi demokratian ja demokraattisen päätöksenteon tulevaisuudesta, globaalisti demokraattiset yhteiskunnat ovat vähemmistössä suhteessa muihin hallintotapoihin. Päätöksenteon osallisuutta ja prosesseja joudutaan miettimään uudelleen, jälleen kerran, jotta säilytetään (jos niin haluamme) demokraattinen järjestelmä ja sen legitimaatio ja uskottavuus. On uskallettava myös kysyä kysymyksiä, jotka tuntuvat moraalis-eettisesti ja poliittisesti vaikeilta

Miten säilyttää ja edistää kokonaisturvallisuutta?

Tätä kirjoitettaessa valmistellaan Suomen NATO-jäsenyyttä vaikeassa turvallisuuspoliittisessa tilanteessa. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on tuonut Eurooppaan sodan 30 vuoden tauon jälkeen. Suomi on valmis luopumaan yli 70-vuotisesta liittoutumattomuuspolitiikastaan. Sota on nostanut ydin- ja muiden aseiden (bio- ja kaasuaaseet) käytön uhkaa, mikä muistuttaa kylmän sodan kuumista ajoista. Kokonaisturvallisuuden näkökulmasta katsottuna sota on yksi uhka muiden joukossa vaikkakin vakava sellainen. Olisi tarkasteltava hybridiuhkia, informaatiovaikuttamista, ylipäättään tietoturva, turvallisuuden kokemista, syrjäytymistä ja terveysturvallisuutta, niin fyysistä kuin psyykkistäkin esimerkkejä mainitaksemme. Turvallinen ympäristö on

myös edellytys kestävyystoimien toteuttamiselle, konfliktit vievät huomion pois niistä ja usein itse asiassa tuovat mukanaan sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja ekologisia ongelmia.

Mitä tulevaisuudentutkimus ja ennakointi voi tarjota kestävyysshaasteiden ratkaisemiseen?

Tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin tehtäviä ovat:

1. Vaihtoehtoisten tulevaisuuksien tarkastelu
2. Tuottaa ja jalostaa tulevaisuustietoa eri tarpeisiin
3. Kehittää teoriaa ja menetelmiä
4. Toimia suunnittelun ja päätöksenteon tukena
5. Olla monitieteisen ja –alaisen tutkimuksen ja kehittämistyön alusta
6. Tarjota koulutusta ja osaamista.

Kestävyysshaasteiden ratkaisemiseksi on löydettävä vaihtoehtoisia keinoja, joita on pohdittava, punnittava ja arvioitava. Tähän työhön tulevaisuudentutkimus ja ennakointi ovat erityisen sopivia. Niiden avulla voidaan tarkastella erilaisia vaihtoehtoisia ratkaisumalleja monitieteisesti ja monialaisesti ja tuottaa tietoa niistä päätöksentekoon. Vaihtoehtoja voidaan arvioida ja arvottaa myös kansalaisyhteiskunnan tasolla.

Mutta tarvitaan kehitystyötä ja tähän resursseja. Resurssit eivät tarkoita vain rahallisia resursseja, vähintään yhtä tärkeää on osaamispääoma, tulevaisuustietoisuus ja -taidot. Kysymys on siitä, miten edistämme tulevaisuusosaamista niin Suomessa kuin muuallakin. Kokonaisvaltainen ote lienee hyvä malli osaamiskapasiteetin kasvattamiseksi. Tällä tarkoitamme tulevaisuusosaamisen huomioimista kaikilla koulutusasteilla ja jatkuvassa oppimisessa. Toisaalta on turvattava tulevaisuudentutkimuksen ja ennakkoinnin tieteellinen kehitystyö, ilman sitä ei onnistuta uusien teoreettisten ja menetelmällisten innovaatioiden tuottamisessa.

Yhteenvedona esitämme, että planetaarisen kestävyiden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden kysymykset ovat niitä, joita meidän tulisi ratkaista. Ilman ratkaisuja ihmiskunnan ja osaltaan ympäristömme tulevaisuus on vakavasti uhattuna. Ratkaisujen etsimisessä, niiden arvioimisessa ja arvottamisessa tarvitaan tulevaisuustyötä ja -osaamista, joiden jatkuvuus tulisi turvata.

Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen puolesta

Turussa 12.05.2022

Juha Kaskinen

Johtaja

Tulevaisuuden tutkimuskeskus

Turun yliopisto

Tulevaisuuden tutkimuksen seura

Miten tulevaisuusajattelun kehittyminen koko yhteiskunnassa turvataan? Minkälainen toimijaekosysteemi on tarpeen - viranomaiset, järjestöt ja muut voittoa tavoittelemattomat yhdistykset, kaupalliset toimijat?

Teesit, tausta ja tarkennukset

Tulevaisuusajattelu on tärkeää kaltaisemme yhteiskunnan kehittymiselle ja hyvinvoinnille.

Tulevaisuusajattelun ulottuminen mahdollisimman laajalle yhteiskunnassa on olennainen osa tätä.

Tulevaisuusajattelulla on lisäksi yksilötasolla myönteisiä vaikutuksia, koska se avaa ajattelua ja mahdollistaa yksilön toimijuuden kysymyksissä, jotka muuten saattavat aiheuttaa ahdistusta ja lamaannusta.

Tavoiteltu vastaus

Kuvauksia eri maiden tulevaisuuden tutkimuksen ja tulevaisuusajattelun ekosysteemeistä ja toimijaverkoista sekä niiden toiminnan muodoista ja tavoitteista.

Miksi kysymys tärkeä Suomen kannalta?

Kysymyksellä kannustetaan yhteistyövaltioitamme omaksumaan tätä ajattelutapaa ja ystäviemme menestys auttaa meitäkin. Lisäksi voimme benchmarkata ja kehittää omia toimintatapojamme.

Miksi kysymys tärkeä Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n kannalta?

Tulevaisuusajattelun ulottuminen yhteiskuntamme kaikille tasoille ja yksilöille on Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n tavoitteiden ja toiminnan ytimessä. Toivomme kysymyksen edistävän tätä. Lisäksi toivomme saavamme muiden maiden vastauksista ajatuksia oman toimintamme kehittämiseen.

Millaiset ovat virtuaalihahmojen ihmisoikeudet?

Teesit, tausta ja tarkennukset

Suuri osa ihmisten toiminnasta tapahtuu jo virtuaalisilla alustoilla. Yhä useammin vastapuolena on toisen ihmisen sijasta automatisoitu tekoälyä hyödyntävä botti. On nähtävissä kehitystä, jossa yhä useampi päätös tehdään tällaisen automatiikan avulla ilman ihmisen puuttumista asiaan. Mitkä ovat tällaisissa tilanteissa eri tahojen vastuut ja velvollisuudet? Näemmekö vielä tilanteen, jossa botteja pidetään vastuullisina ja itsenäisinä toimijoina niiden pystyessä itsenäiseen päätöksentekoon? Entä mitkä ovat tässä tapauksessa niiden (tai heidän) oikeutensa?

Tavoiteltu vastaus

Pohdintaa virtuaalihahmojen velvollisuuksista oikeuksien rinnalla sekä tällaisen kehityksen todennäköisyydestä. Virtuaalihahmojen oikeuksien vertailu biologisen ihmisen oikeuksiin saattaa myös nousta esiin.

Miksi kysymys tärkeä Suomen kannalta?

Suomi on digitalisaation edelläkävijämaita. Koska tekoälyn rooli päätöksissä vaikuttaa kasvavan väijäämättä, meidän täytyy miettiä, miten käsittelemme tässä tilanteessa vastuuta ja oikeuksia eri osapuolten välillä.

Miksi kysymys tärkeä Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n kannalta?

Ihmisen ja tekoälyn - sekä tekoälyä käyttävien koneiden - välinen suhde on tulevaisuuden suuria kysymyksiä. Tulevaisuuden tutkimuksen seura haluaa edistää aiheen käsittelyä, jotta pystymme paremmin yhteiskuntana varautumaan tähän murrokseen.

Minkälaista tukea ja välineitä tarvitaan valtioiden, alueiden ja maailman tulevaisuuskestävyyden ja muutoksetteryiden arviointiin ja kehittämiseen?

- Mitä ratkaisuja on käytössä tai kehitteillä?
- Mitä uusia ratkaisuja tarvittaisiin?
- Mitä kannattaisi tehdä yhdessä? Miten töitä kannattaisi jakaa?

Teesit, tausta ja tarkennukset

Tulevaisuuskestävyyden ja muutoksetteryiden merkitys nousee yhä vahvemmin esiin. Kaivataan välineitä tilanteen arviointiin ja asioiden kehittämisen avuksi. Kehitystä viedään eteenpäin monella taholla, esimerkkinä European Parliamentary Research Servicen (EPRS) tutkimus: How to stress-test EU policies - Building a more resilient Europe for tomorrow ([https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2022\)699474](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)699474))

Tavoiteltu vastaus

Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe? Löytyykö hyviä esimerkkejä. Keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto? Keitä kiinnostaa yhteistyö? Hyödynnettävissä olevaa tietoa, tietoa toimijoista, apuvälineistä ja hyvistä esimerkeistä.

Miksi kysymys tärkeä Suomen kannalta?

Tuen ja apuvälineiden tarve on suuri ja välitön. Suomi hyötyy pienenä maana paljon yhteisistä välineistä ja kansainvälisestä yhteistyöstä.

Miksi kysymys tärkeä Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n kannalta?

Tulevaisuuden tutkimuksen seura haluaa edistää tulevaisuuskestävän ja muutoksetterän maailman ja Suomen kehittämistä.

Miten hyvinvointia ja kestävä kehitystä edistäviä innovaatioita voidaan edistää säädöksillä, taloudellisella ohjauksella, julkisessa hallinnossa ja julkisissa palveluissa?

- Mitä ratkaisuja on käytössä tai kehitteillä?
- Mitä uusia ratkaisuja tarvittaisiin?
- Mitä kannattaisi tehdä yhdessä? Miten töitä kannattaisi jakaa?

Teesit, tausta ja tarkennukset

On tärkeää edistää innovaatioilla hyvinvointia ja kestävä kehitystä. Säädöksillä, taloudellisella ohjauksella, julkisella hallinnolla ja julkisilla palveluilla on tässä paljon potentiaalia.

Säädökset nojaavat usein perinteisiin ratkaisuihin eivätkä mahdollista uusien innovatiivisten ratkaisujen kehittämistä. Säästöjen olisi hyvä sallia hyvinvointia ja kestävä kehitystä tavoittelevat innovatiiviset kokeilut. Parasta olisi, jos säädökset mahdollistaisivat hyvinvointia ja kestävä kehitystä parantavien innovaatioiden kokeilut ja hyödyntämisen edellyttäen, että ne eivät tuota mitään merkittävää haittaa käytössä oleviin ratkaisuihin verrattuna. Säädöksiin olisi myös hyvä tehdä tilaa toivotuille innovaatioille.

Taloudellista ohjausta on jo pitkään käytetty innovaatioiden edistämiseen. Sitä kannattaa kehittää edelleen.

Hyvinvointia ja kestävä kehitystä lisäävillä innovaatioilla on julkisessa hallinnossa ja julkisissa palveluissa iso potentiaali.

Tavoiteltu vastaus

Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe? Löytyykö hyviä esimerkkejä Keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto? Keitä kiinnostaa yhteistyö?

Miksi kysymys tärkeä Suomen kannalta?

Haastetta on jo pitkään yritetty ratkaista pääasiassa taloudellisen tuen avulla, mutta turhan usein on törmätty säädösten ja vallitsevien käytäntöjen asettamiin esteisiin. Kansainvälinen tiedonvaihto ja yhteistyö toisi kehitykseen lisävoimaa. Suomi hyötyisi edistymisestä pienenä ja ketteränä.

Miksi kysymys tärkeä Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n kannalta?

Tulevaisuuden tutkimuksen seura haluaa edistää hyvinvointia ja kestäväää kehitystä.

Minkälainen on valtioiden johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän tulevaisuuden ideaaliratkaisu? Keitä ja miten sen tulisi palvella? Miten sen kehittämistä kannattaisi edistää?

Teesit, tausta ja tarkennukset

Valtioiden johtaminen ja hallinto muuttuvat jatkuvasti haasteellisemmiksi lisääntyvien asioiden, niiden muutosten, monimuotoisuuden, moniarvoisuuden, monikulttuurisuuden, monimutkaisuuden, vaihtelevuuden, epävarmuuksien, epämääräisyyksien ja keskinäisriippuvuuksien johdosta. Nykyistä toimintaa kannattaa edelleenkin tehostaa perinteisellä digitalisoimalla. Sillä ei kuitenkaan pystytä tuottamaan tulevaisuudessa tarvittavaa tukea valtioiden johtamiselle ja hallinnolle.

Säädösten valmistelu on yhä haasteellisempaa. Säädösten vaikuttavuus, laatu, eheys, ajantasaisuus, palvelukyky ja käytettävyys ovat kasvavia haasteita. Poliittiset päättäjät, virkamiehet ja muut asiantuntijat uhkaavat uupua säädösten määrän, laajuuden, keskinäisriippuvuuksien ja muutosten lisääntyessä. Säädökset on sovittava yhteen kansainvälisten säädösten ja sopimusten kanssa sekä kansallisesti perustuslain ja muiden säädösten kanssa. Käyttäjien kannalta säädösten hallinta on vaikeaa ja monin osin jo ylivoimaista. Tekoäly ja muu digitaalinen kehitys tarjoavat jatkuvasti paranevia mahdollisuuksia vastata näihin haasteisiin.

Säädoksiin nojaa valtioiden oma päätöksenteko, toiminta, taloudellinen ohjaus ja verotus. Yhdessä ne muodostavat alustan julkisen ja yksityisen sektorin toiminnalle sekä kansalaisten elämälle. Valtioille on nyt avautunut tilaisuus varmistaa vahva asema digitaalisessa tulevaisuudessa tuomalla ekosysteemeihin vastuulleen kuuluvilla asioilla tulevaisuuskestävää tehokkuutta ja palvelukykyä yhteiskuntien ja koko maailman hyväksi.

Valtioiden johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän tulevaisuuden ideaaliratkaisun kehittämiseksi tarjoaa erinomaisesti edennyt digitaalisen verohallinnon kehittäminen käytännössä toimivan ja kehittyvän osaratkaisun sekä hyvän mallin pohjaksi.

Digitaalista verohallintoa on kehitetty kansainvälisenä yhteistyönä OECDn Forum on Tax Administrationin (<https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/>) puitteissa. Suomen ohella siinä on mukana monen muunkin maan verohallinto ja muita tahoja.

Tavoiteltu vastaus

Mikä on ajattelun ja kehityksen vaihe? Löytyykö hyviä esimerkkejä? Keitä kiinnostaa, mikä kiinnostaa ja kuinka paljon kiinnostaa? Keitä kiinnostaa tiedonvaihto tai muu yhteistyö?

Miksi kysymys tärkeä Suomen kannalta?

Valtion johtamisen ja hallinnon digitaalisen tuki- ja palvelujärjestelmän kehittäminen ja tehokas hyödyntäminen edellyttävät laajaa kansainvälistä yhteistyötä. Sen kehittäminen tukee muuta digitalisaatiota, parantaa ihmisten hyvinvointia, tuottavuutta ja resurssien riittävyyttä. Suomella on erinomaiset edellytykset hyötyä tästä kestävästä kehityksen, digitalisaation ja verohallinnon edelläkävijämaana. Suomi hyötyy pienenä maana paljon kansainvälisestä yhteistyöstä.

Miksi kysymys tärkeä Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry:n kannalta?

Tulevaisuuden tutkimuksen seura haluaa edistää tulevaisuuskestävän ja muutoksetin yhteiskunnan kehittämistä. Tällä olisi merkittävä vaikutus yhteiskuntien globaaliin digitalisaatiokehitykseen ja valtioiden asemaan siinä.

Eero Paloheimo (TuV:n 1. pj):

LAUSUNTONI TULEVAISUUSVALIOKUNNALLE

Onko tulevaisuusvaliokunnilla merkitystä maailman muutokselle?

Maailman demokratioille lienee yhteistä määräajoin pidettävät vaalit. Riippumatta vaalikausien pituudesta tai muista maakohtaisista piirteistä, menestyksen tavoite seuraavissa vaaleissa vaikuttanee olennaisesti parlamentaarikon ratkaisuihin vaalikauden aikana. Diktatuurissa vallankäyttäjällä on itsenäisemmässä asemassa. Tämä inhimillinen tosiseikka lienee kiistanaton, eikä edellytä sen myöntämistä.

Edellistä motiivia pidetään itsestään selvyytenä, eikä edes haitallisena niin median, politiikan tutkijoiden kuin useiden poliitikkojenkin piirissä. Tätä ei usein tunnusteta, koska motiivin hyväksyttävyyden on vähintään kiistanalainen. Ellei politiikan käytäntöjen joukossa ole mitään vaalikautta pitkäjänteisempää instituutiota

(maakohtaisten perustuslakien lisäksi), tämä asenne tukee maan yhteiskunnallisen kehityksen kaavamaisista ja poukkoilevaa muutosta. Päivänpoliittisissa ratkaisuissa tästä joustavuudesta ei ole merkittävää haittaa. Pieni kyseenalaisuus koituu vain siitä, että edustaja saattaa muuttaa asioissa kantaansa siirtyessään hallituskoalitiosta oppositioon. Pitkän aikavälin ongelmiin suhtaudutaan kuten elokuvan tapahtumiin katsomossa: voimattomasti.

Maailman nykytilanne on kuitenkin kriittinen, erityisesti tarkasteltaessa vuosikymmenten mittaisia ja maailmanlaajuisia tulevaisuuden näkymiä. Ellei poliittisilla päätöksillä vaikuteta suuren mittakaavan pitkän tähtäyksen kysymyksiin, on ihmiskunta ajopuun asemassa ja ansaitsee heikohkot arvosanat tulevien sukupolvien oikeutetuissa arvioissa. Siksi ihmiskunnan ja planeetan tulevia vaihtoehtoja punnittaessa pitää kuluvan vuosisadan loppuaika valita vakavan kansainvälisen keskustelun ydinkysymykseksi. YK on osoittautunut liian sidotuksi päivänpolitiikan eturiitihin.

Näen eri maiden tulevaisuusvaliokunnat ja erityisesti niiden verkostoitumisen orastavaksi ratkaisuksi lyhytjänteisyyden ja passiivisuuden ongelmaan. Kaikkein suurimmat valinnat on syytä irrottaa päivänpolitiikan ja keskinäisen valtataistelun tukahduttavista otteista. Nämä asiat eivät ratkea muulla, kun vilpittömällä ja määrätietoisella kansainvälisellä yhteistyöllä. Vastaukseni otsikon kysymykseen on siis vahva KYLLÄ.

Toivotan Suomen tulevaisuusvaliokunnalle menestystä ennakkoluulottomassa aloitteessanne.

Voiko valiokunnan aloitteelle valita yhden keskeisen ja yhteisen tavoitteen?

Mikäli osallistuvien maiden kesken onnistuttaisiin määrittelemään kattava ja laaja eettinen kokonaistavoite, sellainen voitaisiin ja pitäisikin valita. Tavoitteen tulisi olla pitkäjänteinen ja maailmanlaajuinen sekä luonteeltaan sellainen, ettei sen ratkaiseminen maakohtaisilla päivänpolitiikan keinoilla ole realistista.

Tässä yhteydessä on mainittava presidentti Niinistön ehdotus kansainvälisestä kokouksesta, jossa pohdittaisiin ihmisvelvollisuuden käsitettä yläkäsitteenä kaikkein suurimpien ongelmien ratkaisemiseksi. Hän on tiettävästi maininnut – nykytilanteeseen viitaten – esimerkkeinä pandemiat, rauhankysymyksen, ilmastonmuutoksen ja ihmisoikeuksien vaalimisen mittavina haasteina.

Toisen merkittävän avauksen on tehnyt tri Sauli Rouhinen tuomalla keskusteluun planeettapolitiikan käsitteen, joka nähdäkseni sopii saumattomasti tulevaisuusvaliokunnan järjestämän maailmankokouksen päämääriin. Ecocide – aloite on myös syytä mainita tässä yhteydessä. Eri tahoilta tulevat ehdotukset ovat osoitus siitä, että viimeistään nyt ihmiskunnan pitäisi, ei vain seurata planeettamme muutoksia, vaan vaikuttaa niihin aktiivisesti perustavilla ja myönteisillä ehdotuksilla.

Ei ole mitään muuta tahoa, jolla olisi mahdollisuutta löytää ratkaisut, paitsi tulevien sukupolvien kohtaamiin ongelmiin, myös koko biosfäärimme (elonkehämme) säilymiseen kauniina ja rikkaana sekä näitä arvoja tukevien valtamerten, ilmakehän ja maaperän suojelemiseen virheellisen teknisen kehityksen uhkakuvilta. Vain ihmiskunnalla on tähän keinot – ja myös ehdoton velvollisuus.

Ihmisvelvollisuus on yläkäsite, jonka alle voi luokitella useita konkreettisia tavoitteita. Käsite on syytä ottaa keskusteluun tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa Helsingissä.

Onko kaikkeen vaikuttavia yksittäisiä ongelma-alueita?

Mainittakoon kolme sellaista, ehkä mittavinta. Ne kaikki asettuvat yläkäsitteen – ihmisvelvollisuuden – osiksi.

Planeetan ideaalitalanteen väkiluku.

Maapallon väkiluku on nyt noin kaksinkertainen sen säästävään kantokykyyn nähden. Ideaalitalanteessa, jossa kehittyvien maiden kulutustaso on noussut nykyisestä ja luonnonsuojelualueille palautettu niille kuuluva laajuus, monipuolisuus ja arvo, voi arvioida pysyvän ihannetilan väkiluvuksi 2 miljardia henkeä. Se olisi silloin sama kuin 100 vuotta sitten.

Realistisesti arvioiden planeetan väkiluku kasvaa tämän vuosisadan loppuun mennessä noin 11 miljardiin. Siihen mennessä saatettaisiin saada sovituksi globaali sopimus ihmiskunnan väestönkehityksestä ja oletan, että aluksi ehdotettaisiin kahden lapsen politiikkaa. Silloin väkiluku pienenesi sukupolvi sukupolvelta karkeasti siten, että ihannetila saavutettaisiin noin vuonna 2700, kuudensadan vuoden kuluttua.

Planeettaa kuormittaa korkean väkiluvun sairaus jo nyt ja lukemattomat ympäristö- ja sosiaaliongelmien ovat tämän sairauden erilaisia oireita. Siksi vakava keskustelu väkiluvun pienentämisestä tulisi aloittaa mahdollisimman pian. Aiheen poliittinen arkaluontoisuus ei saa olla este ongelman rehelliselle ja realistiselle käsittelylle. On myös odotettavissa, että minkäänlainen juustohöylä-menettely ei tule kysymykseen. Tähän johtopäätökseen päätyy väistämättä verratessa esimerkiksi Mongolian väentihelyä (2 henkeä/km²) Bangladeshin vastaavaan (1200 henkeä/km²). Oikeudenmukaista lienee, ettei väen vähennys koske Mongoliaa, mutta Bangladeshia sitäkin vaativammin.

Keskustelu planeetan väkiluvusta tulee olemaan vaativin ja kiistellyin aihe, mihin ihmiskunta on toistaiseksi törmännyt.

Planeetanlaajuinen maankäytösopimus.

Planeettamme merkittävin arvo on sen monimuotoinen, rikas elämä. Se on syntynyt noin 4 miljardin vuoden aikana. Sen toiseksi merkittävin arvo voisi olla ihminen ja ihmisen rakentama teknosfääri, jonka näkyvimmit osat ovat syntyneet viimeisen sadan vuoden aikana. Teknosfäärin laatu ei kuitenkaan ole tae arvonn positiivisesta etumerkistä. Ihmisen suhde planeetan muuhun elämään ei ole tae lajimme etiikasta. Lisäksi todettakoon, että teknosfäärimme ja kulttuurimme ovat kaikkein perustavimmilta rakenteiltaan kopioita elollisesta luonnosta. Ihminen on elolliselle velkaa plagioiduista ideoista, ratkaisuksista ja periaatteista. Kopiot eivät ole olleet vielä riittävän hyviä.

Edellisen perusteella pitäisi maapallon pinta-alasta noin puolet suojella ja estää sekä sukupuuttojen että biotooppien katoaminen. Tämä edellyttäisi uhrauksia kaikilta maailman valtioilta, mutta uhrausten jakauma tasaisesti ei silti liene oikeudenmukaista. Joka tapauksessa pikainen, maailmanlaajuinen luonnonalueiden kaavoitus - siis niiden säilyttäminen - tulisi toteuttaa pikaisesti, ennen kuin nykyistekin suurempia, peruuttamattomia vahinkoja on päässyt syntymään.

Etelämannen on toistaiseksi ainoa alue, joka nauttii ehdottomasta suojelusta. Sadat erilaiset alueet odottavat tuloa sen jatkeeksi, niin maalla kuin merelläkin. Niiden tulisi olla fyysisessä yhteydessä toisiinsa ja niiden koskemattomuus – niitä kaikkia yhdistävä maailmanlaajuinen verkko - tulisi varmistaa kansainvälisillä sopimuksilla. Rikkaat maat voisivat auttaa köyhempiä maksamalla aluksi kohtuullista vuokraa alueiden säilyttämisestä.

Terve tekoälyn kritiikki.

Ihmislaji on luonut valta-asemansa keinotekoisilla elimillä. Tavaratuotantomme synnyttää jatkuvasti ja kokonaisuudessaan aistiemme, ihomme, sisäelimemme, raajojemme, verenkiertomme, suolistomme, hermostomme, lihastemme ja luustomme jatkeita. Omien elintemme turvin emme pötkisi pitkälle. Tarpeellisen energiamme tuottaminen on hoidettu monimuotoisella kalustolla.

Ajattelumme ja älymme ovat näihin päiviin saakka toimineet kohtalaisen itsenäisesti, ilman jatko-osia. Nyt tilanne on tässäkin suhteessa muuttumassa. Tekoäly tulee arkeemme lukemattomissa muodoissa. Aikaisemmin on kehityksessä toistunut tietynlaisesti toimiva kömmähdys. Lääketieteen kehitys on johtanut merkittävään sairauteen: liian suureen väkilukuun, kun tähän ei ole ajoissa havahduttu. Tavaratuotannon helpottuminen on johtanut luonnonvarojen hupenemiseen, kun kierrätystä ei ole keksitty ajoissa. Tehokas, halpa energiantuotanto on johtanut ilmastokriisiin, kun seurausvaikutuksia ei ole huomattu eikä niistä ole välitetty.

Näissä kaikissa esimerkeissä on unohdettu hyvien saavutusten taustalla lymyilevät seurausvaikutukset, joita kaikissa tapauksissa on pidettävä vahingollisina ja merkittävinä ongelmina.

Tekoälyyn suhtaudutaan nykyisin samalla innostuksella, kuin aikaisempien tekniikoiden varhaisvaiheessa niihin kaikkiin on suhtauduttu. Kypsä lähestyminen olisi varovaisempaa. Olisi välttämätöntä arvioida tulevaisuutta askelta pidemmälle. Olisi esitettävä kysymys: mitä tekoälyn ominaisuuksia ja seurausvaikutuksia emme nyt tule ajatelleeksi? Ja mitä tämän tekniikan ylivalta merkitsisi planeetan ja ihmiskunnan tulevaisuudelle?

Paula Tiuhonen (TuV:n aikaisempi pitkäaikainen neuvos)

Mitä seuraa demokratian, demografian ja ekonomian suhteiden järkkymisestä?

Olemme viimeiset 100 vuotta, mutta erityisesti vuosikymmenet II maailmansodan jälkeen eläneet uskossa, että demokratian ja kasvavan talouden toisiinsa kytkeytyvä järjestelmä on voittoisa. Totalitaarisesti johdetut valtiot taantuivat taloudessa, tieteessä ja teknologiassa. USA on ollut ylivoimainen johtaja, johtajuuden perustuen pohjimmiltaan siihen, että maailman väestöstä 1/3 on asunut Amerikassa. Sitä seuraten tai sen vanavedessä koko läntinen maailma erityisesti globaalitalouden myötä on vaurastunut, ihmiset voineet hyvin, ja ennen kaikkea sodilta on välttytty. Avoimet demokratiat hallintamallina ovat menestyneet suhteessa autoritaariin, viime vuosikymmenien aikana myös siksi, että ne ovat pystyneet innovatiivisina alueina uusimaan rakenteitaan niin politiikassa kuin taloudessa.

Lännen demokratioissa on uskottu, että vapaus, vauraus ja kaikenlainen edistys jatkavat voittokulkuaan. Muualla maailmassa, kontrollin yhteiskunnissa, on kadehtien ja katkerana huomattu läntisten ”yltiödemokratioiden” ihmisten elämän olevan jopa mukavaa.

Lännen demokratioiden hyvän tulevaisuuden kierre katkesi, kun USAn väkiluku on pysynyt samana, samoin kuin Euroopan, mutta Aasiassa ja Afrikassa on nähty jyrkkä nousu. Kun maailman väkiluku on (ehkä vuonna 2 100) 11 miljardia, Amerikassa on vain ½ miljardia ja Euroopassa toiset ½ miljardia. Läntisen maailman, erityisesti Euroopan, väestö on vanhaa, kun se 10 miljardin Aasiassa ja Afrikassa on nuorta. Väestön, talouden ja politiikan painopiste siirtyy vääjäämättömästi Aasiaan. Kiinasta, joka talouden kautta on saamassa jo Afrikan seuraajakseen, tulee uusi johtaja ensin taloudessa ja sitten politiikassa - viimeistään siinä vaiheessa, kun se on ydinasemahti.

Onko geo-ekonominen vastakkainasettelu johtamassa läntisten talouksien vaarantumiseen ja joutumiseen sekasortoon? Häviääkö niiden vapautteen ja demokratiaan perustuva hallintamalli autokraattiselle mallille, joka näyttää saavan ylliotteen globaalitaloudesta? Turvallisuus, jonka on demokratioissa katsottu kytkeytyvän ihmisoikeuksien kunnioitukseen, hyvään hallintaan, vakaisiin oloihin, vahvaan talouteen, tekniikan kehitykseen, tietoon ja lopulta ihmisten tyytyväisyyteen, voi hävitä nopeasti. Demokratian heikentymisestä on vaarallisia merkkejä USA:ssa ja joissakin Euroopan maissa. Peli näyttää koventuvan.

Osmo Kuusi (TuV:n pysyvä asiantuntija 1999-2011)

Tulevaisuusvaliokunnalle

Ohessa kutsuttuna asiantuntijana kolme ehdotusta aiheiksi, joita tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi kokouksessaan käsitellä. Ensimmäiset kaksi ehdotusta perustuvat siihen mitä opin sopivista työskentelymuodoista tulevaisuusvaliokunnan pysyvänä asiantuntijana 1999-2011 ja erityisesti keskusteluihini eri maiden parlamenteissa tulevaisuusvaliokuntia tai teknologian arviointitoimintaa kehitelleiden kanssa. Kolmas liittyy siihen, kuinka tulevaisuusvaliokunnat voisivat puolustaa moniarvoista demokratiaa maailmanlaajuisesti.

Kuinka välttää sitä, että vallassa oleva hallitus ei koe tulevaisuusvaliokuntaa edustamaansa politiikkaa vaarantavaksi haastajaksi?

Tein Eduskunnalle ja Sitralle tulevaisuusvaliokunnan vuonna 2004 julkaiseman raportin Teknologian arviointitoiminta eduskunnassa (Tuvj2 2004)¹². Myös englanniksi julkaistuun raporttiin liittyen tein haastattelukierroksen Euroopan eri parlamenttien yhteydessä toimiviin yksikköihin, jotka erilaisin ratkaisuin tekivät teknologian arviointitoimintaa. Erityisesti tässä yhteydessä, mutta myös monissa muissa yhteyksissä sekä ennen että jälkeen raportin keskustelin sekä parlamenttien virkamiesten että parlamentaarikkojen kanssa siitä, miksi heidän maissaan ei ole joko haluttu lähteä kehittämään tai oli kokeilun jälkeen luovuttu Suomen ratkaisua muistuttavista tulevaisuusvaliokunnista ja rajattu toimintaa esimerkiksi vain tiukasti uusien teknologioiden vaikutusten arviointiin.

Näiden keskustelujen perusteella selvästi tärkein syy olla perustamatta laajasti yhteiskunnallisia kehitysmahdollisuuksia tarkastelevaa valiokuntaa tai kokeilun jälkeen luopua sellaisesta on ollut hallituksen epäily siitä, että valiokunnasta muodostuu hallituksen politiikan haastaja. Epäily haastajasta on epäonnistuneissa valiokuntakokeiluissa (mm. Etelä-Korea) johtanut valiokunnan toiminnan rajaamiseen siihen kuuluville epäkiinnostavaksi. Jos parlamentaarikon toiminta valiokunnassa näkyy vain vähän julkisuudessa eikä valiokunnalle ole uskottu myöskään selvää ja vaikuttavaa roolia päätösten valmistelussa, kunnianhimoista parlamentaarikkoa on vaikea saada kiinnostumaan aktiivisesta toiminnasta valiokunnassa.

Mielestäni keskeisin syy siihen, että Suomen tulevaisuusvaliokunta on pystynyt kansanedustajia tai ainakin osaa kansanedustajista kiinnostavana jatkamaan jo lähes 20 vuotta on ollut toimiva työnjako hallituksen ja tulevaisuusvaliokunnan kesken Suomen tulevaisuuspolitiikan kehittämisessä. Poliittinen järjestelmämme varsinkin 2000-luvun alkuvuosina kannusti rakentamaan vuoropuheluun tulevaisuudesta puolueiden kesken, koska koettiin mahdolliseksi muodostaa hallitus missä tahansa puoluekokoonpanossa.

Tulevaisuusvaliokuntaan on myös hakeutunut kansanedustajia, jotka ovat kokeneet myös erilaista puoluetusta edustavien tulevaisuusnäkemysten kuulemisen kiinnostavaksi. Kun nuoret politiikan nousevat tähdet ovat työskennelleet yhdessä tulevaisuusvaliokunnassa ja saaneet oppia siellä jo viihtyviltä laaja-alaisiin pohdintoihin valmiilta parlamentaarikoilta, on myös muodostunut tärkeitä tulevaa hallitustyöskentelyä palvelevia verkostoja. Omalta osaltani pyrin myös kannustamaan valiokunnan jäseniä

¹² Jostain syystä ainoastaan englanninkielinen versio raportistani löytyy tulevaisuusvaliokunnan eduskunnan kotisivuilla olevista julkaisuista ks. TUVJE 3/2005 Technology assessment. [Comparison between the Finnish Practice and the Practices of the Five Epta Institutions \(pdf\)](#)

syventämään näkemyksiään tulevaisuudesta väitöskirjoilla. Lupauduin jopa väitöskirjojen ohjaajaksi, mikä tosin vaalikaudella 2007-2011 johti ristiriitaan valiokunnan johdon kanssa.

Millaisilla tulevaisuuskenttämukun menetelmillä voidaan parhaiten edistää tulevaisuutta laaja-alaisesti hahmottavaa tarkastelua ja suvaitsevaisuutta erilaisia tulevaisuuslinjauksia edustavien kesken?

Raportissani Teknologian arvioititoiminta eduskunnassa (Tuvj2 2004) esittelin ja arvioin niitä menetelmiä, joita tulevaisuusvaliokunta käytti työskentelyssään 2000-luvun alussa. Erityisesti raportissa tarkasteltiin argumentointiin perustuvaa Delfoi-tekniikkaa, skenaarioiden laadintaa tulevaisuustaulukkojen avulla, päätösmalliavusteisia (systeemisiä) tulevaisuusarvioita ja konsensuskonferensseja. Mainitut menetelmät osoittautuivat tulevaisuusvaliokunnalle erityisen sopiviksi siltä kannalta, että vaihtoehtoisia tulevaisuuksia hahmottelevina ne mahdollistivat erilaisia poliittisia suuntauksia edustavien näkökulmien esittelyn ja vertailun rakentavassa hengessä.

Mielestäni valiokuntien tapaamisen yhteydessä olisi paikallaan järjestää erityinen sessio sopivista tavoista, joilla tulevaisuusvaliokunnat voivat käyttää tulevaisuuskenttämukun menetelmiä varsinkin asiantuntijoiden systemaattisessa kuulemisessa ja valiokunnan kannan muodostamisessa. Yksi olennainen kysymys systemaattisia menetelmiä asiantuntijoiden kuulemisessa käytettäessä on se, odotetaanko asiantuntijoiden esittävän myös sopivina pitämiään toimenpiteitä ja kuinka asiantuntijoiden ja valiokunnan jäsenten kannanottoja esitetään valiokunnan julkaisuissa.

Tarjoudun yhdeksi alustajaksi, jos ehdottamani sessio järjestetään.

Kuinka tulevaisuusvaliokunnat voisivat puolustaa moniarvoista demokratiaa maailmanlaajuisesti?

Maailma näyttää valitettavasti jakautuvan yhä selkeämmin toisaalta autoritaarista suvaitsemattomuutta edistäviin ja yksilöiden ihmisoikeuksia kyseenalaistaviin maihin sekä toisaalta moniarvoista demokratiaa edustaviin maihin. Käsitykseni mukaan käynnistyvää parlamentaaristen tulevaisuusvaliokuntien yhteistyötä varten kannattaisi laatia periaatteellinen julistus niistä arvoista, joiden pohjalta kaikki yhteistyöhön osallistuvat toimivat. Ainakin erilaisten käsitysten suvaitsemisen ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen pitäisi kuulua tällaiseen periaatteelliseen julistukseen. Vaikka ymmärrän, että EU:n ei pitäisi esiintyä ärsyttävänä oppimestarina Afrikan maille, nykyistenkin siellä autoritaarisesti hallittujen maiden tulisi ainakin pidemmän tähtäimen tavoitteenaan pitää erilaisten käsitysten suvaitsemista ja ihmisoikeuksien kunnioittamista. Tulevaisuusvaliokunta parlamentissa voisi olla ensi askel tähän suuntaan. Pidän ongelmallisena komissaari Jutta Urpilaisen näkemystä EU:n tuesta Ukrainan sodasta kärsiville Afrikan maille ilman edes periaatteellista sitoutumista tällaisiin arvoihin.

Risto Linturi (tulevaisuudentutkija)

Asia: O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous

Aihe: Aihe-ehdotuksia kysymyksinä

Millä keinoin saavutetaan hiilineutraalius rakentamisessa ja rakennuksissa/ teollisuudessa/ elintarviketuotannossa?

Yleinen puhe vaadittavissa ilmastotoimissa jää usein liian abstraktiksi. Todetaan, että toimenpiteet päästöjen vähentämiseksi ovat tarpeen ja pohditaan vähennystoimia. Tilanne muistuttaa silti rakentajasta, joka halusi vastarannalle ja kasvatti laituriaan joka vuosi hieman pidemmäksi. Rantavedessä tämä oli vielä helppoa, mutta veden syvetessä eteneminen kävi yhä vaikeammaksi. Vastarannalle pääsy olisi vaatinut veneen.

Esimerkin avulla pyrin valottamaan ”back casting” -menetelmän tärkeyttä. Ei riitä, että etenemme kohti tavoitetta. Etenemisen on tapahduttava sellaista polkua pitkin, jonka uskottavasti nähdään johtavan tavoitteeseen saakka. Umpikujia tulee välttää. Esimerkkinä umpikujista voidaan hyvästä syystä pitää monia vähäpäästöisyyteen pyrkiviä menetelmiä. Vähäpäästöisyys ei ole tavoite vaan päästöjen lopettaminen.

Umpikujien kehittäminen vältetään luomalla kullekin toimialalle uskottava polku kohti täyttä hiilineutraaliutta ja selvittämällä askeleet, joilla tavoitteeseen päästään. Tämä visiointi tulee tehdä toimiala tai toiminto kerrallaan, jotta vältettäisiin helppojen kompensaatioiden harha. Toimialoittain tarkastelu johtaa huomion hiilipäästöjen mekanismeihin ja fyysisiin kausaalisuuksiin makrotason säätöjen sijaan. Tämä helpottaa sen ymmärtämistä, että meidän on kyettävä tyydyttämään kaikki tarpeemme tuottamatta kasvihuonekaasuja ilmakehään.

Voisiko yhteiskunta tarjota tekoälyn avulla kirjastolaitoksen ja yleisradion kaltaisen julkisen, mutta yksilöllisen tukiälypalvelun kansalaisten omaehtoisin keskustelutarpeisiin?

Tekoälyn yleiset kielimallit yhdistettynä kyvykkyyteen tunnistaa kuvia ja keskustella niistä ovat kasvavan kiinnostuksen ja kehitystyön kohteena. Joukkoviestinnän ja yleisen koulutuksen saralla yhteiskunta käyttää huomattavia summia kansansivistykseen ja lasten sekä nuorten koulutukseen. Yleisradiotoiminta, kirjastolaitos ja julkiset oppilaitokset toimivat kaikki useimmissa maissa julkisen tuen varassa. Tekoäly tarjoaa tehokkaita apuvälineitä vastaavan kaltaisiin, mutta yksilöllisiin oppimiskokemuksiin ja taitojen harjaannuttamiseen.

Tekoälyn kielimallien ja konenäön käyttö opetuksessa on toistaiseksi hyvin vähäistä ja pääosin yritysten kaupallistamiin peleihin tai ”edutainment” -kategoriaan kuuluvaa sivistävää viihdettä. Jo nyt teknologia mahdollistaisi sen, että jokainen voisi personoida tekoälyn jokaiselle erityisosaamisen alueelle henkilökohtaisiksi tukiälykseen, joiden kanssa voisi keskustella itselle tärkeistä asioista.

Wikipedian tyyppisenä yhteisenä hankkeena, johon kootaan oppimateriaaliksi maailman keskeinen sivistys kirjallisuudesta, kuvataiteista, tieteestä, tiedon keruu toteutuisi moniarvoisena. Laskentaresurssit, joilla tieto koostetaan tekoälyksi ja annetaan kansalaisten käyttöön pilvipalveluina, tulisivat yhteiskuntien kustannettavaksi, mutta kulut olisivat verrattain vähäiset suhteessa muuhun julkisen sivistystoiminnan kustannuksiin. Hyötynä olisi se, että kuka tahansa voisi käydä keskusteluita itse muokkaamiensa tekoälypersoonien kanssa omista asioistaan.

Johtaako totuuden jälkeinen aika kohti Fermin paradoksin ratkaisua?

”Fermin paradoksi” viittaa kysymykseen siitä, onko ihminen ainoa älykäs laji maailmankaikkeudessa. Kysymys kumpuaa siitä, kun emme ole yrityksistä huolimatta onnistuneet havaitsemaan todisteita muiden älyllisten lajien toiminnasta. Kun tähtitieteilijät ovat osoittaneet planeettajärjestelmät hyvin tavallisiksi, tähtiä on suunnattoman paljon ja mm. DNA:n kaikki emäkset ovat löytyneet meteoriiteista, pidetään todennäköisenä, että edellytyksiä ja aikaa älyllisen elämän kehitykselle olisi ollut runsaasti lukemattomilla planeetoilla. Miksi siis emme kuitenkaan havaitse mitään?

Monia vastauksia on ehdotettu. Voisi esimerkiksi olla, että ulkoiset merkit, kuten avaruuteen säteilevät radioaallot ovat vain lyhyen aikaa minkään teknistyvän sivilisaation käytössä ennen kuin löydetään parempia ja salaisempia viestintätapoja. Emme ehkä osaa havainnoida kehittyneiden sivilisaatioiden käyttämiä viestimiä. Toisen tyyppinen selitys esittää, että sivilisaatiot varovat ilmaisemasta itseään, jotta eivät paljastuisi tai tulevat tuhotuiksi, jos paljastuvat. Kolmas selitystyyppi on realismissaan huolestuttavin. On esitetty, että teknologian kehittyessä yhä voimakkaammaksi, on yhä pienemmän joukon mahdollista aiheuttaa yhä suurempi tuho, ja ettei mikään teknologisesti kehittynyt sivilisaatio ole pitkäikäinen.

Kysymys on siis eksistentiaalisesta uhasta. Nykyhetkessä uhan voisi pukea totuuden jälkeisen ajan kaapuun. On sanottu, ettei koskaan ennen niin monen hyvinvointi ole ollut riippuvainen niin harvoista. Verrattain harvojen käsissä on suuri osa tuottavuudelle olennaisesta teknologiakehityksestä ja hyvin suuri osa ihmiskunnasta on tietämätön ja, kuten Venäjän tilanne osoittaa, melko helposti johdettavissa harhaan. Mikä on todennäköisyys sille, että seuraavien vuosikymmenten tai vuosisatojen kuluessa ihmiskunta sortuu joko ilmastonmuutoksen kaltaisen yhteisen katastrofin tai joidenkin teknologisesti kehittyneiden pienten ryhmien tuhovoiman edessä. Yhä useampi dystopia, jossa ihmiskunta tuhoaa sivilisaationsa, alkaa lähestyä uskottavuutta. Nämä uskottavat skenaariot tulisi selvittää ja löytää reitti niiden ohitse.

Mikä on ihmisen rooli eteen avautuvassa utopian ja dystopian kilpajuoksussa?

Tekoäly ja robotit tulevat jatkossa suorittamaan suuren osan niistä tehtävistä, joita ihmiset ovat pitäneet työnään. Rajalliset luonnonvarat tulevat jatkossa jakautumaan yhä laajemmin ihmisten ja heidän käyttämiensä koneiden kesken. Mikä on ihmisen rooli yhteiskunnassa, jossa harvoja ihmisiä tarvitaan koneiden lisäksi tyydyttämään hyväosaisten tarpeita. Miten hyvin demokratiat kykenevät selviämään koneellisten armeijoiden ja tekoälyn auttaessa totalitaarisia hallituksia?

Toisaalta on nähtävissä, että kestävä kehitys voisi tuottaa lähes rajattomasti halpaa aurinkoenergiaa. Sen voimin sisäviljely voisi tuottaa ravinnon kaikille maailman ihmisille siten, että nykyinen maatalousmaa voitaisiin palauttaa luonnontilaan. Nopea lääketieteen kehitys voi johtaa eliniän pidentymiseen ja useimpien vaikeiden sairauksien voittoon. Tekoäly voi auttaa meitä ymmärtämään ja tietämään sekä taitamaan yhä useampia asioita. Jokaisesta voi tulla monien osaamisten mestari. Uudet haitattomat materiaalit ja avaruusteknologia voivat osaltaan edistää kestävästä kehityksestä kohti laajaa utopian kaltaista hyvinvointia.

Toisaalta voi olla, ettemme onnistu vaan ajaudumme ilmastonmuutoksen ja lajikadon, globaalin nälänhädän, sotien ja tautien kautta dystopiaan, jossa harvat tiedon saarekkeet koettavat ylläpitää sivistystä maailman laajasti sortuessa kaaokseen. Riippuen siitä, miten optimistisesti tai pessimistisesti maailmaa tulkitsee, saatamme olla ajautumassa kohti dystopiaa tai nousemassa kohti utopiaa. Mahdollinen ja ehkä todennäköisin skenaario sisältää elementtejä molemmista, mutta muutos tulee olemaan nopea ja ihmisen roolia murroksen keskellä kannattaa pohtia.

Syntykö digitaaliseen elämäämme metaversumissa/ virtuaalimaailmoissa julkista tilaa ja sijaa kansalaisyhteiskunnalle vai ovatko digitaaliset kaksosemme korporaatioiden vasalleja?

Kirjoitetun historian ajan ihminen on viettänyt aikaansa tarinoiden parissa. Kirjoilla, näytelmillä ja moderniin aikaan myös sähköisellä medially on ollut laaja vaikutus ihmisiin. William Gibsonin Neurovelho (Neuromancer 1984) avasi kuvitelmissa elämiselle kuitenkin täysin uuden näköalan. Ajatus siitä, että ihminen voi liikkua tietoverkoissa kokien ne paikkoina, tavaten muita ihmisiä ja tekoälypersoonia siten, ettei kokemusta erota todellisen maailman kohtaamisista, se oli tajunnan räjäyttävä. Elokuva Matrix popularisoi tämän vision 15 vuotta myöhemmin.

Nyt huomattava määrä ihmisistä elää merkittävän osan ajastaan virtuaalimaailmassa kohdaten ystäviään Antiikin Kreikan maisemissa, 1800-luvun lopun USAssa tai jollakin sadunomaisella planeetalla kaukana täältä. Virtuaalimaailmaa tehdään myös todellisuuden kopiona. Virtuaalimaailmaan ostetaan virtuaalisia vaatteita, rakennuksia, virtuaaliaseita ja taitoja ja erityisesti sinne kerrytetään mainetta, verkostoja ja luottamus pääomaa. Pääosin kaikki tämä tapahtuu suurten korporaatioden ehdoilla.

Kun pohditaan fyysistä maailmaa, meillä on oikeutemme vuokralaisina, asiakkaina, kansalaisina. Puhelinverkkojen on toimittava standardien mukaan, numeroiden siirrettävyydestä on määräykset. Myös internet on standardien määrittämä ja jokainen voi siirtää omia sisältöjään ympäristöstä toiseen. Internetiin on kuitenkin alkanut kehittyä saarekkeita, joissa säännöt muistuttavat feodaalijasta, jossa virtuaalinen lääninherra on ainoa, jonka sanalla on merkitystä.

Nyt on mahdollista vaikuttaa siihen, syntyykö tulevaisuuden metaverse – se virtuaalimaailma, johon kerrytämme identiteettiämme, digitaalista vaurauttamme ja ystäväpiiriämme – syntyykö se enemmän puhelinverkon ja alkuperäisen internetin avointen periaatteiden varaan vai yksityisesti hallinnoituina omina maailmoinaan, lakien ja kansalaisoikeuksien kartoittamattomaksi kentäksi. Yhteiskunta voi vaikuttaa tähän esimerkiksi tukemalla avoimia ympäristöjä julkisin paikkatiedoin, yhteiskunnallisten tapahtumien paikkana, palveluiden paikkana jne. Jos yhteiskunta siirtää toimintojaan avoimen Metaversen rajapintoihin, kasvaa se merkittäväksi samalla tavalla kuin Internet 1990-luvulla kasvoi yliopistojen ja julkisen vallan tuella vakavasti otettavaksi toimintaympäristöksi niin kansalaisille kuin yrityksille.

Toni Ahlqvist (tulevaisuudentutkimuksen professori)

Toni Ahlqvist
Tulevaisuudentutkimuksen professori
Tulevaisuuden tutkimuskeskus
Turun yliopisto

Taustaa

Tulevaisuusvaliokunta pyysi minulta 1–5 ehdotusta aiheiksi, joita eri maiden tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi yhdessä käsitellä. Esitän tässä lausunnossa omat ehdotukseni.

Peruslähdekohta lausunnolleni on se, että läntiset liberaalidemokraattiset valtiot ovat tällä hetkellä monitasoisessa kriisipesäkkeessä. Tässä pesäkkeessä yhdistyvät pitkälle edennyt ekologinen kriisi (ilmastonmuutos ja biodiversiteettikato), kompleksinen liberaalien yhteiskuntien kriisi (kapitalistisesta järjestelmästä kumpuavat taloudelliset ja teknologiset jännitteet, esimerkiksi vaurauden keskittyminen hyvin harvoille), globaali pandemia ja viimeisimpänä vanhakantaisen voimageopolitiikan paluu Eurooppaan Venäjän invaasion muodossa.

Toinen lausuntoani taustoittava kokonaisuus on eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle vuonna 2020 tekemämme ”Tulevaisuustiedon lähteillä” -hanke, jossa analysoimme Suomessa ja maailmalla tuotettua ennakkointitietoa (Ahvenharju et al. 2020). Hankkeen tavoitteena oli selvittää, miten pandemian kaltaisia nopeita, yllättäviä ja vaikutuksiltaan laajoja ilmiöitä on ennakoitu ja minkälaisia muita tulevaisuusnäkyymiä on tunnistettu. Tutkimusryhmämme kokosi perusaineistoksi 94 ennakkointiraporttia. Näistä raporteista kokosimme 430 tulevaisuuden ilmiötä. Lisäksi teimme kansanedustajille, tulevaisuudentutkijoille ja muille asiantuntijoille kyselyn, jossa tiedustelimme heidän käsityksiään kansallisessa ennakkoinnissa liian vähäiselle huomiolle jääneistä ilmiöistä. Esille nousi kaikkiaan 277 ilmiötä.

Ensimmäinen hankkeen tuloksiin pohjautuva havainto on se, että ennakointitiedosta ei ole pulaa, vaan siitä on pikemminkin runsaudenpulaa. Tästä syystä useat organisaatiot kamppailevat edes jonkinlaisen ennakointitoimintaa tukevan kokonaiskuvan rakentamiseksi.

Toinen havainto on se, että trendeihin keskittyviä raportteja on saatavilla huomattavasti enemmän kuin raportteja, jotka keskittyisivät ns. emergentteihin ilmiöihin, kuten heikkoihin signaaleihin tai villeihin kortteihin.

Ehdotus 1: Toimintamalli yllättävien tapahtumien ja kehityskulkujen tunnistamiseksi ja ymmärtämiseksi.

Ensimmäinen ehdotukseni on toimintamalli tai prosessi, jolla organisaatiot pystyisivät paremmin tarkastelemaan yllättäviä tapahtumia ja kehityskulkuja strategisessa suunnittelussaan. Erityisesti tulisi kehittää kyvykkyyttä keskustella ns. villeistä korteista (ilmiöt, joilla arvioidaan olevan matala todennäköisyys, mutta suuret vaikutukset) ja heikoista signaaleista (oraalla olevat ilmiöt) keskeisenä osana strategista suunnittelua historiallisten pohdintojen ja hallinnollisten prosessien rinnalla. Toimintamallin tulisi perustua organisaatioiden strategista ajattelua rajaavien polkuriippuvuuksien ja oletuksien ymmärtämiseen.

Toimintamallin taustalla on tarve kehittää tulevaisuuden vaihtoehtoisuudelle herkempi, tulevaisuusjärkeilyyn (*prospective sense-making*) nojautuva lähestymistapa, jossa pohdittaisiin systemaattisesti tulevaisuustietämyksen käyttämistä eri organisaatioiden ja valtion päätöksenteossa. Toimintamallissa tulisi pyrkiä hahmottamaan tulevaisuutta koskevan tiedon mahdollisia vaikutuksia ja kausaalisuhteita. Toimintamallin tulisi pohjautua systemaattiseen tulevaisuuden vaihtoehtoisuuksien pohdintaan (esim. yllätykset, shokit, villit kortit, kriisit, heikot signaalit). Toimintamallin tulisi mahdollistaa keskustelua myös vaikeista ja epämiellyttävistä aiheista eli pyrkiä ”pohtimaan sitä, mitä ei voi pohtia” (Herman Kahn: *thinking about the unthinkable*). Tämä parantaisi organisaatioiden ennakointikyvykkyyttä ja kehittäisi valmiuksia nopeaan reagointiin tarvittaessa.

Useat organisaatiot kehittelevät jo tämänkaltaisia toimintamalleja. Puhutaan esimerkiksi ennakointivasta hallinnosta (*anticipatory governance*), politiikkatoimien ”tulevaisuusvarmistuksesta” (*future-proofing*) ja politiikkatoimien ”painetestauksesta” (*stress-testing*). Kaikki politiikkatoiminnan ja hallinnon prosesseihin kytkeytyvä kehitystoiminta on tervetullutta, mutta mielestäni olisi erityistä tarvetta edistää toimintatapoja, joilla ennakointia voitaisiin kehittää jatkuvaluonteiseksi toimintamalliksi eri organisaatioissa. Ennakointi tulisi nähdä strategisena kyvykkyyttenä, jota tarvitaan kaikissa organisaatioissa siinä missä muitakin strategisen ajattelun ja johtamisen kyvykkyyskä.

Ehdotus 2: Tutkimushanke uuden maailmanjärjestyksen systeemisten elementtien määrittelemiseksi ja tulevaisuuden rauhantilan edistämiseksi.

Maailma on Venäjän Ukrainaan kohdistuneen hyökkäyksen jälkeen uudessa tilanteessa.

Olemme ikään kuin saapuneet tasangolle, josta avautuu uusi näkymä: Maisema on sumuinen, osin tuttu, osin uudessa järjestyksessä. Näkyvissä on uusia maisemaelementtejä, ja tuttujenkin asioiden suhteet näyttävät uuden valon paljastamilta. Kuten jo kuvailin, toimintaympäristössämme on tällä hetkellä käynnissä useita toisiinsa vaikuttavia laaja-alaisia ja eri aikajäniteillä vaikuttavia siirtymäprosesseja, joiden kytkentöjä ei vielä ole mahdollista hahmottaa kokonaisuudessaan.

Tilannekuvan terävöittämiseksi ehdotan, että käynnistettäisiin tutkimushanke uuden maailmanjärjestyksen systeemisten elementtien määrittelemiseksi. Näitä uusia elementtejä ovat esimerkiksi liberaalidemokraattisten läntisten valtioiden ja autoritääristen valtioiden väliset suhteet ja näiden

suhteiden tuleva dynamiikka. Analyysissä tulisi korostaa vaihtoehtoisia tulevaisuuden skenaarioita, sekä näiden vaihtoehtojen vaikutuksia eri spatiaalisilla skaaloilla (globaali, ylikansallinen, kansallinen, alueellinen, paikallinen). Eräs tutkimushanketta jäsentävä työhypoteesi voisi olla seuraava: Onko kylmän sodan päättymisestä alkanut noin 30 vuoden mittainen talouden globalisaation katalysoima ajanjakso ollut sivilisaatiohistoriallisella perspektiivillä tarkasteltuna vain anomalia?

Ollaanko tällä hetkellä jälleen palaamassa imperialistisen kamppailun luonnehtimaan ”normaalitilaan”?

Keskeinen osa tätä uutta tilannekuvaa on läntisiä valtioita tällä hetkellä läpäisevä militarisaatio, joka on vahvistunut nopeasti Venäjän aggression seurauksena. *Militarisaatiolla* viitataan tässä monisyiseen yhteiskunnalliseen prosessiin, joka ilmenee sotilaallisen retoriikan ja ajattelutavan yleistymisenä niin valtioiden hallintapuheessa kuin kansalaiskeskustelussa, sotakuvaston jatkuvana leviämisenä mediakentässä ja valtioiden kasvavina turvallisuus- ja puolustusinvestointeina. Militarisaatiolla voi edetessään olla syvällisiä ja osin arvaamattomia seurauksia paitsi yhteiskunnallisen intressin, investointien ja materiaalien käytön suuntautumiselle, myös kansakuntien itseyttämyksen ja identiteetin rakentumiselle.

Tämän lisäksi olisi tärkeää pohtia erilaisia toimintatapoja, joilla tulevaisuudessa pystyttäisiin parhaalla mahdollisella tavalla takaamaan laaja-alainen rauhantila, tai ainakin tarkastelemaan ja johtamaan uuden maailmanjärjestyksen dynamiikkaa siten, että maailmanlaajuinen sotatila voitaisiin välttää.

Ehdotus 3: Tutkimusohjelma tulevaisuusajattelun kulttuuristen kontekstien avaamiseksi.

Edellä käyttämäni tasanko -metafora korostaa tulevaisuusajattelun näkökulmaisuutta eli sitä, että kaikki käsityksemme tulevaisuudesta ovat vahvasti ehdollistuneita. Tulevaisuusajattelu on väistämättä sidottu erilaisiin konteksteihin. Nämä kontekstit saattavat näyttäytyä objektiivisluonteisina toimijoille, jotka ovat alati operoineet tiettyssä kontekstissa ja jotka ovat investoineet huomattavasti intellektuaalista ja materiaalista pääomaa kyseisen kontekstin ylläpitämiseksi.

Tulevaisuusajattelu on paitsi kontekstuaalista, myös eri tavoin painottunutta. Vain hieman kärjistäen, eräs läntisten valtioiden tulevaisuusajattelua varsin vahvasti ehdollistanut perusolettamus on kylmän sodan jälkeen ollut se, että ns. läntinen valtiojärjestelmä (kapitalismi + liberaalidemokraattinen valtio) on organisaatiomallina ylivoimainen. Se on nähty eräänlaisena ideaalisena tavoitetilana, jota kaikki valtiot tavoittelevat. Kuitenkin sekä Venäjän aggressio, Kiinan pitkän aikajänteen toimintamalli, että länsimaissa viime vuosina koetut historialliset vaiheet (Brexit, Trumpin presidenttikausi) ovat tehneet uudella tavalla näkyväksi sen, että maailmassa on paljon yhteisöjä ja valtiollisia toimijoita, joiden tavoitetilat eivät suinkaan mahdu tähän kuviteltuun yhteen muottiin. Edellä mainitut kehityskulut päinvastoin osoittavat, että maailmassa on useita vaihtoehtoisia, vastakkaisia ja limittäisiä valtiokonteksteja sekä historia- ja tulevaisuusajattelun muotoja.

Täten ehdotan, että käynnistettäisiin tutkimusohjelma, jossa pyritäisiin moninäkökulmaisesti ja holistisesti ymmärtämään tulevaisuusajattelun muotoja kehystäviä kulttuurisia konteksteja.

Nämä kontekstit voivat perustua esimerkiksi vaihteleviin tulkintoihin maantieteestä ja historiasta, sekä erilaisiin kielellisiin ja uskonnollisiin rakenteisiin. Syvempi ymmärrys tulevaisuusajattelun konteksteista auttaisi meitä ymmärtämään paremmin erilaisia kulttuurisidonnaisia perusolettamuksia ja kulttuurisen järjelyn (*cultural sense-making*) muotoja. Tutkimusohjelman tulokset voisivat myös johtaa realistisempaan, ja siten toimivampaan, kulttuuriseen dialogiin.

Lähteet

Ahvenharju, Sanna, Pouru, Laura, Minkkinen, Matti & Ahlqvist, Toni (2020). *Tulevaisuustiedon lähteillä. Analyysi ennakointiraporteista ja tulevaisuuden ilmiöistä*. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisuja 6/2020.

Kimmo Pietiläinen (tietokokirjailija ja -kustantaja)

Arvoisa Tulevaisuusvaliokunta,

Seuraavat kolme kysymystä ovat pyytämämme ehdotukset eri maiden tulevaisuusvaliokuntien yhdessä käsiteltäviksi.

1. Mitä globalisaatiolle tapahtuu?
2. Miten internet otetaan ihmiskunnan haltuun eliminoimalla sen haitat, kuitenkin sen hyviä puolia tuhoamatta?
3. Miten kirja pelastetaan?

Lyhyet perusteluni kysymysten tärkeydestä ovat seuraavilla sivuilla.

Parhain terveisin.

Kimmo Pietiläinen

Kirjakustantaja ja suomentaja

Mitä tapahtuu globalisaatiolle?

Globalisaation ensimmäinen vaihe alkoi 1870-luvulla ja se päättyi ensimmäiseen maailmansotaan, oikeastaan vasta toiseen maailmansotaan, kun rauhansopimus ei ratkaissut sotaan johtaneita ongelmia lopullisesti.

Oli kuitenkin syntynyt globaaleja viestintäverkkoja ja raaka-aineille, tuotteille ja ihmisille globaaleja kuljetusverkkoja. Aineellisen vaurauden määrä kasvoi räjähdysmäisesti. Vaurauden seurauksena historia on muuttunut talouden historiaksi. Niistä syntyi globalisaation toinen aalto toisen maailmansodan jälkeen. Talous hallitsee maailmantapahtumia ja on muutosten käyttövoima.

Uusi globalisaatio näytti johtavan maailmanlaajuiseen harmoniaan, mutta kaikki valtiot eivät pystyneet luomaan pohjoisten teollisuusmaiden ratkaisua. Valtiot jakautuivat köyhiksi raaka-aineiden tuottajiksi ja rikkaiksi tavaroiden tuottajiksi. Silti maailman unohtuneet syrjäseudut ovat vähentyneet.

Teknologia ja sen tarpeet ohjaavat aineellisen vaurauden kasvua. Yhä useammat koulutetaan yhä uusiin tehtäviin, jotta aikaisemman varaan voidaan rakentaa. Myös markkinatalous on rakentunut siten, että kansan kannattaa suunnata varallisuuttaan teknologiaan perustuvan vaurauden kasvuun.

Usein hallinnot eivät ole osanneet ohjata talouden kehitystä siten, että se varmistaa vaurauden, mahdollisuuksien ja tasa-arvon kehityksen tai jatkumisen, mikä on johtanut turvattomuuteen ja tyytymättömyyteen.

Globalisaation kausi on myös tuottanut aikaisempia julmempia ja raaempia tyrannioita, jota ovat saaneet voimansa vaurauden kasvusta.

Talouteen keskittyvässä historiassa keskeinen rahoitusjärjestelmä perustuu dollariin ja muihin suuriin varantovaluuttoihin, lähinnä euroon ja jeniin. Maksujärjestelmä (SWIFT) on globalisaation ydin ja ulkomaankaupat tehdään sillä.

Nyt toinen globalisaatio näyttää tulevan tiensä päähän. Muiden kuin länsimaiden asenne nykyiseen vallan jakoon ja rahoitukseen on katkera ellei suorastaan vihamielinen. Kiina, Intia ja Venäjä etsivät asemaansa rahoitus- ja varantovaluuttana toistaiseksi vähäisin tuloksin. Rahan uudet muodot eli kryptovaluutat vähentävät ja kenties poistavat välittävien pankkien tarpeen. Facebookin kaltaiset yritykset laskevat liikkeeseen omia kryptovaluuttojaan keskuspankkirahan rinnalle.

Miten internet otetaan ihmiskunnan haltuun eliminoimalla sen haitat, kuitenkin sen hyviä puolia tuhoamatta?

Internet ja siihen liittyvät uudet, vahvat teknologiat muuttivat tiedon, viestinnän ja ihmissuhteiden maailman. Sitä pidettiin tiedon vapauttajana, sananvapauden vahvistajana, ihmisten yhdistäjänä, kaupallisen maailman demokratisoijana ja niin edelleen. Monet näistä ovat toteutuneet.

Niiden rinnalle on kuitenkin syntynyt uusia, ennakoimattomia ilmiöitä, joiden kaikki piirteet eivät ole myönteisiä. Ne perustuvat tietämättömyyden hyväksyntään, ne toimivat monin tavoin epäeettisesti ja epädemokraattisesti ja ne ovat vaarallisia.

Internet mahdollistaa kaikkea internetissä tapahtuvaa koskevan aineiston keräämisen. Sen varassa on syntynyt jättimäisiä monopoleja, kuten Google, Facebook ja Amazon, jotka hallitsevat omia alojaan, estävät niillä kilpailun ja kehittävät niitä omien etujensa mukaan. Ne ovat muuttamassa esimerkiksi vähittäiskauppaa ja elokuva-, musiikki- ja kirja-aloja perusteellisesti usein kyseenalaisin, aloilla aikaisemmin toimineiden etujen vastaisin keinoin. Ne vaarantavat kansalaisten yksityisyyden kaltaiset perusoikeudet toimintansa ensisijaisella motiivilla: voiton tavoittelulla.

Internet mahdollistaa valtiolle kansalaisten ja yksilöiden valvonnan ja seurannan, valtion etujen mukaisen toden tai valheellisen informaation levittämisen sekä kotimaassa että muualla. Seuraukset ovat usein haitalliset. Miten valtio voi säännellä valvontateknologiaa, jolla se itse valvoo kansalaisiaan?

Internet on myös muuntamassa yhteiskunnan rakenteita. Se yhdistää aikaisemmin yksinään toimimaan rajoittuneet maailmanlaajuisiksi ryhmiksi, jotka vahvistavat ja kärjistävät käsityksiään

usein koko yhteiskunnan kannalta haitallisin seurauksin. Näitä ovat rokotevastaisuus, erilaiset salaliittoteoriat ja vastaavat, jotka ovat muuttamassa tietämisen luonnetta. On syntynyt runsaasti nopeasti leviäviä ilmiöitä ja käsitteitä, jotka vaikuttavat niiden kohteeksi joutuneiden elämään, kuten cancel- ja incel-kulttuurit, valetieteeseen perustuvat terveyskulttuurit, ihmisten häpäiseminen eri tavoin ja poliittiset ja muunlaiset ääriryhmät. Kaikki perustuvat tavalla tai toisella internetin mahdollistamaan valetieteen, omien käsitysten ja valheiden keskittyneeseen, asiantuntijamaiseen käyttöön.

Internet mahdollistaa salaisen, maailmanlaajuisen rikollisen toiminnan esimerkiksi huumekaupassa ja lapsipornossa.

Lisäksi internetin käyttövoima on sähkö, jonka tuotanto lisää hiilidioksidipäästöjä. Arvioiden mukaan internetiin liittyvien toimintojen käyttämä energia on noin 7 prosenttia globaalista sähkökulutuksesta.

Miten kirja pelastetaan?

Kirja on ihmisen sivistyksen fyysinen ilmentymä. Gutenbergin kirjapaino avasi tiedon mustan laatikon, toi kirjan kansan käsiin. Kirja on loi edellytykset nykyiselle maailmalle ja sen uusille teknologioille säilyttämällä ja levittämällä niiden edellyttämän tiedon.

Uudet teknologiat etsivät synnyttyään uusia sovelluksia, asioita joita niiden suunnittelijat eivät nähneet tai edes kuvitelleet. Kirjakin kohtaa tämän prosessin jonka tavoite on syrjäyttää vanha teknologia. Kirjasta tehdään elektronisia versioita, jotka ovat edelleen kirjoja, mutta ne muuttavat ja mahdollisesti rapauttavat kirjan aikaisemman merkityksen.

Oppikirjat ovat nykyään elektronisia. Kirjaksi esineellistynyt tieto on nyt sähköisessä muodossa uudessa mustassa laatikossa. Tällaista kirjaa ei voi omistaa, vaan sillä on (ajallisesti rajoitettu) käyttöoikeus. Salasanatkin voivat unohtua. Teknisesti taitavat pilkkaavat uutta hitaammin omaksuvia, mikä vähentää kirjan sisällön merkitystä.

Kirja viihteellistetään yhdistämällä se sovelluksiin, videopeleihin, virtuaalisiin maailmoihin ja jatkuvana virtana ilmaantuviin uusiin digitaalisiin formaatteihin, joilla uuden teknologian tuotteistajat hankkivat omaisuuksia.

Äänikirja ulkoistaa lukemisen. Äänikirjaa kuunnellaan, jolloin sisältö pinnallistuu ja lukijoiden keskittymisaika lyhenee. Äänikirjaa käytettäessä voidaan tehdä muutakin eli multitaskata, mikä levittää huomiokyvyn moniin yhdestä asiasta useampaan. Valmius perusteelliseen paneutumiseen katoaa suurelta osalta kansasta.

Lukijat lukevat, mitä algoritmit heidän eteensä panevat. Klikkitalous määrittää luettavaksi tarjotun sisällön, ja tämä talous määrittää sen lyhyeksi, viihteelliseksi, mukaansa tempaavaksi ja alati vaihtuvaksi. Lukijan ajasta käydään ankara kilpailu. Se ei suosi syvällistä paneutumista.

Kirjan jakelu keskittyy entisestään ja osan nimekkeistä saa vain tietyltä laitteelta, kuten elokuville ja musiikille on käymässä.

Kirjojen kirjoittajien ansaintafilosofiat muuttuvat perusteellisesti

Uudet teknologiat mahdollistavat myös uudenlaisen kirjoittamisen ja uudenlaiset kirjoittajat. Omakustannekirjallisuuden tapaan on epävarmaa, nouseeko tällä tavalla merkittävää ajattelua.

Kirjaa kuitenkin tarvitaan. Joidenkin asioiden, myös lukemisen oppiminen edellyttää perusteellista ja pitkäkestoista paneutumista. Osa ihmisistä on siihen valmis ja yhteiskunnan ylläpito edellyttää sitä. Perinteinen kirja on heidän välineensä.

Perinteinen kirja synnyttää uuden, asioihin paneutuneen eliitin. Ja kun lukutaito surkastuu, kirjasta tulee jälleen musta laatikko.

Heikki Saxen (bioetiikan tutkija)

Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle, 29.4.2022

Heikki Saxén, FT, bioetiikan tutkija, Tampereen yliopisto ja Bioetiikan instituutti

Asia: O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous

Arvoisa tulevaisuusvaliokunta,

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta (TuV) järjestää Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen Helsingissä 12. – 13.10.2022. Pohjustukseksi kokoukseen TuV on pyytänyt lausuntoani, jossa muotoilen kysymysmuodossa ja perusteluineen 1–5 ehdotusta aiheiksi, joita eri maiden tulevaisuusvaliokuntien kannattaisi yhdessä käsitellä. Erityisesti tulevaisuusvaliokunta on toivonut lausuntoani teknologian eettisen kehityksen osalta.

Esitän seuraavaksi lausuntoni edellä mainitun ohjeistuksen pohjalta (käsitellen teknologiaa yhdessä tieteen kanssa) sekä myös erityisesti oman tutkimusalan eli bioetiikan tiedonalan näkökulmasta aihepiiriä tarkastellen. Bioetiikka on lääke-, terveys- ja biotieteiden eettisiä, moraalisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsittelevä tiedonala, jolle on erityisen keskeistä moniäänisyyden ja -arvoisuuden vaaliminen. Ala sijoittuu siis samoille suunnille kuin esimerkiksi lääke- ja hoitotieteen eettiset traditiot, mutta painottaen näihin nähden vielä voimakkaammin erilaisten näkökulmien välistä keskustelua ja yhteensovittamista.

Käsitellen lausunnossani kolmea teknologian etiikan kannalta nähdäkseni tässä yhteydessä erityisen olennaista teemaa, jotka liittyvät *genetiikkaan, tekoälyyn sekä uuden teknologian aiheuttamaan kustannusten nousuun*. Alleviivaan erityisenä näkökulmana koko lausunnossani viimeistä, kustannusten nousua koskevaa teemaa, joka kulkee oikeastaan koko lausuntoni läpi. Esitän myös suuntaa-antavia jatkokysymyksiä, joita nähdäkseni olisi tärkeää nostaa esille pyrittäessä vastaamaan tähän lausuntoni punaisena lankana kulkevaan teemaan. Painotan tältä osin totuttuihin institutionaalisiin vastauksiin nähden pikemmin toisentyyppejä, humanistisia lähtökohtia – siis esimerkiksi erilaisten priorisointielinten pohtimisen sijaan pikemmin kulttuuriteemoihin liittyvää tutkimus- ja kehitystyötä.

Miten genetiikan uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

Geenitiedon, -tutkimuksen ja -teknologian saralla on tunnetusti otettu viime vuosina merkittäviä harppauksia eteenpäin, niin kasvien, eläinten kuin ihmistenkin suhteen. Toisaalta geenitiedon tarkkuus ja tuottamisen tehokkuus ovat selkeästi kasvaneet, toisaalta taas ylipäänsä tiedonkäsittely on kehittynyt voimakkaasti, mikä kaikki havainnollistuu hyvin Suomeenkin viime vuosina perustetuissa biopankeissa. Biopankeissa tarkoituksena on kerätä yhteen laajoja, ihmisten terveyteen liittyviä näyte- ja tietokokonaisuuksia (joiden keskiössä on geenitieto) ja hyödyntää näitä tietomassoja tehokkaan analytiikan keinoin, ainakin toistaiseksi ensisijaisesti lääketieteellisessä tutkimuksessa mutta tulevaisuudessa myös muutoin, erityisesti terveydenhuollossa.

Yhtä lailla geenitiedon teemojen kehityksen rinnalla ovat kehittyneet keinot soveltaa uutta tiedettä ja teknologiaa, mistä erinomaisena esimerkkinä mainittakoon uudet geenimuokkausteknologiat, joiden avulla on mahdollista muokata erittäin tarkasti kaikkien elollisten olentojen perimää. Ihmisten kohdalla tämä tarjoaa periaatteessa mahdollisuuksia paitsi sairauksien parantamiseen ennen näkemättömillä tavoilla myös ihmisten paranteluun tavanomaista paremmiksi, mahdollisesti jopa niin, että muokkaukset periytyvät tuleville sukupolville.

Sanomattakin on selvää, että nämä uudet askeleet nostavat esille tarpeen vähintäänkin esimerkiksi riskienhallinnan pohdintaan tai tietosuojateemojen käsittelyyn geenitiedon ollessa erityisen herkkää terveystietoa, unohtamatta luonnollisesti laajempia maailmankuvallisia keskusteluja näiden aihepiirien äärellä. En kuitenkaan jatka tässä lausunnossa syvemmin näihin kysymyksiin, vaan suosittelen johdatuksena

näihin teemoihin tutustumaan tulevaisuusvaliokunnan aiemmin tilaamaan Geeniteknologia-julkaisuun, jossa itsekin olen mukana yhtenä kirjoittajista.¹³

Koska otsikon kysymykseni genetiikan uusien askelten osalta koski erityisesti näiden askelten *yhteiskunnallista* haltuun ottamista, onkin tärkeää mielestäni kääntää katse genetiikan parista suoraan nousevista kysymyksistä myös yhtä lailla olennaiseen, viitekehystä koskevaan teemaan – siis arkisempaan mutta usein sitäkin keskeisempään ja myös hyvin akuuttiin yhteiskunnalliseen kysymykseen *kustannuksista*.

Missä ovat todelliset hyödyt?

Genetiikan läpimurtoihin liittyy kiistatta merkittävän todellisen potentiaalin ohella usein myös paljon niin sanottua hypeä eli läpimurtojen merkityksen ylikorostamista. Esimerkiksi niin sanottu yksilöllistetty lääketiede (personalized medicine tai precision medicine) on jo vuosikymmeniä kietoutunut lupauksiin ”syövän poistamisesta maailmasta” ja muihin vastaaviin suuriin julistuksiin.

Ydinajatuksena on ollut, että erityisesti geneettisen profiloinnin ja täsmälääkkeiden avulla voitaisiin kutakin potilasta hoitaa ennen näkemättömällä teholla yksilönä, siinä missä perinteisessä lääketieteessä on pikemmin hoidettu yleisemmin ottaen potilasryhmiä. Tämä lupaus on tähän mennessä käytännössä tuonut joillekin potilaille merkittäviä hyötyjä, osalle marginaalisia hyötyjä, ja ennen kaikkea väestötasolla tulokset ovat toistaiseksi olleet vuosikymmenestä toiseen varsin laihoja.

Kuitenkin yksilöllistetyn lääketieteen kehitykseen on kaiken aika käytetty merkittäviä panostuksia, mikä on yhdessä tulosten kanssa luonnollisesti ongelmallista. Tämä voidaan tosin paljolti nähdä perusteltuna myös yleisen lääketieteellisen kehityksen tukemisen kannalta.

Huolestuttavampaa kustannusten näkökulmasta onkin pikemmin se kehitys, jossa näin kehitetyt täsmälääkkeet ja -hoidot tulevat osaksi terveydenhuollon valikoimaa nähdäkseni usein ilman riittävän avointa ja monipuolista harkintaa ja asian yleistä tiedostamista. Voi kysyä, onko esimerkiksi 50 000 euroa vuodessa maksavan lääkkeen osittain antama lisähyöty tavanomaiseen tilanteeseen nähden perusteltu, kun otetaan huomioon terveydenhuollon muut ja alati voimistuvat kustannustarpeet.

Miten eteenpäin?

Keskeinen ja oikeastaan akuutein haaste onkin nähdäkseni näin ollen kehittää genetiikan uusiin askeliin liittyviin hyötyihin ja kustannuksiin paikantuvaa yhteiskunnallista pohdintaa ja vastaamismekanismeja, missä luontaisesti erilaisten institutionaalisten priorisointirakenteiden kehittäminen on usein ensimmäisenä esille nouseva teema. En silti jatka tähän teemaan tässä lausunnossa syvemmin, vaan ohjaan lukijan perehtymään esimerkiksi tulevaisuusvaliokunnalle aiemmassa asiantuntijalausunnossani tähän liittyen esille nostamiini seikkoihin.¹⁴

Haluankin pikemmin korostaa, että kuten jo mainitsin, toivoisin tällaisten perinteisempien institutionaalisten pohdintojen sijaan ennemmin tässä vaiheessa *humanististen* teemojen esille nostamista näiden kustannuskysymysten osalta, mihin palaan tarkemmin lausuntoni loppupuolella.

Miten tekoälyn uudet askeleet voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

Omalla tutkimusalueellani bioetiikassa, siis tyypillisesti lääketieteellisen tutkimuksen ja terveydenhuollon saroilla, on tekoälytutkimuksen ja -teknologioiden voimakkaista uusista kehitysaskelistä uumoiltu genetiikan tapaan merkittävää murrosta tunnetusti jo moneen otteeseen viime vuosina – esimerkiksi sairauksien entistä tarkemman diagnostiikan muodossa. Samalla yhtä lailla genetiikan tapaan pinnalla ovat

¹³ Tulevaisuusvaliokunta. Geeniteknologia. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, 2018.

¹⁴ Saxén, Heikki. Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle, 31.1.2019.

olleet esimerkiksi riskienhallinta ja tietomassoihin liittyvät teemat kuten tietosuojakysymykset. En lähde tässä lausunnossa kuitenkaan avaamaan näitä teemoja itsessään sen syvemmin, sillä tulevaisuusvaliokunnan työskentelyssä nämä teemat ovat olleet viime aikoina kohtuullisen hyvin esillä ja muutenkin ne ovat jo yleisesti varsin tunnettuja perustasolla.

Entä hyötypohdinta ja miten eteenpäin?

Tekoälyn teemoihin voi kaikkineen nähdäkseni soveltaa pitkälti samaa tulkintakehystä yhteiskunnallisesti ajatellen kuin aiemmin genetiikan kohdalla. Yhtä lailla siis teemaan liittyvät lupaukset ovat tavanneet olla suuria, ja niillä on ollut monesti tapana vähintäänkin ottaa etumatkaa todellisuuteen nähden.

Esimerkiksi IBM:n kehittämän Watson-tekoälyn luvattiin jo vuosia sitten mullistavan monen muun saran ohella terveydenhuollon ja lääketieteen maailman, mutta huolimatta mittavista panostuksista on käynyt toisin ja hanke on ollut merkittävässä vastatulessa (kuvaavasti tämän lausunnon kannalta esimerkiksi juuri genetiikkaan liittyen).¹⁵

Tilanteeseen voi tietysti vastata vetoamalla uuteen teknologiaan liittyviin synnytysvaikeuksiin ja tässä tilanteessa vääjäämättä tarvittaviin alkuvaiheen kehityspanoksiin, mutta yhtä lailla voi kysyä, mitä oletettavasti paremmin toimiessaankaan uuden tekoälyn tulo lääketieteen ja terveydenhuollon maailmaan todella tarkoittaisi kokonaistasolla katsottuna.

Olisivatko esimerkiksi lääketieteen ammattilaiset valmiita, tai sen kummemmin terveydenhuollon rakenne, taipumaan tohtori Tekoälyn todelliseksi kumppaneiksi, ehkä jopa avustajiksi? Entä miten suhtautuisivat potilaat? Mikä olisi siis lopulta tekoälyn rooli? Nämä ovat monimutkaisia kysymyksiä ja vastaukset niihin eivät ole suoraviivaisia – haaste, jonka suuruudesta Watsonin kohtaamat ongelmat myös osaltaan antanevat viitettä.

Tullaankin nähdäkseni edelliseen tapaan pelkkien teknologisten ja jopa institutionaalisten järjestelyjen pohtimisen sijaan pikemmin keskeisesti humanistiseen, tai ehkä osuvammin kulttuurilliseen haasteeseen. On siis tässä hengessä kysyttävä, miten ylipäänsä tekoälyn kasvava rooli tulisi ottaa haltuun yhteiskunnassa. Miten keskeisempi tekoälyn merkitys vaikuttaisi vaikkapa syvällisesti kansalaisuuden käsitteen uudelleenmäärittelyyn, ja tätä kautta lääketieteen ja terveydenhuollon piirien ohella laajaan kirjoon asioita aina perustuslaeista kouluopetukseen asti (kärjistäen voisi kysyä, mitä pitäisi sisällään vaikkapa ”tekoälykansalaisuus”, tai aiempaan liittyen samaan tapaan ”genomikansalaisuus”)?¹⁶

Nämä ovat isoja teemoja ja luonnollisesti muotoutuvat pitkän aikavälin kuluessa, joten niihin tyydyttävien vastauksien antaminen on hyvin haastavaa vaikkakin lopulta nähdäkseni elintärkeää. Akuutimmin näen kuitenkin jälleen olennaisena yhteiskunnallisena kysymyksenä kustannuksia koskevan teeman. Miten voimme taata, että tekoälyn kehitys ja käyttöönotto tapahtuvat yhteiskunnallisten resurssien osalta niin, että näissä edetään monipuolisen yhteiskunnallisen keskustelun ja määrittelyn kautta eikä ainoastaan teknologian puolestapuhujien ja kehittäjien ohjaamin askelin?

On siis tältäkin pohjalta olennaista puhua kustannusten arvioimisesta uuden teknologian suhteen, mihin ylipäänsä käännänkin katseeni seuraavaksi.

¹⁵ K. esim. ”What Ever Happened to IBM’s Watson?” New York Times, 16.7.2021.

¹⁶ Genomikansalaisuudesta, k. Saxén, Heikki. ”Geenitiedon uusi aikakausi.” Teoksessa Kaikenlaista rohkeutta (toim. Hetemäki, Ilari et al.). Sivut 30–46. Helsinki: Gaudeamus, 2019.

Miten uuden teknologian aiheuttama kustannusten nousu voitaisiin ottaa yhteiskunnallisesti haltuun parhaalla tavalla?

On tunnettua, että terveydenhuollon kustannusten nousu on merkittävää ja suhteellisen vaatimattoman keskimääräisen talouskasvun myötä kestävämmällä uralla. Syy tähän ei ole ainoastaan usein esille nostettu väestön vanheneminen, *vaan keskeisesti hoitojen kallistuminen, siis erityisesti uusien hoitojen ja lääkkeiden kalleus.*

Kuitenkin on vaikeaa kattavasti puntaroida kallistuvien hoitojen ja lääkkeiden hyötyä ja niihin käytettäviä panoksia. Käytännössä keskeinen haaste muodostuu ensinnäkin siitä, että niin Suomessa kuin monessa muussakaan maassa ei ole riittävän läpinäkyvää, kattavaa, monipuolista, yhtenäistä ja yksinkertaisesti voimakasta institutionaalista rakennetta, joka ottaisi tilannetta haltuun.¹⁷

Tämä asetelma puolestaan juontuu nähdäkseni siitä hyvin ymmärrettävästä tilanteesta, että poliittisesti ja ylipäänsä kulttuurillisesti koetaan tavanomaisesti hyvin haastavaksi peräänkuuluttaa uusien teknologioiden hyötyä, kun vaakakupissa on ihmisten terveys.

Alan yritykset ovat myös taitavia esittämään tuotteensa edullisessa valossa (vähintäänkin niitä koskevat tulevaisuuden näkymät), valjastamaan merkittävän osan yleisestä mielipiteestä puolelleen (esimerkiksi potilasjärjestöjä Amerikassa) ja hyödyntämään kansainvälisten, kansallisten ja paikallisten (kuten sairaalatason) järjestelmien katvealueita edukseen (kuten salassapitosopimuksia, joiden varjolla eri toimijoita voidaan kilpailuttaa toisiaan vastaan epäterveesti).

Lopputuloksena nähdään esimerkiksi sellaisia kehityskulkuja, joissa uusi kallis lääke saadaan yleisen painostuksen kautta hyväksytyksi terveydenhuollon valikoimaan Yhdysvalloissa, vaikka lääkkeen edut olisivatkin tieteellisesti hyvin kiistanalaiset. Tämän jälkeen ketjureaktio jatkuu esimerkiksi Euroopan lääkeviraston kautta kansallisten ja muiden paikallisten toimielinten suuntaan, joita voidaan asettaa toisiaan vastaan vaikkapa niin, että ensimmäiselle lääke luvataan merkittävällä alennuksella, mikä luo painetta myös muille toimijoille tarjota samaa lääkettä potilaille.

Koko prosessia leimaa epäterve polkuriippuvuus sekä ennen kaikkea monenlainen läpinäkymättömyys, sillä ensinnäkään salassapitosopimuksista johtuen eri toimijat eivät tiedä, millä hinnalla toiset ovat lääkettä ostaneet. Toisekseen läpinäkymättömyys vallitsee myös siinä suhteessa, että harvalukuisen asiantuntijapiiriin ulkopuolella ei laajemmin yhteiskunnassa ole juuri minkäänlaista käsitystä tästä kehityskulusta.

Sanomattakin on selvää, että tämä on hyvin huolestuttavaa – ja yhtä lailla yleisesti ottaen valitettavan tyypillinen asetelma, kun uutta teknologiaa viedään eteenpäin.

Miten eteenpäin?

Miten sitten uuden teknologian aiheuttama kustannusten nousu voitaisiin ottaa parhaiten haltuun bioetiikan näkökulmasta katsottuna, siis käytännössä ennen kaikkea lääketieteellisen tutkimuksen ja terveydenhuollon saroilla?

Haluan luonnollisesti jättää tämän kysymyksen – joka on tässä lausunnossa nyt nähdäkseni tällä hetkellä kaikista olennaisin, tai akuutein kysymys – tulevaisuusvaliokunnan työskentelyn jatkojalostettavaksi, mutta ainakin voin oman työni pohjalta tarjota joitakin koordinaatteja, joiden toivoisin ohjaavan vastauksien etsimistä.

¹⁷ Saxén, Heikki. Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle, 31.1.2019.

Kuten olenkin jo useampaan otteeseen tuonut esille, toivoisin siis erityisesti vaihteeksi perinteisempien institutionaalisten pohdintojen sijaan pikemminkin humanistisen, kuten kulttuuriteemoihin liittyvän, tutkimus- ja kehitystyön vahvistamista tässä suhteessa. On esimerkiksi totta, että priorisointielinten kehittymättömyys ja heikkous on se alue, jolle käytännössä edellä kuvatut epäterveet kehityskulut usein paikantuvat, mutta olennaista on myös kysyä, mistä kulttuurillisesta taustasta tämä puolestaan juontuu.

Nähdäkseni ensimmäinen ja loogisin konkreettinen askel tämän tilanteen korjaamiseksi olisi yleisen tietoisuuden kasvattaminen, siis vanhanaikaisesti sanottuna valistus. Yleinen tietämys näistä kuvatuista prosesseista on hyvin heikkoa ja julkista keskustelua hallitsevat pikemmin teknologiamyönteiset, tai kenties pikemmin -utopistiset, kertomukset, jotka yhtä lailla tavanomaisesti yhdistävät taloushurmoksen tähän kerrontaan. Toisin sanoen Suomessa etsitään yhä ”uutta Nokiaa”, mikä on varmasti osittain rakentavaakin mutta mikä luo samalla merkittäviä katvealueita julkisen hyödyn puntaroimiselle esimerkiksi bioetiikan teemoissa uuden teknologian suhteen.

Keskeinen kysymys näin ollen käytännössä kuuluu: *miten parhaiten korjata tätä tilannetta, siis erityisesti yleisen tietoisuuden puutetta ja keskustelukulttuurin yksioikoisuutta?*

Tähän ei varmasti ole helppoja ratkaisuja, varsinkin kun tiedonvälitystä voisi nykytilanteessa kuvata pikemmin informaatiotulvaksi. Peräänkuuluttaisin kuitenkin ennen kaikkea paitsi itsessään humanistista tutkimus- ja kehitystyötä myös tältä pohjalta ennakkoluulottomasti uuden teknologian hyödyntämistä tiedonvälityksessä (tässä voi varmasti halutessaan nähdä tietyn ironian).

Esimerkiksi taustaorganisaationi Bioetiikan instituutin kehittämä mobiilisovellus MyBioethics, joka on käytännössä lajinsa ensimmäinen ja josta kokemukset ovat olleet positiivisia, pyrkii madaltamaan eri tahoille kynnystä tutustua bioetiikan teemoihin (esimerkiksi mainittuihin priorisoinnin kysymyksiin) sekä toisaalta tarjoamaan eri tahoille mahdollisuuden keskustella näistä teemoista ja ottaa niihin kantaa. Toisena ja suosittuna esimerkkinä tiedonvälityksen kehittämistä nostaisin positiivisten kokemusten pohjalta esille podcast-sarjojen ennakkoluulottoman hyödyntämisen.

Usein ei tarvitse muuta kuin julkisissa tiloissa katsoa ympärilleen, niin saa viitettä siitä, missä ihmisten huomio on – yksinkertainen neuvoni onkin mennä sinne, missä kansalaisten silmät ja korvat ovat – ja ottaa haltuun uusissa teknologiakanavissa käytävää viestintää niin, että näissä tyypillisesti vallitseva teknologiaoptimismi saa vastinparikseen voimakkaammin tasapainoisen, moniäänisen ja -arvoisen – kulttuurillisesti rikkaan – pohdinnan.

Tämä ei ole varmasti helppoa, mutta toivotan tulevaisuusvaliokunnalle menestystä tarkempien vastauksien löytämiseen näiden hahmottelemieni koordinaattien pohjalta. Toivottavasti olen voinut esittää hedelmällisiä kysymyksiä, jotka voivat pohjustaa maaperää hyville vastauksille.

Lähteet

- 1: Tulevaisuusvaliokunta. *Geeniteknologia*. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, 2018.
- 2: Saxén, Heikki. Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle, 31.1.2019.
- 3: K. esim. ”What Ever Happened to IBM’s Watson?” New York Times, 16.7.2021.
- 4: Genomikansalaisuudesta, k. Saxén, Heikki. ”Geenitiedon uusi aikakausi.” Teoksessa *Kaikenlaista rohkeutta* (toim. Hetemäki, Ilari et al.). Sivut 30–46. Helsinki: Gaudeamus, 2019.

Gerontologian tutkimuskeskus

Miten varautua elinajan pidentymiseen?

Gerontologian tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto ja Tampereen yliopisto

Mitä jos elämä jatkuukin keskeltä?

Meillä on nykyään käytettävissä paljon enemmän elinaikaa kuin aiemmilla sukupolvilla ja siitä syystä voimme miettiä elämänvaiheita uudella tavalla. Alle viidessäkymmenessä vuodessa olemme saaneet toistakymmentä vuotta lisää elinaikaa. Ennustetaan, että vuosituhannen alussa syntyneistä henkilöistä puolet elää yli 100 vuotta. Heidän vanhempiansa ikäluokasta, joka syntyi 1970-luvulla, samaan pääsee noin 20 prosenttia. Isovanhempien, 1940-luvulla syntyneiden, ikäluokasta noin 5 prosenttia elää 100-vuotiaiksi

Eliniän piteneminen ei johda pelkästään vanhuuden pitenemiseen. Ihmistä alkaa vanhuus painaa noin kymmenen vuotta ennen kuolemaa ja pari vuotta ennen kuolemaa hyvinvointi heikkenee merkittävästi ja hoivan tarve kasvaa. Tämän määritelmän mukaan Suomessa vanhuus alkaa tällä hetkellä noin 80 vuoden iässä, jolloin odotettavissa oleva keskimääräinen elin aika on 10 vuotta. Mikä ikävaihe sijaitsee perinteisen vanhuuden rajan, 65 ikävuoden ja todennäköisen vanhuuden rajan, 80 ikävuoden välillä, jos se ei ole vanhuus? Olemme ehdottaneet, että tätä elämänvaihetta voisi kutsua myöhäiskeskeli-ikäsi. Tutkimukset osoittavat, että 75-vuotiaat eivät yleensä tunne itseään vanhoiksi ja monet kertovat olevansa työkykyisiä ja -haluisia.

Pidempi elämä perustelee pitempää työuraa, jossa on samalla enemmän vapaa-aikaa. Esimerkiksi nelipäiväinen työviikko yhdistettynä siihen, että töitä jatketaan 75-vuotiaaksi saakka, voi olla hyvä ratkaisu. Tässä visiossa työvoimapula, työelämän uudistukset ja eliniän kasvu johtavat monisukupolvisen työelämän edistymiseen, ikääntyvien ihmisten työssäkäynti eri muodoissa yleistyy ja heidän merkityksensä eri yhteiskunnan sektoreilla kasvaa. Ennakkoluulot iäkkäitä työntekijöitä kohtaan vähenevät, koska perheissä on yleisesti neljä, jopa viisi sukupolvea. Työelämän joustojen lisääntyessä yhä useammat ihmiset työskentelevät jopa 80-vuotiaiksi asti ja elin aikainen työuran pituus kasvaa 50–60 vuoteen. Samalla tarvitaan uudistuksia myös eläkejärjestelmään.

Tilastokeskus kertoo, että 65–74-vuotiaista ihmisistä käy työssä 4.5 %. Työssäkäynti on kasvamaan päin, vuonna 2000 tästä ikäryhmästä kävi töissä 2 %. Työssäkäynti on sitä yleisempää, mitä korkeampi koulutus henkilöllä on. Käynnissä oleva myönteinen koulutuskehitys ja eliniän pidentyminen edistävät sitä, että tulevaisuudessa yhä suurempi osuus perinteisesti eläkeikäisistä ihmisistä käy työssä.

Miten varautua pidentyvän elinajan yksilötason vaikutuksiin?

Samalla kun on enemmän ja enemmän hyvin vanhoja ihmisiä, jokainen yksittäinen elämä on suurella todennäköisyydellä hyvin pitkä. Lapsuuden, nuoruuden ja keski-ikä kokemukset ja ympäristöt jättävät ihmisiin jälkensä, jotka näkyvät etenkin vanhuudessa. Erilaiset haavoittuvuudet kasautuvat pitkän elämän aikana, samoin kuin kasautuvat hyvinvoinnin aineksetkin. Eriarvoisuuden lisääntyminen on ollut yhteiskunnallinen kehityskulku viime vuosikymmeninä, ja sillä on erityisen iso merkitys, kun ajatellaan pitkiä elämiä. Eriarvoistumisen seurauksista puhuttaessa tulisikin pohtia asiaa myös pitkien elämänkulkujen näkökulmasta.

Yksilötasolla pitkään eliniänodotteeseen liittyy tasapainoilu varmuuksien ja epävarmuuksien välillä. Yhteiskunnan ja väestön tasolla eliniänodote pitenee varmuudella. Yksilötasolla tällaista varmuutta ei ole, koska yksilö ei tiedä, koska hänen elämänsä loppuu. Yksilöiden odotetaan tekevän päätöksiä, jotka perustuvat kasvavaan todennäköisyyteen, että elämä on yhä pidempi. Yksilötasolla pitäisi varautua

vanhuuteen, ylläpitää terveyttä, ottaa vakuutuksia, eläkesäästää, pohtia kuinka pitkään jatkaa työelämässä, miettiä riittävätkö säästöt eläkeiän ajan, vai menevätkö ne hukkaan, jos ei saakaan elää vanhaksi. Kun samaan aikaan hyvinvointiyhteiskunta on murroksessa, ja vastuuta elämän riskeistä siirretään yksittäisille ihmisille itse kannettaviksi, voi tällainen ennakkoinnin vaatimus olla ylivoimainen ja joillekin se voi tulla yllätyksenä.

Miten tukea vanhuutta tyydyttävänä elämänvaiheena?

Mielikuvat ikääntyneiden ihmisten elämäntilanteesta ja toimintakyvystä ovat usein kielteisesti sävyttyneitä ja perinteisesti vanhuutta kuvataan aikana, jolloin terveys ja sosiaalinen elämä heikkenevät jatkuvasti. Puhutaan muistisairauksista, masentuneisuudesta, yksinäisyydestä ja näiden aiheuttamista kärsimyksistä ikääntyville ihmisille itselleen, heidän omaisilleen ja yhteiskunnalle. Tosiasiassa ikääntyvät ihmiset raportoivat usein olevansa tyytyväisiä elämäänsä, kokevansa elämänsä tarkoitukselliseksi, elävänsä oman näköistä elämää ja tuntevansa sosiaalisen ympäristönsä hallittavaksi. Tutkimusten mukaan edellä mainituilla myönteisillä ominaisuuksilla on suuri merkitys ikääntyvien ihmisten muun toimintakyvyn kannalta.

On tärkeä lisätä ymmärrystä siitä, kuinka vanhojen ihmisten mielenterveyden pulmia voi vähentää mielen hyvinvoinnin vahvuuksia tunnistamalla ja tukemalla. Mielen hyvinvoinnilla on mielenterveyden pulmista riippumatonta ennustearvoa esimerkiksi hyvän fyysisen toimintakyvyn, suotuisamman terveystyöskentelyn, päivittäisten toimintojen ylläpidon, vähäisemmän terveyspalvelujen käytön, pienentyneen sairaalassa oloajan ja pidemmän eliniän kannalta. Mielen hyvinvointi kytkeytyy myös suotuisiin selviytymiskeinoihin vastoinikäymisiä ja menetyksiä kohdattaessa. Menetysten todennäköisyyksien kasvaessa iän myötä myös mielen hyvinvoinnin merkitys lisääntyy.

Olisi ajankohtaista aktiivisesti pyrkiä ymmärtämään ja vahvistamaan hyvää psyykkistä ja fyysistä toimintakykyä ja hyvinvointia ongelmien ehkäisyn rinnalla. Tavoitteena olisi korjata käsitystä ikääntyvistä ihmisistä taakkana ja nähdä heidät inhimillisenä ja yhteiskunnallisena voimavarana. Vanhuuskäsityksen muuttuminen monipuolisemmaksi vähentäisi ikään liittyvää syrjintää esimerkiksi työelämässä ja loisi vanhuudesta kuvaa tavoittelemisen arvoisena elämänvaiheena.

Taiteen edistämiskeskus Taike

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Kiitämme mahdollisuudesta tehdä ehdotuksia käsiteltäviksi aiheiksi Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukseen lokakuussa 2022. Taiteen edistämiskeskuksen näkökulmasta taiteella ja taiteilijoilla on poikkeuksellisia mahdollisuuksia tulevaisuusorientoituneessa ajattelussa ja tuntuu tärkeältä kytkeä taiteellinen työ, taiteelliset näkökulmat, taiteen metodit ja orientaatiot osaksi tulevaisuustyötä.

Taiteen edistämiskeskus esittää seuraavia teemoja maailmankokouksen käsittelyyn. Olemme käytettävissä teemojen tarkentamisessa ja työstämisessä kohti yhteistä tapaamistamme.

TAIDE JA ENNAKOINNIN MENETELMÄT

Mikä on taiteen sekä taiteellisten ja pelillisten menetelmien rooli tulevaisuuden ennakkoinnissa, strategisoinnissa ja innovoinnissa?

Perustelu: Kysymykseen liittyy pohdinta taiteen, designin, innovaatioiden ja spekulatiivisuuden liittymäkohdista ja sijainneista suhteessa toisiinsa. Taide on aina ollut kuvittelun menetelmä, jossa mennyt, nykytodellisuus ja tulevaisuuden horisontti käyvät kommunikaatiota. Onko syntymässä uusia yhteistyön muotoja, joissa taiteellinen luomistyö nähdään osana yhteiskunnallisesti relevanttia tulevaisuustyöskentelyä ja strategisen kehittämisen elementtinä? Taide kytkeytyy aina kokemukseen. Onko sille mahdollista löytää uusi paikka tulevaisuuksien yhteiskunnissa. Mitä ovat tulevaisuuden yhteistyön muodot, joissa taiteelliset menetelmät tulevat osaksi innovaatioyhteiskunnan toimintaa ja strategisen ajattelun muotoja. Miten taiteella rakennetaan vaihtoehtoisia, spekulatiivisia tulevaisuuksia? Minkälaisia ovat joukkoistamisen ja osallisuuden kokemukset?

TAIDE JA MUUTTUVAT TOIMINTAYMPÄRISTÖT

Mikä on taiteen mahdollisuus emergenttien ilmiöiden, viheliäisten ongelmien ja vuca-toimintaympäristöjen hallinnoinnin välineenä?

Perustelu: Taustalla on pohdinta siitä, miten uudet ilmiöt, uudet paradigmat ja hallitsemattomiin suuntiin etenevät muutokset tapahtuvat yhteiskunnissa. Taide itse toimii luonteenomaisesti emergentisti ja monitahoisesti ja toimijoiden resilienssin luonne muodostuu tästä piirteestä. Taide ja taiteen tapa toimia on jo tunnistettu voimavarana erilaisissa pandemian jälkeisissä jälleenrakentamisstrategioissa ja globaaleissa kriiseissä, mutta miten laajemmin taiteella voidaan vahvistaa kykyämme reagoida ennakoimattomiin muutoksiin. Millä tavalla taidetta, taiteilijoita ja taiteen työtapoja voidaan käyttää viheliäisten ongelmien ja vuca-toimintaympäristöjen (volatility, uncertainty, complexity, ambiguity) ratkaisuisissa ja hallinnoinnin tukena. Miten taide tunnistetaan yhteiskunnan resilienssiä vahvistavana voimavarana?

TAIDE JA ILMASTONMUUTOS

Miten päätöksenteon ja taiteen suhdetta voitaisiin tiivistää osana ilmastokriisin torjuntaa?

Perustelu: Suomella on kokemusta siitä, kuinka taide- ja kulttuurielämä toimi merkittävässä roolissa maan itsenäistymistä edeltävinä tärkeinä vuosikymmeninä (kultakausi). Taiteella oli keskeinen tehtävä uudenlaisen yhteiskuntarakenteen muodostamisessa. Voisiko taide tukea yhteiskuntaa siirtymisessä kestävämpään elämäntapaan ja miten se tapahtuisi? Taide ja taiteilijat ovat aina olleet vaihtoehtoisten elämäntapojen ja arvонуontien kokeilu ympäristöä. On ilmeistä, että ilmastokriisin torjunta edellyttää suuria yhteiskunnan arvomaailmaan liittyviä muutoksia. Millä tavalla taide näyttää päätöksenteolle vaihtoehtoisia reittejä kohti kestävää tulevaisuutta.

TAIDE JA LUOTTAMUS

Mitä yhteiskunnalliset päätöksentekijät voisivat tehdä, että taiteilijoiden luottamus päätöksentekoon ja ammatilliseen arvostukseen lisääntyisi

Perustelu: Ammattitaiteilijoiden yhteiskunnallinen asema näyttäytyy erikoiselta paradoksilta. Taiteeseen kohdistuu epäselvää puhuntaa, miten tärkeää taide on yhteiskunnan kannalta, kansallisen identiteetin kannalta, yhteiskuntien moniarvoisuuden kannalta – tai lisääntyvän hyvinvoinnin kannalta. Samaan aikaan

taiteilijoiden oma luottamus omaan yhteiskunnalliseen asemaan horjuu ja luottamus poliittiseen järjestelmään on suorastaan romahtanut. Uusimman Taiteen ja kulttuurin barometrin 2021 (Taike ja Cupore, 2022) mukaan vain 7 % taiteilijoista luottaa siihen, että päätöksentekijöillä on tarpeeksi osaamista reagoida taiteilijoiden tarpeisiin ja vain 6 % taiteilijoista arvioi, että taiteilijoita arvostetaan yhteiskunnassa yhtä paljon kuin muita ammattiryhmiä. Mikä on taiteen, siihen liittyvän luottamuksen, arvostuksen ja yhteiskunnallisen roolin tulevaisuus? Onko taiteen paikka yhteiskunnan vastavuoroisessa ytimessä vai marginalisoituuko taide toisinajattelun tavaksi.

Taiteen edistämiskeskus

Taiteen tukemisen päällikkö Henri Terho

henri.terho@taike.fi

p. 0295 330 901

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan kirjallisen asiantuntijalausunnon pyyntö Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen asialistaksi.

Asia: O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous

Lausunto on vapaasti julkaistavissa

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore kiittää mahdollisuudesta saada ehdottaa aiheita käsiteltäväksi Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksessa lokakuussa 2022. Cupore on viime aikoina erityisesti askaroinut taiteilijapolitiikkaa ja kulttuurin merkityksen tunnistamista koskevien tutkimushankkeitten parissa – niin taitelijoiden toimeentulon kuin kulttuurin ja taiteen rahoituksen näkökulmista. Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen asialistalle päätimme esittää yhtä taiteen ja kulttuurin yhteiskunnallisen merkityksen tunnistamiseen liittyvää kysymystä:

Miten pystytään paremmin tunnistamaan ja tunnustamaan taiteen ja kulttuurin merkitys yhteiskunnallisessa kehityksessä ja hyvän elämän edellytyksien luomisessa ja sitä kautta saada paremmin käyttöön taiteen ja kulttuurin potentiaali yhteiskunnallisessa kehityksessä ja hyvän elämän edellytyksien luomisessa?

Tiivis perustelu ja täsmentävät kysymykset

Taiteen ja kulttuurin aseman ja roolin tiedostaminen yhteiskunnallisessa kehityksessä on elintärkeää. Kestävä yhteiskunnallinen kehitys ei ole mahdollista ilman ymmärrystä ympäröivästä kulttuurisesta todellisuudesta ja kulttuuristen näkökulmien huomioimista. Taiteesta ja kulttuurista saatavien positiivisten vaikutusten edellytyksenä on taiteen ja kulttuurin alojen elinvoimasta huolehtiminen. Cuporen esittämään kysymystä selventävät alla olevat täsmentävät kysymykset:

- Miten päätöksenteossa voidaan paremmin tiedostaa ja tunnistaa taiteen ja kulttuurin merkitys ja rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä sekä ymmärtää ympäröivän kulttuurisen todellisuuden vaikutukset yhteiskunnallisen kehityksen taustalla?
- Miten kulttuuriset näkökulmat voidaan paremmin ottaa huomioon konkreettisissa yhteiskunnalliseen kehitykseen tähtäävissä poikkihallinnollisissa toimenpiteissä?
- Miten voidaan paremmin pitää huolta taiteen ja kulttuurin alojen elinvoimasta ja tätä kautta myös mahdollistaa taiteen ja kulttuurin positiivisia vaikutuksia yhteiskuntaan?

Laajemmat perustelut

Taiteella ja kulttuurilla on tutkitusti vaikutuksia sekä yksilöiden hyvinvointiin ja terveyteen että laajemmin elinvoiman ja hyvän elämän edellytysten kehittämiseen yhteiskunnassa (esim. Mercer 2002; Sacco 2012).

Sivistys ja koulutus ovat keskeinen väline yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämisessä ja syrjäytymisen ehkäisemisessä. Taide- ja kulttuuriosallistumisen ja -toiminnan kautta ihmiset saavat tietoa, taitoja ja kokemuksia, jotka auttavat heitä pärjäämään yhteiskunnassa (esim. Anheier ym. 2016). Taide- ja kulttuurikasvatuksen on todettu vahvistavan lasten ja nuorten kulttuurista pääomaa ja valmiuksia toimia aktiivisesti yhteiskunnassa (Anttila ym. 2017). Kulttuurialan ja sosiaali- ja terveysalan yhteistyö on todettu hyväksi tavaksi huolehtia heikommassa asemassa olevien ihmisten kulttuurisista perusoikeuksista ja vahvistaa heidän hyvinvointiaan (Lehikoinen & Rautiainen 2016).

Taiteen ja kulttuurin soveltamisen kautta voidaan tukea organisaatioita ja niiden työntekijöitä vastaamaan monimutkaistuvan ja muuttuvan maailman haasteisiin (Rantala & Korhonen 2012, 5). Työyhteisön taidetoiminnalla voidaan tavoitella esimerkiksi työhyvinvoinnin tai luovuuden kasvua tai tuottavuuden lisääntymistä (Turunen ym. 2018; Ansio ym. 2017). Taide- ja kulttuuritoiminnalla on paitsi suoria tai epäsuoria taloudellisia vaikutuksia myös erilaisia epäsuorasti hahmotettavia vaikutuksia paikalliseen tai alueelliseen elinvoimaan ja kehitykseen, kuten alueen tai kaupungin imagoon, pitovoimaan tai vetovoimaan (Kainulainen 2005, Ruokolainen ym. 2019).

Keskeinen kysymys tulevaisuudessa on taiteen ja kulttuurin asema ja rooli kestävässä yhteiskunnallisessa kehityksessä. Taiteen ja kulttuurin muodostama inhimillinen aineeton pääoma ja sivistyksellinen resurssi ovat keskeisiä kestävä kehityksen näkökulmasta. Kulttuurin perustan vahvistaminen on työtä huoltovarmuuden vahvistamiseksi. Esimerkiksi kulttuurisen aktiivisuuden sekä kansalaisaktiivisuuden ja demokratian välillä on todettu yhteys tutkimuksissa (Campagna ym. 2020; Bowler ym. 2003). Ymmärrys kulttuurista elämäntapana painottaa kulttuuria kehityksen voimavarana ja edellytyksenä, siis kaiken kehityksen pohjana (esim. Soini & Dessein 2016).

Taiteen ja kulttuurin toimijat kokevat vastuuta yhteiskunnallisista kehityskuluista ja haluavat olla mukana edistämässä positiivista kehitystä. Esimerkiksi Taiteen ja kulttuurin barometrikyselyyn 2021 vastanneista suomalaisista taiteilijoista (n=1056) selkeä enemmistö näkee paljon potentiaalia siinä, että taiteilijoiden ammattitaitoa hyödynnettäisiin laajemmin yhteiskunnassa, erilaisilla toimialoilla ja erilaisissa tehtävissä. Monet taiteilijat työskentelevät ja käyttävät ammattiosaamistaan jo nyt laajasti monilla eri toimialoilla, esimerkiksi koulutuksessa, sosiaali- ja terveyspalveluissa tai rakentamisessa. Taiteilijat ovat myös halukkaita hyödyntämään osaamistaan laajasti. (Ruusuvirta ym. 2022.)

Taiteen ja kulttuurin potentiaali yhteiskunnallisessa kehityksessä ja kehityksen voimavarana tunnistetaan siis jo laajasti ainakin tutkimusten ja strategia- ja ohjelmadokumenttien tasolla. Silti tätä potentiaalia ei tällä hetkellä saada esiin/hyödynnettyä kuin hyvin rajoitetusti.

Taiteen ja kulttuurin rooli yhteiskunnallisessa kehityksessä kytkeytyy vahvasti kysymykseen taiteen ja kulttuurin asemasta ja arvostuksesta yhteiskunnassa. Kulttuuri ei ole vain kulttuurihallinnon tai kulttuurin toimialan asia vaan liittyy tavalla tai toisella kaikkeen yhteiskunnalliseen kehitykseen. Tällä hetkellä poliittisessa päätöksenteossa korostuvat vahvasti nykyhetken ongelmat, jolloin laajemmat, monimutkaisuutta ja epävarmuutta enemmän sisältävät kysymykset ja teemat jäävät helposti taka-alalle (Koskimaa & Rapeli, 2020). Kulttuurin ja kehityksen suhteiden ymmärtäminen ja niiden huomioon ottaminen päätöksenteossa ja konkreettisissa toimenpiteissä on monimutkaista ja hankalaa, mutta välttämätöntä kestäväen tulevaisuuden turvaamiseksi.

Nykypäivän monimutkaisessa ja moniulotteisessa yhteiskunnassa tavoitteisiin pääseminen vaatii niiden toteuttamista tukevia poikkihallinnollisia rakenteita. Mikään sektori tai toimiala ei pääse tavoitteisiin yksin. (Hirvi-Ijäs ym. 2020; Koskimaa & Rapeli 2020.) Myös monet julkisen sektorin strategia- ja ohjelmadokumentit korostavat poikkihallinnollisen yhteistyön tärkeyttä. Sektoreista yli pääseminen on kuitenkin osoittautunut hyvin haasteelliseksi, poikkihallinnollista yhteistyötä estävät mm. rakenteisiin, käytäntöihin ja resursseihin sekä asenteisiin liittyvät kysymykset. (Esim. Jakonen ym. 2018.)

Taiteen ja kulttuurin positiivisten vaikutusten ja potentiaalin hyödyntämisen edellytyksenä ovat elinvoimaiset taiteen ja kulttuurin alat. Tällä hetkellä toiminnan olosuhteet taiteen ja kulttuurin aloilla vaihtelevat ja aloilla esiintyy eriarvoisuutta ylläpitäviä rakenteita. Esimerkiksi enemmistö Taiteen ja kulttuurin barometriin vastanneista suomalaisista taiteilijoista epäilee yhteiskunnan halua parantaa taiteentekijöiden asemaa ja päätöksentekijöiden ymmärrystä taiteilijan työtä ja taiteen tekemistä kohtaan. Myös kokemus arvostuksen puutteesta on suurta taiteilijakunnan keskuudessa. Yhtenä ratkaisuna taiteen aseman ja arvostuksen parantamiseksi taiteilijat näkevät yleisesti sen, että taiteesta tulisi puhua yhteiskunnassa enemmän. (Ruusuvirta ym. 2022.)

Toivomme menestystä maailmankokouksen valmistelussa

Helsingissä 12. toukokuuta 2022

Marjo Mäenpää

johtaja

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore

Lähteitä:

Anheier, H., List, R. A., Kononykhina, O. & Leong C. J. (2016). Cultural Participation and Inclusive Societies. A thematic report based on the Indicator Framework on Culture and Democracy. Strasbourg: Council of Europe.

Ansio, H., Houni, P., Seppälä, P. & Turunen, J. (2017). Taide vahvistaa työhyvinvointia. ArtsEqual toimenpidesuositus 3/2017.

[http://www.artsequal.fi/documents/14230/0/PB_ty%C3%B6hyvinvointi/a4ab1d7f-8e78-4174-893c-fbc6e6dbe728]

Anttila, E., Jaakonaho, L., Juntunen, M.-L., Martin, M., Nikkanen, H. M., Saastamoinen, R. & Turpeinen, I. (2017). Peruskoulu: Suomen suurin kulttuurikeskus. Arts Equal toimenpidesuositus 2/2017.

[<https://www.artsequal.fi/fi/-/artsequalin-toimenpidesuositus-koulusta-suomen-suurin-kulttuurikeskus>]

Bowler, S., Donovan, T. & Hanneman, R. (2003). Art for Democracy's Sake? Group Membership and Political Engagement in Europe. *The Journal of Politics*, Vol. 65, No. 4, s. 1111–1129.

Campagna, D., Caperna, G. & Montalto, V. (2020). Does Culture Make a Better Citizen? Exploring the Relationship Between Cultural and Civic Participation in Italy. *Social Indicators Research* (2020), s. 149:657–686. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02265-3>

Hirvi-Iljäs, M., Kanerva, A. & Ruusuvirta, M. (toim.) (2020). Kaupunkikehittäminen ja kulttuuripolitiikka Espoocult-tutkimuksen tuloksia. Cuporen verkkojulkaisuja 59. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. [<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kaupunkikehittaminen-ja-kulttuuripolitiikka>]

Jakonen, O., Renko, V., Ruusuvirta, M. & Sokka, S. (2018). Kulttuuri ja poikkihallinnollinen yhteistyö. EspooCult -tietokortti 2. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. [<https://www.cupore.fi/fi/tietokortit/espoocult-tietokortti-2-kulttuuri-ja-poikkihallinnollinen-yhteistyoe>]

Kainulainen, K. (2004). Kulttuuriteollisuuden ja aluetalouden kehityksen moniulotteinen yhteys. Teoksessa Sotarauta, M. & Kosonen, K. (toim.): Yksilö, kulttuuri, innovaatioympäristö: Avauksia aluekehityksen näkymättömään dynamiikkaan. Tampere University Press.

Koskimaa, V. ja Rapeli, L. (2020). Tulevaisuuteen katsova päätöksenteko Suomessa: ongelmat, onnistumiset ja kehittämismahdollisuudet. Participation in Long-Term Decision-Making (PALO) Policy Brief 1/2020 [https://www.aka.fi/globalassets/3-stn/1-strateginen-tutkimus/tiedon-kayttajalle/politiikkasuositukset/politiikkasuositukset/20_01_tulevaisuuteen_katsova_paatoksenteko_suomessa.pdf]

Lehikoinen, K. & Rautiainen, P. (2016). Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja. ArtsEqual toimenpidesuositus 1/2016. [<https://www.artsequal.fi/fi/-/artsequalin-toimenpidesuositus-taidetta-sote-rakenteisiin>]

Mercer, C. (2002). Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development. The Bank of Sweden Tercentenary Foundation, Sida & Gidlunds förlag.

Rantala, P. & Korhonen, S.-M. (toim.) (2012). Uutta osaamista luomassa. Työelämän kehittäminen taiteen keinoin. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 61. Lapin yliopisto.

Ruokolainen, O., Sokka, S., Kurlin, A. & Tohmo, T. (2019). Taide- ja kulttuurilaitokset osana Jyväskylän kehitystä ja hyvinvointia. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporen verkkojulkaisuja 56. Helsinki: Cupore. [<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/taide-ja-kulttuurilaitokset-osana-jyvaeskylaen-kehitystae-ja-hyvinvointia>]

Ruusuvirta, M., Lahtinen, E., Rensujeff, K. & Kurlin Niiniahio, A. (2022). Taiteen ja kulttuurin barometri 2021. Tulevaisuuden taiteentekijät. Cuporen verkkojulkaisuja 69. Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore. [<https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/tulevaisuuden-taiteentekijaet>]

Sacco, P. L. (2012). Kultur 3.0 Konst, delaktighet, utveckling. Nätverkstan, Skriftserie 002.

Soini, K. & Dessein, J. (2016). Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework. *Sustainability* 2016, 8 (2), 167 DOI: 10.3390/su8020167.

Turunen, J., Ansio, H. & Houni, P. (2018). Taidetoiminnan vaikutusten taloudellinen arviointi työyhteisöissä. Taiteen edistämiskeskus, Taiteen käytön, hyvinvoinnin ja osallistamisen kehittämisohjelma. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus, Työterveyslaitos.

Fingo

asia: O 79/2019 vp Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokous

Suomalaiset kehitysjärjestöt Fingo ry kiittää mahdollisuudesta ehdottaa aiheita keskusteltavaksi tulevassa maailmankokouksessa. Arvostamme kokouksen valmistelua yhteistyössä sidosryhmien kanssa paljon. Meille sopii myös hyvin, että tekstimme saa julkaista.

Ehdotuksemme käsiteltäviksi aiheiksi:

Miten mahdollistamme sellaisen oppimisen yhteiskunnissa, jonka avulla "opimme olemaan yhtä maailman kanssa", kuten UNESCO on vuosikymmeniä muistuttanut meitä?

Suomalaisen kansalaisen hiilijalanjäljen vähennystavoite on noin 70% nykytasosta vuoteen 2030 mennessä. Samoin nykyinen materiaalinkulutus per capita on Euroopan huippua ja noin 5-6 -kertainen kestävään tasoon nähden. Jotta kehitys ei jatku samansuuntaisena, on välttämätöntä ravistella perusteellisesti nykyisiä toimintatapojamme. On syytä palauttaa mieliin, että ihminen ja hänen toimintansa ovat erottamaton osa luontoa ja, että ihmisen toiminta tulee sopeuttaa niin, että se on tasapainossa muun luonnon kanssa. Ihmisen aiheuttama biodiversiteettikato ja ilmastomuutos tulee saada hallintaan ja niiden kehityssuunnat tulee saada käännettyä.

Ekologisten reunaehtojen tunnustamisen ohella tarvitsemme ihmisyyden ja ihmisarvon palauttamista keskiöön. Kestävä tulevaisuus vaatii kestävyysmurrosta, joka edellyttää kulttuurista muutosta, joka tulee ymmärtää laajempänä kuin vain elintavat. Kulttuuri sisältää elämäntapojen (sekä esim. taiteen ja kirjallisuuden) lisäksi myös kollektiivisessa tajunnassamme vaikuttavat arvot, käsitykset ja maailmankuvat.

Kulttuurin uudistuminen edellyttää yksilöiden oppimisen kumuloitumista yhteisöjen kautta yhteiskunnalliseksi muutokseksi. Tähän tarvitaan yksilökeskeisen oppimiskäsityksemme uudistamista. Vapaa sivistystyö sekä järjestöjen ja kansalaistoiminnan kenttä voivat toimia tässä suunnannäyttäjinä. Oleellista on formaalin, non-formaalin ja informaalin oppimisen kenttien vuorovaikutuksen ja yhteistyön vahvistaminen sekä jatkuva oppiminen läpi elämän.

Yhteiskuntien kestävyysmurros täytyy tapahtua kolmella tasolla samanaikaisesti: 1) käyttäytyminen ja teknologia, 2) politiikka ja rakenteet sekä 3) käsitykset ja maailmankuvat. Koulutuksella, kasvatuksella ja sivistyksellä vaikutetaan kaikkiin näihin. Pelkästään tietoihin, taitoihin ja asenteisiin keskittyvällä välineellisellä koulutuksella vaikutetaan vahvimmin tasoon 1, joka ei saa aikaan systeemistä uudistumista. Koulutusta ja ennen kaikkea sivistystä tarvitaan uudistamaan kolmatta tasoa, joka mahdollistaa kulttuurisen muutoksen ja sitä kautta tasolla 2 tapahtuvan yhteiskunnan rakenteiden systeemisen uudistumisen. Toisin sanoen, jos muilla murrosalueilla tavoitellaan paradigman uudistumista, se ei voi tapahtua ilman koulutusta sekä maailmansuhdettamme uudistavaa sivistystä.

Mitä jos koko globaali ruoantuotanto irtikytettäisiin maasta ja eläimistä?

Ruokaturvan on pitkään lähtökohtaisesti oletettu olevan riippuvainen maataloudesta ja maasta resurssina. Kesyttämekö me vehnän vai kesyttikö se meidät?

Maatalouden käytäntöjen takana on ollut teollisen mittakaavan viljely ja sen mahdollistava poliittinen ohjaus. Vaikka nykyisen maanviljelyyn kestävämmä myy on tiedostettu, ei maatalouspolitiikkaan ole luotu mittareita tai kannustimia, jotka ohjaisivat maataloutta kestävä kehityksen suuntaan. Ruoantuotantoa on

ohjannut viime vuosikymmeninä mahdollisimman halpa kuluttajahinta. Ratkaisuna kestävän viljelyn ongelmiin on ollut muuttaa käsitystä siitä miten maatalous prosessina toimii. Vaikka systeemiajattelussa tunnistetaan maan regeneroituminen keskeiseksi muuttujaksi, ei maatalouden kehittämisen tuki ole kohdentunut siihen. Yhteiskunnan päätöksenteko ja maatalouden elinkeinon kehittämisen on toimittava tulevaisuudessa samaan suuntaan.

Ilmastonmuutoksesta johtuen maapallon viljelysmaa kuitenkin vähenee koko ajan. Länsimaisen kuluttamisen hinta maksetaan jo nyt Afrikan maissa kuivuuden ja tulvien tuhoamana viljelysmaana. Ruokatuotannon globaali epätasa-arvo johtaa ruoan arvon kyseenalaistamiseen. Onko vain pohjoisella pallonpuoliskolla mahdollinen maatalous siellä sijaitsevien maiden yksinoikeus? Tulevaisuudessa ruoan arvon radikaali muuttuminen voi olla yksi arvo. Ruoka tuotetaan siihen soveltuviin maissa, mutta maatalouden tuotteet jaetaan tasa-arvoisesti koko maapallon väestölle. On mahdollista, että ruoka muuttuu sosiaalisen tasa-arvon välineeksi, ja menettää arvonsa kuluttajamarkkinoilla.

Tulevaisuuden ruokatuotannossa maatalouselinkeinon liittyvä poliittinen ja taloudellinen ohjaus on keskeinen arvo. Mm. maaperään hiiltä sitova ja maaperän regeneroiva viljely, biotankkiviljely, keskittyminen kasviproteiinin viljelyyn ja vesivarantojen säästäminen ovat ensisijaisesti tuettavia toimintoja. Elinkeinona ympäristöä kuormittavan eläinperäisen ruoan kasvattaminen muuttuu maatalouden tukipolitiikan ja mahdollisesti myös lainsäädännön myötä niin kalliiksi, ettei tuotantotapa ole enää kuluttajille järkevä vaihtoehto.

Tarvitaanko uusi kansainvälistä integraatiota rauhan ja vakauden edistäjänä korvaava paradigma, ja vaatiiko se jonkun uuden post-demokratia mallin luomista, joka mahdollistaa eksistentiaalisiin kriiseihin, kuten ilmastonmuutokseen vastaamiseen, reilulla ja vilpittömällä tavalla?

Kuten sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus, myös poliittinen eriarvoisuus on kasvanut huimasti. Poliittinen eriarvoisuus on kasvanut maiden sisällä samalla, kun kansalaisyhteiskunnan tilaa on rajoitettu. Kehityssuunnalla on suoranainen yhteys hälyttävään demokratian, oikeusvaltioperiaatteiden ja ihmisoikeuksien murentamisen maailmanlaajuiseen trendiin.

Poliittinen eriarvoisuus ilmenee erilaisina mahdollisuuksina poliittiseen osallistumiseen, siinä kenellä on mahdollisuus tiedonsaantiin ja paikka neuvottelupöydissä. Lisäksi poliittisessa eriarvoisuudessa on kyse vaikutusvallasta eli siitä kenen intressien mukaista politiikkaa tehdään. Poliittista eriarvoisuutta ilmenee kansallisesti, mutta myös kansainvälisesti maiden välillä.

Poliittisen eriarvoisuuden kasvuun on viimeisten vuosikymmenten aikana vaikuttanut suurten monikansallisten yritysten ja yksittäisten miljardöörien nousu kansallisiksi ja kansainvälisiksi pelureiksi. Erityistä vaikutusvaltaa ovat keränneet digijätit, joiden kyky muokata jopa demokraattisia prosesseja ja vaalituloksia, on huolestuttavaa.

Kansainvälisillä foorumeilla maiden muun muassa historialliset tekijät yhdistettynä taloudellisiin eroihin määrittelevät kenellä on poliittista vaikutusvaltaa kansainvälisissä instituutioissa ja yhteistyöelimissä. Perinteisesti korkeimpana globaalin päätöksenteon foorumina pidetyn YK:n turvallisuusneuvoston toimintakyky epäillään entistä laajemmin. Ensimmäistä kertaa vuosikymmeniin on nähty yhden suurvallan poissulkemista kansainvälisistä yhteistyöfoorumeista. Tämä on karusti ristiriidassa pitkään vallalla olleen pyrkimyksen kanssa edistää rauhaa ja vakautta lisäämällä integraatiota, kauppaa ja erilaisia vaihto-ohjelmia muun muassa nuorten ja asiantuntijoiden välillä.

Onko hyvinvointitalous vain ”ensimmäisen maailman” asia?

Tavoite löytää uusi tasapaino talouden, hyvinvoinnin ja ympäristön välille sisältyy myös kestävä kehityksen Agenda 2030 -toimintaohjelmaan. Ohjelma ei kuitenkaan käsittele talouden muutosta tai tarkastele talouden ja hyvinvoinnin suhdetta.

Hyvinvointitalous käsitteenä edustaa ja peräänkuuluttaa vaihtoehtoa nykyiselle voitontavoitteluun, vaurauden kasautumiseen sekä luonnonvarojen ylikulutukseen perustuvalla talousjärjestelmällä. Samalla se muistuttaa nykyisen talousjärjestelmän ongelmista, kuten siitä, että talouskasvun tavoittelu ei automaattisesti kasvata hyvinvointia.

Enemmistö maailman työtekeivistä eli yli kaksi miljardia ihmistä saa toimeentulonsa epäviralliselta sektorilta (ILO) ja maailman ihmisistä 55 % eli enemmistö elää vailla minkäänlaista sosiaaliturvaa (ILO 2017). Koko hyvinvointitalouden käsite voi kuulostaa suorastaan irvokkaan kaukaiselta kehittyvien maiden näkökulmasta, jossa julkinen sektori on olematon ja suuri osa ihmisistä elää äärimmäisessä köyhyydessä ja vailla mahdollisuutta terveydenhuoltoon tai koulutukseen. Parempi ymmärrys talouden ja hyvinvoinnin suhteesta on äärimmäisen tärkeää, kun etsitään keinoja parantaa kaikkein köyhimpien ihmisten elinolosuhteita.

Hyvinvointitalouden ydinajatus on, että hyvinvoinnin tavoitteen tulisi ohjata kaikkea päätöksentekoa ja esimerkiksi BKT:lla mitattavan talouskasvun sijasta ja rinnalla tulisi mitata hyvinvointivaikutuksia. Tavoitteenmäärittelyn ja vaikutusten arvioinnin tasolla tulisi kiinnittää huomiota myös ”ulkoistettuihin hyvinvointivaikutuksiin”. Johdonmukainen suunta kohti hyvinvointitaloutta edellyttää huomattavasti nykyistä vahvempaa satsausta julkisten hankintojen kestävyys- ja vastuullisuuteen sekä esimerkiksi yritysvaltuutuksen vahvistamista.

Tällä hetkellä inhimillinen hyvinvointi on vahvasti kytkeytynyt luonnonvarojen kulutukseen ja suureen hiilijalanjälkeen. Esimerkiksi Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat kestävä kehityksen vertailussa

erinomaisesti sosiaalisen ja taloudellisen kestävyysmittareilla, mutta ovat häntäpäässä, kun tarkastellaan luonnonvarojen käyttöä tai kasvihuonekaasupäästöjä asukasta kohden (ks. esim. Sustainable Development Report 2021). Näin resurssi-intensiivisen hyvinvointimallin ulottaminen kaikille maailman ihmisille on planetaaristen rajojen puitteissa mahdotonta.

Lisäksi ympäristö- ja luonnonvarakysymykset ovat myös oikeudenmukaisuuskysymyksiä. Rajallisella maapallolla vauraimpien hyvinvoinnin mahdollistava ylikulutus on käytännössä köyhimmiltä pois. Luonnonvarojen hyödyntämisen ja ympäristöhaittojen jakautumisen epätasaisuus ovat yksi kasvavan eriarvoisuuden ulottuvuus ja erottamattomasti kytkeytynyt taloudelliseen ja sosiaaliseen epätasa-arvoon. Tämän eriarvoisuuden tunnistaminen ja siihen puuttuminen tulee nostaa tiiviimmin hyvinvointitalousajattelun ytimeen.

Keskinäisriippuvaisessa maailmassa ja globaalissa taloudessa hyvinvointitaloutta on rakennettava globaalilla tasolla. Kun suurimpia uhkia hyvinvoinnille ovat esimerkiksi pandemiat sekä niiden synnyttämät talouskriisit tai ilmastomuutos ja muut ympäristöongelmat, on selvää, että hyvinvointitalous ei voi olla vain kansallisen tai alueellisen tason tavoite.

Lisätietoja: Fingon kestävä kehityksen johtaja Rilli Lappalainen (rilli.lappalainen@fingo.fi, 050-5613456)

Kalevi Sorsa -säätö

Lausunto Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokouksen valmistelutyön taustaksi

Kalevi Sorsa -säätio kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto Tulevaisuusvaliokuntien maailmankokoukseen liittyen. Esitämme alla kolme tulevaisuushaastetta valiokunnan valmisteluprosessin taustaksi.

Millä toimilla valtiot voivat vähentää eriarvoisuutta?

Vuonna 2008 alkaneen kansainvälisen finanssikriisin jälkimainingeissa länsimaissa nousi kasvava huoli markkinatalouden aiheuttamista yhteiskunnallisista ongelmista. Erityisesti eriarvoisuuden kasvu koetaan uhkana paitsi talousjärjestelmän toimivuudelle myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumiselle. Valtion ja markkinoiden välisessä alati muuttuvassa vuorovaikutussuhteessa on nähtävissä kallistumista aktiivisen valtion suuntaan, jota koronapandemia ja sen vaatimat valtiojohtoiset kriisitoimet ovat osaltaan vauhdittaneet. Vapaat markkinat eivät kykene estämään eriarvoisuuden kasvua, joten tarve eriarvoisuutta vähentäville politiikkatoimille on ilmeinen.

Verotus on yksi valtioiden tärkeimpiä keinoja tulo- ja varallisuuserojen tasaamiseen. Euroopan unionin (EU) tulevaisuusfoorumin kansalaispaneeli ehdottaa verotuksen painopisteen siirtämistä tuloverotuksesta kohti suuria saastuttajia, digitaalisen talouden suuryrityksiä ja verosuunnittelua harjoittavia toimijoita. Kansalaispaneelin esityksen taustalla on tarve rahoittaa julkisia investointeja vihreään siirtymään ja digitalisaatioon. Toinen verotuksellinen näkökulma nousee kasvaneista varallisuuseroista ja sen synnyttämästä keskustelusta varallisuusveron tarpeellisuudesta. Suomi lakkautti varallisuusveron vuonna 2006, mutta EU:n tasolla on herännyt uutta keskustelua määräaikaisen varallisuusveron säätämisestä. Määräaikainen EU:n laajuinen varallisuusvero rahoittaisi osaltaan julkisia investointeja, joilla vauhditettaisiin siirtymää hiilivapaaseen talouteen ja hoidettaisiin koronapandemian jälkivaikutuksia.

Taloudellisen eriarvoisuuden taustalla vaikuttaa työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen muutos. Tuotannon globalisaatio ja automatisoituminen ovat vähentäneet korkean lisäarvon teollisuustyötä länsimaissa ja vastaavasti lisänneet matalapalkkaisia ja epävarmoja palvelualan töitä. Tulo- ja varallisuuserojen kaventamiseksi tarvitaan julkisia ja yksityisiä investointeja, joiden hyötyjä jakaisivat myös työntekijät parempina palkkoina ja työoloina. Valtioiden ja EU:n on mahdollista kannustaa yksityisen sektorin investointeja nykyistä kunnianhimoisemmalla innovaatiopolitiikalla. Esimerkiksi julkiset investoinnit koulutukseen vahvistavat teknologiavetoisilla aloilla tarvittavia työelämätaitoja, joka puolestaan luo yrityksille kannusteita ja mahdollisuuksia luoda korkean osaamisen työpaikkoja.

Miten varmistetaan oikeudenmukainen siirtymä ekologisesti kestäväan yhteiskuntamalliin?

Gloaali ympäristökriisi, jonka keskeisimpiä ilmenemismuotoja ovat ilmastonmuutos ja luontokato, muodostaa moninaisia uhkia terveydelle, hyvinvoinnille, taloudelle ja yhteiskuntien vakaudelle. Jotta ympäristökriisin syveneminen voidaan estää tulevina vuosikymmeniä, teollisuusmaiden tulee toimia suunnannäyttäjinä siirtymässä kohti ekologisesti kestäväan yhteiskuntamallia. Siirtymän toteuttamisessa on tärkeää varmistaa, että politiikkatoimet ja niiden vaikutukset ovat sosiaalisesti oikeudenmukaisia.

Oikeudenmukaisen siirtymän puolesta puhuu normatiivinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on itsessään arvokas yhteiskunnallinen tavoite. Tämän rinnalla on instrumentaalinen näkökulma, jossa oikeudenmukaisuus on välttämätön ennakkoehto onnistuneen ekologisen siirtymän toteuttamiselle. Suomen kaltaisissa demokraattisissa valtioissa politiikkatoimet vaativat taakseen riittävän suuren poliittisen kannatuksen. Kokemus resurssien ja taakan jakautumisesta oikeudenmukaisesti on täten pitkäjänteisen ekologisen politiikan edellytys. Ekologinen siirtymä liian kovilla ehdoilla – esimerkiksi ilman energian hintakustannuksien kompensointia tai ilman tukitoimia aloille, joissa ilmastotoimet johtavat työpaikkojen menetyksiin – toimii todennäköisesti itseään vastaan. On olemassa suuri riski, että epäoikeudenmukaisiksi koetut politiikkatoimet nostavat lyhyen aikavälin taloudelliset intressit (työpaikat, hinnat, jne.) esteiksi ekologista kestävyyttä edistäville uudistuksille.

Oikeudenmukaisen siirtymän käsite avaa kysymyksiä siitä, miten välttämättömän ekologisen siirtymän rinnalla säilytetään demokraattinen luottamus politiikkatoimien oikeudenmukaisuuteen. Kansainvälisen politiikan virtaukset voivat vaihtelevasti syödä uskoa ekologisen siirtymän mahdollisuuteen, jolloin poliittisena vastareaktiona saattaa korostua yksinkertainen kansallisen edun näkökulma. Oikeudenmukaista siirtymää tulee siis tarkastella paitsi valtioiden sisäisenä kysymyksenä myös globaalin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: teollisuusmaissa, kehittyvissä maissa ja niiden välisissä suhteissa.

Miten kansainvälistä muuttoliikettä koskevaa järjestelmää tulisi kehittää?

Maailman väestöstä 3,6 prosenttia on siirtolaisia, ja heidän määränsä kasvaa. Maailmassa on tällä hetkellä myös enemmän pakolaisia kuin koskaan aikaisemmin, yli 80 miljoonaa. Muuttoliike ja pakolaisuus eivät ole vähenemässä tulevaisuuden maailmassa, jossa muun muassa ilmastonmuutos muuttaa monia alueita asumis- ja viljelykelvottomiksi. Ilmastonmuutoksella on myös vaikutuksia konflikteihin ja valtioiden vakauteen. Ruokaturvan heikkeneminen ja maatalouden edellytysten rapistuminen johtavat yhteiskunnallisten tilanteiden kärjistymiseen, joka osaltaan edesauttaa konfliktien syntymistä ja siihen liittyvää pakolaisuutta.

Nykyinen turvapaikkajärjestelmä perustuu YK:n pakolaissopimukseen vuodelta 1951 ja määrittelee pakolaisen ihmiseksi, jota vainotaan hänen alkuperänsä, kansallisuutensa, uskontonsa, yhteiskunnallisen ryhmänsä tai poliittisen mielipiteensä perusteella. Ympäristön muutosten tai ympäristökatastrofien takia pakenevat ihmiset eivät sovi tähän määritelmään. Joissakin maissa on luotu alustavia järjestelmiä, joissa ympäristösyistä pakeneva voi saada oleskeluluvan sen perusteella, mutta tämä on toistaiseksi harvinaista. Koska pakolaissopimukset sopivat huonosti ilmastonmuutoksen vuoksi pakeneviin, heidän tarpeisiinsa voisi vastata nykyistä joustavammalla siirtolaispolitiikalla, joka mahdollistaisi ihmisten liikkumisen eri syistä ja tarvittaessa kausityön kaukana perheestä, esimerkiksi humanitaarisilla viisumeilla tai muulla ympäristötuhon syyt huomioivalla järjestelyllä.

Samaan aikaan kun moni lähtee kotimaastaan globaalista etelästä ilmastonmuutoksen vaikutusten tai taloudellisen näköalattomuuden vuoksi, monet maat globaalissa pohjoisessa painivat ikääntyvän väestön ja vähenevän veropohjan aiheuttamien ongelmien kanssa. Muuttoliike hyödyttää myös monia kehittyviä maita, joista lähteneiden siirtolaisten rahalahetykset kotimaahan ylittävät jo moninkertaisesti esimerkiksi perinteisen kehitysavun määrän. Toisaalta muuttoliike tarkoittaa usein haitallista aivovuotoa. Muuttoliike ei myöskään ole yksisuuntaista – myös rikkaista maista lähdetään ulkomaille. Tulevaisuudessa muuttoliikkeeseen liittyy monia ratkaisemattomia kysymyksiä, mutta kehittämällä kansainvälisiä sopimuksia ja järjestelmiä muuttoliike voi toimia myös yhteiskunnallisena voimavarana.

Maaseudun Sivistysliitto/ Ajatuspaja Alkio

Miten demokratian kriisi selätetään?

Länsimainen demokratia on kriisissä. Äänestysaktiivisuus on heikkoa, edustuksellinen demokratia ja päätöksenteko eivät houkuttele nuoria, kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet itseä koskevissa asioissa ovat heikot tai jopa olemattomat, polarisaatio syvenee, suoran demokratian tarve kasvaa, osallistuminen eriytyy, politiikka henkilöityy, päätöksenteko etäännyty kansasta ja tätä kautta kansalaisten poliittinen todellisuus kaventuu.

Demokratian kriisiä on yritetty hoitaa kehittämällä uusia suoran ja osallistavan demokratian muotoja, joita ovat mm. kansalaisaloite ja osallistava budjetointi. Myös deliberatiivisen demokratian keinoja kuten

kansalaispaneeleja ja kansalaiskokouksia on järjestetty. Kokonaisia puolueita on perustettu mm. virtaavan demokratian ideologialle.

Tutkimusten mukaan nämä demokratian muodot kyllä lisäävät avoimuutta ja osallisuutta, kehittävät kansalaistaitoja ja ehkäisevät polarisaatiota, mutta systeemitasolla ne eivät ole kuitenkaan ratkaisu demokratian kriisiin. On myös esitetty ihan relevantti kysymys siitä, kenen osallisuutta nämä uudet osallistumisen ja vaikuttamisen muodot lisäävät. Vahvistavatko ne jo ennestään vahvojen ääntä ja mahdollisuuksia vaikuttaa vai kannustavatko ne aidosti mukaan myös niitä, joita ei edustuksellisen demokratian keinoin tavoiteta?

Usein sanotaan, että vahva ja toimiva kansalaisyhteiskunta on demokratian tae. Tästä hyvä esimerkki on suomalainen järjestökenttä ja yhdistysten määrä. Jo vuosien ajan on toistettu hokemaa, että järjestökenttä ikääntyy eikä nuoria saada mukaan. Viimeisin järjestöbarometri pakottaa tarkastelemaan tätä tarkemmin; sen mukaan järjestöjen määrä on kasvanut ja perinteiset nuorisojärjestötkin (esim. partio ja 4H) pitävät kiinni omista jäsenmääristään ja jopa kasvattavat niitä. Järjestökenttä siis uudistuu ja pakottaa samalla ns. perinteiset järjestöt (ml. poliittiset nuorisojärjestöt) pohtimaan omaa toimintaansa ja sitä, miten hyvin ne tavoittavat oman jäsenistönsä ja pystyvät houkuttelemaan mukaan myös uusia toimijoita.

Nuorissa on siis vielä toivoa. Mutta toisaalta, mitä vähemmän kouluissa opetetaan historiaa, yhteiskuntaoppia ja filosofiaa, sitä vähemmän nuorille on tiedossa impulsseja käydä keskustelua. Kouluissa ei opeta vallan, päätöksenteon eikä vallankäytön perusteita lainkaan. Tämänhetkinen opetussuunnitelma korostaa matemaattisia ja luonnontieteellisiä aineita ja taitoaineita. Näissä aineissa $1+1=2$, toisin kuin ihmistieteissä. Kouluissa tulisi opettaa myös politiikkaa.

Koska demokratian kriisi ei ole nykytiedoin ja -kokemuksin hoidettavissa kansalaisten osallisuusmahdollisuuksia parantamalla, pitäisikö siirtyä edustuksellisesta, kansan vaaleilla valitsemasta demokratiasta avoimeen demokratiaan, jossa esimerkiksi kuntien, hyvinvointialueiden ja eduskunnan päätöksentekijät valittaisiin arvalla? Näin jokaisella ehdokkaalla olisi yhtäläinen mahdollisuus tulla valituksi, päätöksentekoa olisi nykyistä parempi "kuva kansasta" ja ideologioiden ja identiteettipolitiikan rooli menettäisi järjestelmätasolla merkityksensä. Myös vaihtuvuus päätöksenteossa olisi suurempaa ja politiikan henkilöityminen vähentyisi.

Mille perustalle hyvinvointivaltion tulevaisuus ja rahoitus voivat rakentua?

Hyvinvointivaltion ideologinen "sosiaalivaltio"-perusta on sulamassa. Hyvinvointivaltion, jonka yleisesti tunnustettu tehtävä on täydentää markkinataloutta ja turvata kansalaisilleen taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä laajat, yleisemmin julkisin verovaroin rahoitetut palvelut kuten perus- tai sosiaaliturvan, perusta on pian maailmanlaajuisessa kriisissä.

Sytä on monia hyvinvointivaltio-traditiosta ja kulttuurista riippuen: kestävyysvaje eli hyvinvointikustannusten nousu ja maksajien määrän väheneminen, työmarkkinoiden ja myös väestön segregatio, harmaa talous ja korruptio, tehoton tai huonomaineinen julkinen sektori, korkea verotus, keskiluokan kytevä tyytymättömyys kustantaa vastikkeettomia palveluita ja perustoimeentuloa työmarkkinoiden ulkopuolella oleville jne.

Esimerkiksi Suomessa 20 % veronmaksajista rahoittaa keskimäärin 70 % kaikista hyvinvointivaltion menoista. Tällä hetkellä ansiotyöstä maksettavat verot ja sosiaaliturvamaksut muodostavat noin kaksi kolmannesta kaikista kerättävistä veroista. Synkähkön tulevaisuusskenaarion mukaan esimerkiksi työn murros ja digitalisaatio johtavat laajaan työsuhteisen työn vähenemiseen ja siten myös verotulojen alenemiseen. Tämä heikentää hyvinvointivaltion tulevaisuutta entisestään.

Verotus on tehokas, maailmanlaajuinen väline ilmastonmuutoksen hillinnässä. Ilmastopolitiikassa puhutaan myös yleisesti taakanjakosektorista, jolle on annettu tehtäväksi vähentää päästöjä oman perustoiminnan ohella.

Olisiko syytä tuoda taakanjakoajattelua vahvemmin mukaan – jopa poliittisena toimena – hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiseksi ja rahoittamiseksi? Eikä ainoastaan pahoinvointia vähentävän haittaverotuksen kautta (esim. makeisverotus, tupakkavero) vaan myös hyvinvointia lisäämällä?

Pitäisikö ansioverotuksesta pohjoismaisen hyvinvointivaltion rahoituskeinona siirtyä esimerkiksi pääomaverotuksen progressiiviseen verovähennysoikeuteen angloamerikkalaisen perinteen mukaisesti? Yritykset tarjoaisivat työntekijöilleen hyvinvointivaltiolle kuuluvia palveluita, tekisivät yleishyödyllisiä lahjoituksia tai tuottaisivat sellaisia palveluita ja tuotteita, jotka lisäävät yleistä hyvinvointia tai työllisyyttä taikka vähentävät muutoin valtion menoja.

Tulevaisuuden hyvinvointivaltion rahoituksen taakanjaossa yksi keskeinen toimija olisi myös kansalainen; eikä ainoastaan ansiotuloverotuksensa kautta. Kansalaispalkka/perustulo voitaisiin rakentaa kannustavaksi esim. biometrista tekniikkaa hyödyntäen sen mukaan, miten ihminen liikkuu, on aktiivinen ja kiinnittyy yhteiskuntaan mm. työn kautta, hankkii sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, toimii omassa turvaverkossaan, tekee talkootyötä, tarjoaa vertaistukea jne.

Tässä rahoitusmallissa taakanjako- ja kansalaispalkka-ajattelut yhdistäisivät pohjoismaista, keskieuropallista ja aasialaista sekä angloamerikkalaista hyvinvointivaltioperinnettä vähentäen nykyisten hyvinvointipalveluiden rahoitusta pääosin tuloveronkannolla. Samalla se toki haastaisi käsityksiämme universaalista hyvinvointivaltiosta, mutta lisäisi yhteisöllisyyttä, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa ja tätä kautta ihmisten luottamusta ja turvallisuudentunnetta.

Miten taide voi tukea yhteiskunnan ongelmien ratkaisemista?

Mikä sitoo meitä paikkaan ja aikakauteen? Millaisia kiinnikkeitä rakennamme perheen, suvun, ystävien, merkityksellisten tapahtumien yhteyteen? Millaisia identiteettejä rakennamme elämämme aikana? Liittyykö näihin prosesseihin kieli, kulttuuri, musiikki, taide, vaatetus, ruoka jne? Onko mahdollista, että taiteen ja kulttuurin kautta voimme vahvistaa tulevaisuuden kannalta tärkeitä identiteettejä, maailmanmalleja ja jopa kestävän kehityksen ilmentymiä?

Oman kylän tai suvun ympäristöä, rakennuksia ja historiaa halutaan yleismaailmallisesti ylläpitää ja vahvistaa. Vaikka asumme ja liikumme maailmalla, ovat kotipaikkakunta, oma äidinkieli, musiikkimieltymys, perinneruuat jne. asioita, joihin useimmiten haluamme pitää suhdetta yllä. Tarinat ja muistot, tutut lapsuuden piilopaikat, tuoksut ja tunnelmat – niiden kautta on hyvä lähteä miettimään omaa identiteettiään ja paikkaansa tässä maailmassa.

Mitä tapahtuu ihmiselle tai kansalle, joka pakotetaan irrottautumaan kulttuuristaan? Seuraukset ovat fataaleja, sukupolvesta toiseen siirtyviä traumoja ja katkeruutta. Jos tunnen juureni ja olen osa jotain arvostamaani yhteisöä, osaan myös kunnioittaa muiden kulttuureja ja erilaisuutta. Ymmärrän, että minun heimoni, kansani, kieleni, ei ole kaikille mahdollinen tai haluttu.

Miten kasvatetaan ja ylläpidetään juurevia, tasapainoisia ihmisiä, jotka ymmärtävät oman perintönsä hyvät ja huonot puolet, antavat tilaa myös erilaisuudelle ja kehittävät kulttuuriaan?

Onko taiteella yhteiskunnallista merkitystä – entä voidaanko taidetta käyttää yhteiskunnan ongelmien ratkaisemiseen?

Taide on ollut valtaapitävien voimien käytössä vuosisatoja – tuhansiakin. Kirkkojen, pyramidien ja linnojen seiniin ja kattoihin maalattiin rakentajien ja rahoittajien kuvastot, joissa päämääränä oli poliittisen tai uskonnollisen vallan maksimointi.

Pari sukupolvea ennen meidän aikaamme suomalaista nationalismia levitettiin mm. Gallen-Kallelan, Simbergin, Saarisen ja Sibeliuksen teoksilla niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Hieman myöhemmin monet veistäjämme kuten Emil Halonen ja Wäinö Aaltonen ikuistivat Suomen suurmiehet kiveen ja pronssiin, keskeisille paikoille vallan ytimeen.

Vasta 1980-luvun nuoret postmodernit taiteilijamme tekivät lopulta selkeän pesäeron poliittiseen tendenssitaitteeseen.

Taiteella, filosofialla, viihteellä ja taloudella on ainakin yksi yhteinen ominaisuus: niillä kaikilla on suuri poliittinen vaikutus – vaikka poliittinen vaikuttaminen taiteella, filosofialla ja viihteellä on harvoin pääasia.

Taiteilija tekee näkyväksi piiloprosesseja, valtarakenteita ja hierarkioita. Taideteosten tai -tuotantojen lähtökohtana voi olla pieniä tai isoja yhteiskunnallisia ja inhimillisiä ongelmia, joiden äärelle on syytä pysähtyä. Ytimessä on taide ja sen sallivuus jokaiselle iästä, sukupuolesta, ammatista, varallisuudesta, asemasta ja kansallisuudesta riippumatta.

Taide pystyy parhaimmillaan tarjoamaan työkaluja oman näkökulman tarkistamiseen ja vaihtamiseen, erityisesti henkilökohtaisella tasolla. Taiteen keinoin voimme esimerkiksi pohtia sitä, keitä olemme, mihin ryhmiin haluamme kuulua sekä minkälaisia merkkejä ja signaaleja haluamme luoda omaan ympäristöömme.

Yhteiskunnan rakentamiseen tarvitaan havaintoja, kysymyksiä, tutkimista, kritiikkiä, vastauksia, ideoita ja ajatuksia. Taide ja taiteen kokeminen tuottaa käyttökelpoisia ajatusmalleja sekä katsomisen ja kokemisen tapoja ihmisten hyödynnettäväksi. Taiteella voidaan edistää ihmisten osallisuutta yhteisöissään ja yhteiskunnassa.

Onkin perusteltua kysyä, tehdäänkö taidetta tulevaisuudessa taiteen vuoksi, maailman parantamiseksi vai rahoittajan mieliksi?

Ruokajärjestelmän kestävyysmurros koskee meitä kaikkia

Edessämme voi olla koko ruokajärjestelmän kestävyyttä koetteleva murros, joten myös kotimaisen ruuantuotannon kestävyyskriteerejä tulee pohtia. Ruuantuotannon muutoksilla voi olla jo lähitulevaisuudessa merkitystä maaseudun mahdollisuuksiin harjoittaa kannattavaa elinkeinotoimintaa. Ruokamurros tulee vaikuttamaan maaseudun yleiseen elinvoimaan ja kulttuurimaisemaan. Myös eläinperäisen tuotannon vaikutuksia luonnon monimuotoisuuteen tutkitaan.

Muutos koskettaa monia niin maaseudulla kuin kaupungeissa. Ihmisillä on hyvin erilaiset tiedot, taidot ja taloudelliset mahdollisuudet vaikuttaa kestäväan ruokamurroksen toteutumiseen. Eri ikäisten ja eri sosioekonomisissa ryhmissä elävien ihmisten epätasa-arvoisia mahdollisuuksia saada tietoa ja vaikuttaa päätöksentekoon on syytä nostaa esiin ja pyrkiä eri ryhmien väliseen ratkaisukeskeiseen keskusteluun.

MSL kantaa huolta maaseudun elinvoimasta kokonaisvaltaisesti. Siksi muun muassa eri näkökulmia kiihköttömästi esiintuova keskustelu kannattaa aloittaa ajoissa. Mielestämme on olennaisen tärkeää luoda foorumi, jossa voidaan vapaasti esittää erilaisia näkemyksiä maaseudusta, sen elinvoimasta ja ruuan alkutuotannon nykytilasta ja tulevaisuudesta. Lisäksi eri tahojen toimesta kannattaa käydä Erätauko-

menetelmään perustuvaa keskustelua eri toimijoiden kesken, jotta mielipiteet eivät jämhä huudoiksi erilaisista poteroista. Myös koulutuksella on tässä keskeinen rooli.

Ruoantuotantoon voivat jo pian olla vaikuttamassa myös solumaatalouden kaltaiset uudenlaiset tuotantoteknologiat, jotka mahdollistavat monien proteiinien ja muiden elintarvikkeiden raaka-aineiden valmistamisen jopa ilman kotieläintuotantoa. Samoin mahdollistuu myös uusien elintarvikkeiden valmistus täysin uusista raaka-aineista. Solumaatalouden mahdollinen kehitys voi vaikuttaa näin perinteiseen maatalouteen muun muassa liha- ja maitotilojen määrää vähentävästi.

Maaseudun elinvoimaisuuteen ja ruoantuotannon murrokseen liittyvät kysymykset ovat moniulotteisia ja vaikeitakin. Varmaa ja yksinkertaista vastausta ei ole. Olennaisiksi nousee muun muassa kysymys siitä, miten yhteiskunnissa tulisi valmistautua tähän ruoantuotannon murrokseen ja sen vaikutukseen maaseudun elinvoimaan, ihmisten elinkeinoihin maaseudulla sekä alkutuotannon rakenteeseen ja prosesseihin.

Teollisuus kyllä oletettavasti sopeutuu ja ottaa uudet teknologiat haltuun, mutta mitkä ovat vaikutukset elinkeinon ja tehtyihin investointeihin? Millainen merkitys maatalousyrittäjien vähenemisellä on maaseutualueisiin ja niiden elinvoimaan? Millä tavoin maaseutualueet voisivat hyötyä uuden teknologian käyttöönotosta, saadaanko hyvinvointia ja tuloja virtaamaan myös kaupunkialueiden ulkopuolelle? Säilyykö omavaraisuus ja huoltovarmuus tulevaisuudessa riittävällä tasolla vai keskittyykö tuotanto rajojemme ulkopuolelle?

Tankesmedjan Agenda

Utlåtande till Riksdagens framtidsutskott gällande de parlamentariska framtidsutskottens världskongress

Inledning

Tankesmedjan Agenda tackar för möjligheten att ge ett utlånade om förslag på frågor som kan komma att behandlas på Framtidsutskottens världskonferens i Helsingfors den 12-13.10.2022.

Tankesmedjan Agenda är en liberal, tankesmedja med en stark nordisk och europeisk förankring. Agenda jobbar på svenska, för en levande tvåspråkighet i Finland, i en global värld. Tankesmedjan är en del av Svenska Bildningsförbundets verksamhet.

Agenda jobbar utgående från värderingar om demokrati, mänskliga rättigheter, integritet och en respekt för rättsstaten. Då vi lever i en alltmer polariserad värld, som karaktäriseras av en massiv mängd information, är det nödvändigt att dessa grundvärderingar synligt genomsyrar verksamheten.

Vår verksamhet står på tre ben: rapporter, publikevenemang och synlighet i både sociala och traditionella medier. Då en rapport är publicerad är målet att så många som möjligt ska kunna ta innehållet till sig, med särskild fokus på regionerna utanför huvudstadsregionen. Agenda publicerar material på både svenska och finska, ibland även på engelska.

De tre frågorna baserar sig på forskningsresultat och publikationer som tankesmedjan Agenda gett ut.

Tvåspråkighet (ur rapporten Att åka rulltrappa är fel håll, K. Herberts, 2019)

Hur trygga Finlands tvåspråkighet i framtiden?

Motivering: Tankesmedjan Agenda bad hösten 2018 tusen finlandssvenskar berätta hur de upplever det svenska språkets ställning i Finland. 75 procent, eller tre fjärdedelar tyckte att situationen är dålig eller till

och med mycket dålig. I de öppna svaren kom det in en uppsjö av exempel där finlandssvenskar känt sig felbehandlade, diskriminerade och till och med hotade.

Bland annat sjuk- och hälsovården är och förblir den viktigaste sektorn där man både vill förstå och bli förstådd på sitt modersmål. De svenskspråkiga strukturerna är sårbara och den svenskspråkiga servicen hänger ofta på ett fåtal tjänstemän. Slutsatsen är att de svenskspråkiga i Finland inte ensamma klarar av att upprätthålla landets tvåspråkighet, utan det behöver vara hela befolkningens projekt.

Länk till rapporten: <https://www.agenda.fi/Rapport/om-sprakklimatet-i-finland-som-att-aka-rulltrappa-att-fel-hall/>

Åldrande (ur rapporten Att åldras på 2020-talet, A. Forsman, J. Nordmyr 2020)

Hur garanterar vi en trygg och meningsfull ålderdom på individnivå?

Motivering: Enligt demografiska befolkningsprognoser kommer andelen av personer som är 65 år eller äldre att öka från 22 procent år 2018 till knappa 32 procent fram till år 2060. Samtidigt kommer andelen personer över 85 år i befolkningen att öka från 2,7 till 7,3 procent i Finland. Intressant att notera är också att andelen personer över 90 år i den finländska befolkningen väntas öka från knappa en procent år 2018 till cirka 3,5 procent år 2060. I reella siffror innebär detta att antalet individer över 90 års ålder mer än tredubblas till ca 180 000 personer år 2060. Detta kan i så fall innebära att åldersgruppen 0–6 år är enbart en procentenhet större (ca 4,9 procent) än gruppen 90+ år 2060.

Agendas rapport om att åldras på 2020-talet rekommenderar bland annat att man i högre grad satsar på att utveckla och tillämpa hälsofrämjande insatser, vid sidan av kliniska vårdinsatser.

Utan att bortse från eller på något sätt förringa betydelsen av kvalitetssäkrad sjukvård för de grupper som behöver dessa insatser, vill vi betona nyttan av hälsofrämjande och tidiga förebyggande insatser också bland äldre målgrupper. Ser man till exempel till barn och unga finns ett rikt utbud av service med ett hälsofrämjande fokus och vi anser att äldre målgrupper också bör få ökad tillgång till mångsidiga och välplanerade hälsofrämjande insatser och tjänster.

Forskarna vill även uppmärksamma problematiken rörande stereotypa bilder och ålderism, där våra attityder och synsätt på ålder kan påverka våra förhållningssätt till och vårt bemötande av äldre personer på ett negativt sätt. Ålderism innebär att man särbehandlas eller diskrimineras på grund av ålder och vi anser att denna typ av problematik borde lyftas fram mer i olika forum och verksamheter i vårt samhälle.

Som ett led i att stöda social delaktighet bland äldre grupper i vårt samhälle vill vi lyfta frågan om digital exkludering. Många äldre använder digitala tjänster och är därmed inkluderade i vårt moderna informationssamhälle. Det är också de äldre användargrupperna som ökar mest när det gäller att ta till sig ny teknik och digitala tjänster. Samtidigt behöver vi lyfta och på ett nyanserat sätt diskutera problematiken kring digitalt utanförskap bland en del äldre grupper.

Vi vill flagga för att seniorer bör ses och beaktas som de viktiga resurser de faktiskt är i vårt samhälle och att i dialog och samverkan med äldre grupper bättre planera för hur dessa i högre grad kan inkluderas och involveras i samhällsdebatten och -bygget. Att seniorers mångskiftande och värdefulla kunskap, kompetens och erfarenhet bättre tas till vara och får färga samhällsplanering- och styre. De positiva sociala och ekonomiska effekterna av äldres engagemang i såväl formella som informella aktiviteter och sammanhang (som frivilligarbetare, anhängigvårdare mm.) bör lyftas.

Länk till rapporten: <https://www.agenda.fi/Rapport/att-aldras-pa-2020-talet-social-delaktighet-som-grund-for-ett-gott-aldrande/>

Längre arbetskarriärer (ur rapporten Alla orkar, alla vill...? A. Forsman, J. Nordmyr, 2020)

Hur få finländarna att hållas längre i arbetslivet och trygga den nordiska välfärdsmodellen?

Motivering: Den nordiska befolkningen åldras, vilket medfört att andelen äldre personer i befolkningen ökat och andelen unga och personer i arbetsför ålder tenderar minska. Befolkningsprognoser visar på att denna trend fortsätter under kommande årtionden. Den pågående och framtida demografiska förändringen och förskjutningen av åldersstrukturen är en samhällsutveckling med implikationer för den nordiska välfärdsmodellen. Prognoser har visat att 72 procent av nordiska kommuner kommer att uppvisa en minskning i storleken på den arbetsföra andelen av befolkningen. Sverige har tidigare haft den äldsta befolkningsprofilen i Norden – Finland och Åland har dock nyligen övertagit denna ställning. Vid jämförelser av trender på kommunnivå är minskningen i storleken på den arbetsföra andelen av befolkningen tydlig i 90 procent av kommuner i Finland. Ur ett framtidsperspektiv kan det konstateras att vi beräknas se en procentuell minskning i den arbetsföra andelen av befolkningen (15–64 år) från cirka 62 procent till 57 procent fram till år 2060.

När man år 2015 frågat personer vid vilken ålder de vill gå i pension svarade finländska män i medeltal 62,2 år och finländska kvinnor 62,3 år. När personerna ombads uppskatta upp till vilken ålder de trodde att de kunde utföra sitt arbete eller ett liknande arbete var denna ålder dock något högre (i medeltal 65,3 år för män, 64,1 år för kvinnor).

Detta antyder alltså att finländarna väljer att gå i pension lite tidigare än vad de skulle behöva. Å andra sidan har tidigare europeisk forskning visat att äldre personer i arbetslivet upplever en arbetstillfredsställelse på samma nivå eller till och med högre än yngre: cirka 90 procent av den arbetsföra befolkningen inom EU-28 (15–64 år) uppvisade arbetstillfredsställelse, bland personer i åldern 65–74 år var siffran 93,3 procent bland kvinnor och 94,3 procent bland män (Eurostat, 2019). Bland européer i åldern 50–69 år som mottar pension i någon form men ändå deltar i arbetslivet har forskning visat att det primära motivet som uppgavs av ca 29 procent var icke-ekonomiska motiv såsom arbetstillfredsställelse, medan resterande motiv handlade om att uppnå en tillräcklig inkomst och/ eller skapa eller öka på framtida pensionsrättigheter. Intressant nog så rapporterades icke-ekonomiska motiv i högre grad i de nordiska länderna. I Finland uppgavs icke-ekonomiska motiv bland cirka 40 procent av studiedeltagare, följt av de ekonomiskt drivna motiven. Icke-ekonomiska motiv noterades likaså i högre grad än EU-medeltalet för Danmark (ca 80 %), Norge (ca 75 %), Sverige (ca 60 %), och Island (ca 40 %).

År 2060 har Finlands arbetskraft krympt: I framtiden kommer en mindre andel av befolkningen att vara i arbete och de som är där kommer i medeltal att vara äldre än dagens arbetstagare. Av befolkningen år 2060 kommer över en tredjedel att vara 65+, jämfört med ungefär en femtedel idag. Därför är det viktigt att vi nu fattar beslut som möjliggör att äldre hålls i arbetslivet längre, samtidigt som vi utökar arbetskraftsinvandringen till Finland.

Vi borde jobba lika länge som våra nordiska grannar: Finländarna gör de kortaste karriärerna i Norden och vi går i pension tidigare än nödvändigt. Finländaren beräknas vid 15 års ålder ha dryga 39 år framför sig i arbetslivet, jämfört med islänningarna som beräknas hållas närmare 46 år i arbetslivet. Svenskarna ligger på andra plats med beräknade 42 år i EU-medeltalet ligger på 35,9 år.

I de fall som en finländare fortsätter jobba i någon form, även om hen mottar någon typ av pensionsersättning, så gör hen det i 60 procent av fallen på grund av ekonomiska motiv. Här ligger

danskarna i andra ändan, då 80 procent uppger att de hållit sig kvar i arbetslivet av andra än ekonomiska motiv. Vi bör alltså motivera finländarna att hållas längre i arbetslivet, snarare än att slussa in dem i pensionärslivet.

Länk till rapporten: <https://www.agenda.fi/Rapport/alla-orkar-alla-vill-en-rapport-om-halsoframjande-ledarskap-och-att-aldras-pa-arbetsplatsen-nu-och-i-framtiden/>

För mer information:

Ted Urho

Verksamhetsledare

Tankesmedjan Agenda

050-5447730

ted.urho@agenda.fi